

2-Cİ NƏŞR
ƏLAVƏ VƏ DÜZƏLIŞLƏR

ƏHLİ SÜNNƏ VƏL CƏMAAT
SƏLƏFİ SALİHİN
ƏQİDƏSİ
QƏZA VƏ QƏDƏR

**Bu Kitab, Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət
Komitəsinin 10 İyun 2008-ci İl Tarixli İcazəsi Əsasında Çap
Edilmişdir №DK-48/H**

TOPLAYAN VƏ TƏRTİB EDƏN
K. HÜSEYN
KİTABIN BÜTÜN HAQLARI QORUNUR

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ ، نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾^(١)

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾^(٢)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾^(٣)

أما بعد : فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(*) .

(١) سورة آل عمران : الآية ، ١٠٢ . (٢) سورة النساء : الآية ، ١ . (٣) سورة الأحزاب : الآية ، ٧١ .
 (*) هذه الخطبة ؛ تسمى : «خطبة الحاجة» وهي تُشْرَعُ بَيْنَ يَدَيْ كُلِّ حَاجَةٍ ، وَالتِّي كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَلْمُهَا أَصْحَابَهُ ؛ أَنْ يَقُولُهَا بَيْنَ يَدَيْ كَلَامِهِمْ ، فِي أُمُورِ دِينِهِمْ سِوَا مَا كَانَ ؛ خُطْبَةَ نِكَاحٍ ، أَوْ جَمْعَةٍ ، أَوْ مُحَاضِرَةٍ ، أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ ، وَهِيَ فِي : «سنن ابن ماجه» كِتَابِ النِّكَاحِ ، بَابِ خُطْبَةِ النِّكَاحِ ، وَفِي : «سنن الترمذي» وَ «سنن أبي داود» وَ «سنن النسائي» وَرَوَاهُ أَبُو يَعْلَى فِي : «مسنده» وَ الطَّبْرَانِيُّ فِي : «المعجم الكبير» وَالبَيْهَقِيُّ فِي : «سننه» وَالإمام أحمد في : «المسنده» ، وَورد ذكر طرف من هذه الخطبة في : «صحيح مسلم» كِتَابِ الْجُمُعَةِ ، بَابِ خُطْبَتِهِ ﷺ فِي الْجُمُعَةِ .

ÖN SÖZ

XUTBƏTUL-HACƏ

Həmd ancaq Allahdır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəfslərimizin şərindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəlmişsə, onu heç kəs azdırı bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur. O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd onun qulu və elçisidir.

«Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımcına qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün». (Ali-İmran 102).

«Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlj edən, ondan zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun. (Adı ilə) Bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən qorxun. Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir». (ən-Nisa 1).

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar». (əl-Əhzab 70-71).

Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğrusu Allahın kəlamı, yolların ən xeyirlisi Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* - in yoludur. Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bir bidətdir, hər bir bidət isə zəlalətdir (sapıqlıqdır), hər bir zəlalət isə oddadır .

¹ *Xutbətul-Hacə* adı ilə məşhur olan bu duanı, cümə və s. xütbələrdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - oxumuşdu. Səhəbələrində də bunu əmr etmiş və özü də onları öyətmişdir. Hədisin ilk hissəni bizə: – Əhməd 1/392-393,432, Əbu Davud 2188, Tirmizi 1105, Nəsəi 3/104-105, 6/69 və «Əməlul Yəum vəl Leyl» 488, İbn Məcə 1892, Darimi 2202, Tayalisi «əl-Musnad» 1557, AbdurRazzaq «əl-Musənnəf» 10449, Bəzzar «əl-Musnad» - Kəşful Əstar 1/314, Əbu Yəla «əl-Musnad» 5233-5234,5257, Tahavi «Şərhu Müşkilil Asar» 1-3, Təbəri «Məcmuul Kəbir» 10/10079-10080, Həkim «əl-Mustədrək» 2744, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214-215, Bəğəvi «Şərhu Sunnə» 2268 İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – yolu ilə, Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/156-158, Əhməd 1/302,350, Nəsəi 6/89-90, İbn Məcə 1893 və Tahavi «Şərhu Müşkilil Asar» 4, İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – yolu ilə, Tahavi «Şərhu Müşkilil Asar» 5, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/215 Nubeyt b. Şərit - *radiyallahu anhu* – yolu ilə, Əbu Yəla «əl-Musnad» 7221, Nəsəi «Sünnənul Kubra» bax: «Tuhfetul Əşraf» 6/472 № 9148 Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – dən.

² *Hədisin İkinci Hissəsinə* – Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/153-156, Əhməd 3/319,371, Nəsəi 3/188-189, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214 Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* – yolu ilə. Bu ləfz Nəsəinin ləfzidir. Hədisi Əhməd 3/371 və Müslim: «Sözlərin ən doğrusu» ləfzi yerinə: «Sözlərin ən xeyirlisi» ləfziylə rəvayət edilmişdir. İmam Əhmədin digər rəvayətlərində isə 3/319: «Sözlərin ən gözəli» şəkilindədir. Müslim: «Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bidətdir» ləfzi yerinə: «Hər bir bidət bir zəlalətdir (sapıqlıqdır)» ləfziylə rəvayət etmişdir. Hədisin sonunda olan: «Hər bir zəlalət isə oddadır» ləfzini zikr etməmişdir. Bu beş səhəbədən başqa hədsi: Aişə - *radiyallahu anha* –, Səhl b.

«Ey Rəbbim! köksümü açib genişlət, işimi yüngülləşdir, dilimdəki düyünü aç ki, sözümlə yaxşı anlasınlar». (Ta ha 25–28).

Möhtərəm müsəlman bacı və qardaşlarım! İlk öncə hamınızı Allahın salamu ilə salamlayıram. Allahın kitabına və Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yoluna uyaraq öz risaləmi «**Bismilləh**» ilə başlayıram. Çünki Allah Rəsulu - *sallallahu aleyhi və səlləm* - də öz məktublarını «**Bismilləh**» ilə başlamış və buyurmuşdu: «Hər mühüm bir işə «**Bismilləh**» ilə başlanılmazsa, o işin sonu kəsikdir» .

İlk növbədə Allahdan bu işimin dolğun, düzgün şəkildə yazıb başa çatdırılmasını diləyirəm. Allahdan əməlimi onun üçün ixlaslı olmasını, məndən qəbul edib onunla müsəlmanları faydalandırmasını diləyirəm. Əgər hardasa xəta etmişəmsə bu nəfsimdən və şeytandandır. Burada düzəldilməsi mühüm olan yerləri tapdıqdan sonra mənə öyüt-nəsihət verməkdən çəkinməyəcəyinizi ümid edirəm.

Güvəndiyim Allahdır, işlərimi Ona həvalə edirəm və Ona arxalanıram. Həmd və nemət yalnız Onadır. Müvəffəqiyyət bəxş edən və xətalardan qoruyan da Odur. **«Məni yaradan və məni doğru yola yönəldən Odur! Məni yedirdən də, içirdən də Odur! Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir. Məni öldürəcək, sonra dirildəcək də Odur və Qiyamət günü xətamı bağışlayacağına ümid etdiyim də Odur! Ey Rəbbim! Mənə hikmət bəxş et və məni salehlərə qovuşdur! Sonra gələnlər arasında mənə yaxşı ad qismət et! Məni Nəim Cənnətlərinin varislərindən et».** (əş-Şuəra 78-85).

Allahın salat və salamu onun Peyğəmbəri Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* - ə, onun ailə üzvlərinə, səhabələrinə və Qiyamətə qədər onun yolu ilə gedən saleh möminlərin üzərinə olsun.

BİTİRDİM MİLADİ: 11 DEKABR 2006-CI İL

HİCRİ: ZİL QADƏ 18 1427-Cİ İL

HƏMD OLSUN ALƏMLƏRİN RƏBBİ OLAN ALLAHA! (YUNUS 10)

Sad - *radiyallahu anhu* – mərfu olaraq. Hədis səhihdir. Muhəddis Muhəmməd Nəsrəddin əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – hədisin bütün rəvayətlərini bir yerdə toplayaraq «Xutbətül Həcə» isimli bir kitab yazmışdır. İstəyənlər bu kitaba baxa bilərlər. Ayrıca bax: əl-Albani «Muxtəsər Səhih Müslim» 409, «Mişkətül məsəbih» 3149,5860.

³ Əbu Davud.

QƏZA VƏ QƏDƏR

Əhli Sünne Vəl Cəməat hər xeyr və şərrin Allahın Qəza və Qədəri ilə meydana gəldiyinə: **«Şübhəsiz ki, biz hər şeyi müəyyən ölçüdə (lazım olduğu qədər) ilə yaratdıq»**. (əl-Qəmər 49). Allahın dilədiyi hər bir şeyi etdiyinə kəsin olaraq inanırlar. Hər şey onun iradəsi ilədir. Heç bir şey onun istəməsindən kənara çıxa bilməz. O, olmuş və olacaq hər şeyi olmazdan əvvəl, əzəldən bəri bilir. Onun elmi geniş və cüzi olan hər bir şeyi əhatə edir. **«(Rəbbin) onların keçmişini də, gələcəyini də bilir. Onların elmi isə onu əhatə edib qavraya bilməz»**. (Ta ha 110). **«Göylərdə və yerdə zərrə qədər bir şey ondan gizli qalmaz. Bundan kiçik, yaxud böyük elə bir şey yoxdur ki, açıq-aydın kitabda olmasın»**. (Səba 3).

Allahın dilədiyinin olduğuna, diləmədiyinin olmadığına, göylərdə və yerdə nə varsa mütləq onun diləməsi ilə olduğuna, mülkündə istəmədiyi heç bir şeyin olmadığına, var olan və olmayan nə qədər məxluq varsa mütləq Allah tərəfindən yaradılmış olduğuna, Ondan başqa bir yaradıcı, Ondan başqa bir Rəbb olmadığına iman etməkdir. **«Allah istəməsə siz (bunu) istəyə bilməzsiniz. Həqiqətən Allah (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir»**. (Dəhr 30). **«Əgər biz (istədikləri kimi) mələkləri onlara göndərsək, ölümlər onlarla danışsa və hər şeyi dəstə-dəstə başlarına toplasaq, əgər Allah istəməsə, yenə də iman gətirməzlər. Lakin onların əksəriyyəti (bunu) bilməz»**. (əl-Ənam 111). **«Allah istədiyini azdırar, istədiyini isə düz yola yönəldər»**. (əl-Ənam 39). **«Əgər Rəbbin istəsəydi yer üzündə olanların hamısı iman gətirərdi»**. (Yunus 99).

Şair deyir: «Sənin dilədiyin olur, mən diləməsəm də belə,
Və əgər sən diləməzsən, mənim diləyim olmaz».

Uca Allah olmuşu, olacağı, olmamış olanı, əgər olacaq olsa necə olacağını bilir. **«Gətirilib od üstündə saxlandıqları zaman sən onların: «Kaş ki, biz qaytarılıb Rəbbimizin ayələrini yalan hesab etməyəydik və möminlərdən olaydıq!» dediklərini görəydin! Xeyr əvvəlcə (ürəklərində) gizlətdikləri (küfr, nifaq və çirkin əməllər) onların qabağına çıxdı. Əgər geri qaytarılısaydılar, yenə də onlar qadağan olunduqları şeyə (küfrə və günaha) əl qatardılar. Onlar şübhəsiz ki, yalançıdırlar. (Əgər onlar dünyaya qaytarılısaydılar) yenə də: «Həyat yalnız bu dünyadakı həyatımızdan ibarətdir. Bizlər bir daha dirilən deyilik!» deyərdilər»**. (əl-Ənam 27-29). Allah hər nə qədər onların geri qaytarılmayacaqlarını bilirsə, əgər geri qaytarılacaq olurlarsa yenə də çirkin əməllərə dönəcəklərini xəbər verməkdədir. **«Əgər Allah (əzəldən) onlarda bir xeyr (olacağını) bilsəydi (haqq sözü) onlara eşüdüdü. Onlar eşitsəydilər belə, yenə də (haqdan inadla) üz çevirərək dönüb gedərdilər»**. (əl-Ənfal

23). Bu da: «İşlər üçün əzəldən bir qədər yoxdur, hər şey baş verəndən sonra yazılır, Allah bir şeyi yaratmamışdan və var etmədən öncə onu bilməz deyən Qədəriyyənin görüşlərini rədd etməkdədir.

«(Ya Muhəmməd!) **Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar. Doğru yolda olan kəsləri (öz əzəli elmi ilə) daha yaxşı O bilir!**» (əl-Qəsəs 56). Söylədiyimiz kimi əgər hidayət yolu açıqlamaqdan ibarət olsaydı Peyğəmbərlər hidayətə yönəldərdilər. Çünki onlar sevnəyə də, sevməyəyə də yolu açıq-aşkar göstərmişlər. «**Allah istədiyi kimsəni (haqq yoldan) belə azdırar və istədiyini də doğru yola salır.**» (əl-Muddəssir 31). Uca Allah kimi imana yönəldir və hidayət verirsə bu onun lütfüylədir. Bundan ötrü həmd yalnız onadır. Kimi də səpdırırsa bu da onun ədalətəlidir. Bundan ötrü də həmd yalnız onundur.

Xeyir və şərrin hər ikisi də qədərdəndir. Hər şey bir qədər, ölçü, zaman ilə yaradılmışdır. Hər yaradılan şeyin bir qədəri vardır. «**O, Allah ki, göylərin və yerin hökmü onundur. O (özünə) heç bir övlad götürməmişdir. Mülkündə heç bir şəriki yoxdur. O, hər şeyi yaratmış və onu (onun üçün nə olacağıni) əvvəlcədən müəyyən etmişdir.**» (əl-Furqan 2). «**Allahın izni olmadıqca (heç kəsə) heç bir müsibət üz verməz. Kim Allaha iman gətirsə, Allah onun qəlbini haqqə doğru yönəldər və o, dünyada baş verən hər şeyin Allahın əzəli hökmü və izni ilə olduğunu bilər. Allah hər şeyi biləndir.**» (ət-Təğabun 11).

Qədər – İstilahı mənası – bir şeyin həddini, sayını bilmək, qərar, hökm deməkdir. **Qadaru** – **Qadarun. TəqdİR** – Hər hansısa bir sualın həlli üçün hökm vermək deməkdir⁴. Şəri mənası isə – Abdullah Cərqo deyir ki: «Qədər Allahın elminə uyğun olaraq yerin və göyün yaradılmasından əlli min il öncə Lövhi Məhfuzda bütün məxluqatın qədərinin yazılmasıdır. Bu qədər də Allahın iradəsinə uyğun olaraq təyin edilmişdir. Allahın istədiyi zaman da baş verir».

Qada – **Qəza** – İstilahı mənası – son hökm, qərar, sona çatdırmaq, bitirmək, qurtarmaq deməkdir⁵. Quranda və Sünnədə digər mənalarda vardır ki, onlardan: Bir şeyi etmək, iki mübahisə edən şəxs arasında hökm vermək, Allah qada edib – şəriət edib, xəbər vermək, bir şeyi bitirmək, tamamlamaq və s. mənaları vardır. Ən məşhur mənası isə Allahın kovni əmridir. «**Bir şeyi yaratmaq istədiyi zaman Allahın buyurduğu ona ancaq: «Ol!» deməkdir. O, da dərhal olar.** (Yəsin 82). Abdullah Cərqo deyir ki: «O, Allahın əşyaları yaratması və onları xəlp etməsidir - zamanı

⁴ İbn Həcər "Fəthul Bəri" 1/118, Firuzabadi "Qamus" s. 591, Saffrani 1/348.

⁵ İbn Əsir "Nihayə" 4/78.

çatdıqda. Zamanı çatdıqda necə ki, onun qədərində yazılmışdır. Allahın hikmətinə, istəyinə uyğun olaraq». Bəzi alimlər qeyd edirlər ki, bunların mənaları eynidir. Ən səhih və doğruya yaxın olan yuxarıda verilən təriflərdir. İbn Battal – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "**Qəza** – baş verən şey deməkdir (Yəni: Nə ki, artıq yaradılıb)"⁶. Xattabi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "**Qədar** – Uca və Böyük olan Allah tərəfindən öncədən qərar verilmişdir. Məs: Dağıdılma, diriliş, ölüm. Bütün bu adlar Dağıdanın, dirildənin, öldürənin əməlləridir. **Qəza** – yaradılışdır. "**Allah onları (səmələri) yeddi (qat) göy olaraq iki gündə əmələ gətirdi...**". (*əl-Fussilət 12*)⁷. Beləcə **Qədar** – təqdir edilmiş, **Qəza** - nə ki, baş vermişdir və baş verməməsi mümkün deyildir"⁸. Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Mən bir neçə səhabə ilə qarşılaşdım ki, onların hamısı deyirdilər ki: "Hər bir şey təqdir edilmişdir". Həmçinin eşidim ki, İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – deyir ki: "Hər bir şey təqdir edilmişdir. Hətta acizlik (zəiflik) və cəldlik"⁹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: "Bir gün Qureyş müşrikləri Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən Qədar barəsində soruşdular. Allah: "**O gün onlar üzüstə Cəhənnəmə sürüklənəcəkdir** (və onlara): "**Duyun Cəhənnəmin (ələmini) təməsini!**" (*deyiləcəkdir*). **Şübhəsiz ki, Biz hər şeyi müəyyən ölçüdə (lazım olduğu qədər) yaratdıq**". (*Qəmər 48-49*)¹⁰. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* –, Raqi İsfəhani – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözlərini rəvayət edərək deyir ki: "**Qəza** və **Qədar** – təqdir edənin Güc və Qüvvət sahibi olduğuna işarədir..."¹¹. Allah kamil olaraq güc və qüvvət sahibidir. Onun üçün mümkün olmayan bir şey yoxdur. Onun İsimləri içərisində - **əl-Qadir**, **əl-Qədir** və **əl-Muqtədir** - vardır. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – dən **Qəza** və **Qədar** barəsində soruşduqda o: "**Qəza** və **Qədar** – Allahın Qüdrətidir" deyər cavab vermişdir"¹². İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: **Qəza** və **Qədar** - Allahın Qüdrətidir. İbn Aqil – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: Bu sözlər İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nin dəqiqliyinə və dində dərin bilik sahibi olmasına dəlilətdir. **Həmçinin** Abu əl-Vafa – *rahmətullahi aleyhi* – də eyni sözləri söyləmiş və demişdir: "Allahın Qədrini inkar etmək özündə Allahın qullarının əməllərini yaratmasını, yazmasını və təqdir

⁶ Fəthul Bəri 11/149.

⁷ Xattabi "Maalim Sünnə" 7/70.

⁸ İsfəhani "Mufadət" s. 406.

⁹ Müslim 2655.

¹⁰ Müslim 2656, əl-Albani "Səhih Sünnət Tirmizi" 3/229.

¹¹ İbn Həcər "Fəthul Bəri" 11/477.

¹² Məcəmuul Fətava 8/308.

etməsinə inkar etməkdir". İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Kim bizim Sələflərin yolu ilə getmirsə o, kimsə mahiyyət etibarıyla Allahın qüdrətini inkar etmiş olur. Cəhmilər və onların ardıcilları, Mötəzilə (əqidəsində olanlar) hansıki insanın seçiminin olmadığını və Qədəri inkar edirlər...". İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Onlar deyirlər ki: "Xeyri yaradan Şərii yaradan deyildir". Onlardan müsəlman olanlar isə deyirlər ki: "Günahlar Allahın istəyinə xilaf olaraq edilir". Digərləri isə: "Allah onlardan xəbərdar deyildir". Onla deyirlər ki: "Canlı məxluqatın bütün əməlləri Onun iştirakı olmadan edilir və Onun yaratdığı deyildir. Onlar qaçılmaz olaraq Allahı iradəsini və Onun sosuz Qüdrətini inkar edirlər. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki: "**Qədar** – Tövhidə nizam intizamdır. Kim ki, Allahın təklyinə və qədərə iman edirsə Tövhidə doğru olar. Kimdə Allahın təklyinə iman edib, lakin qədar iman etməzsə küfrü ilə (tövhidə) də dağlar"¹³.

Bu kəlmələrin də İslam və İman, Miskin və Fəqir, Mömin və Müsəlman kimi həm ümumi, həm də xüsusi mənaları vardır. Qəza və Qədar kəlimələri də bir yerdə işləndikdə hərəsinin ayrı-ayrı mənaları vardır. Lakin bu sözlər ayrı-ayrı gəldikdə isə biri digərinin mənasını verir . Məs: Uşağın doğulması, bəlanın baş verməsi Allah tərəfindən əlli

¹³ Məcmuul Fətava 8/258.

¹⁴ Elm əhli isə bu hədislərdən belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, İslam və İmanın deyiliş forması vardır. Yəni bunların həm xüsusi və ümumi mənaları vardır. Ümumi mənası odur ki, bütün dini əhatə edir. Yəni İman ümumi mənada gələrsə bütün dini əhatə edir. Həmçinin də İslam ümumi mənada gələrsə bütün dini əhatə edir. Bəzi sözlər də belədir. Məs: Miskin və Fəqir. Allah: «**Sədəqlər (zəkatlar) Allah tərəfindən müəyyən edilmiş bir fərz (vacib əməl) olaraq ancaq fəqirlərə, (ehtiyacı olan, lakin utandığından əl açib dilənməyən) miskinlərə**» (əl-Tövbə 60). Bir dəlildə həm fəqir, həm də miskin ləfzi işlənilmişdir. Bunun da hər birinin həm xüsusi, həm də ümumi mənaları vardır. Fəqir kəlməsi işləndiyi zaman onun üçün miskin də girər. Miskin kəlməsi də tək başına işləndiyi zaman onun üçün fəqir də girər. Lakin iksinin arası birləşdiyi zaman isə hər biri ayrı-ayrı mənaları ifadə edər. Fəqir sözü ayrı işlənərsə içerisinə miskin kəlməsi də daxildir. Həmçinin də Miskin sözü ayrı işlənərsə içerisinə fəqir kəlməsini də daxil edir. Lakin bir yerdə işləndiyinə görə ayrı-ayrı mənaları vardır. Lakin baxmayaraq ki, onlar ehtiyacda müstəxəkilər. Yəni ehtiyac sahibidirlər. Yanaşı gəldiklərinə görə aralarında fərq vardır. Lüğəti mənalarına görə İslam və İman ayrı-ayrı şeylərdir. Şəri mənaları ilə islam və iman bir-birindən ayrılmazdırlar. Biri digəri olmadan işlənməzlər. Əksinə harada səhih və mötəbər bir iman varsa onunla birlikdə islam da vardır və ya harada islam varsa onunla birlikdə iman da vardır. Onlardan hər hansı biri tək başına işləniləcək olarsa, digəri də onun içerisinə girər və tək başına işlənilən bu isim yenə digər ismin tək başına işlənilməsi halında dəlalət etdiyi şeylərə dəlalət edər. Yəni İslam ləfzi tək gələrsə həm qəlbi (batini) əməlləri, həm də zahiri əməlləri əhatə edər. Həmçinin İman ləfzi də tək gələrsə həm zahiri, həm də qəlbi (batini) əməlləri əhatə edir. Çünki varlıqları bir-birinə bağlıdır. Məs: «**Ey iman gətirənlər! Namaz qılmağa durduğunuz zaman üzünüüzü və əllərinizi dirsəklərinizə qədər (və ya dirsəklərinizə daxil olmaqla) yuyun, (yaş əlinizi) başınıza məsh edin (çəkin), ayaqlarınızı topuqlarınıza qədər (topuqlarınız da daxil olmaqla) yuyun.**» (əl-Maidə 6) - ayəsindəki xitab həm mömin, həm də müsəlmanları əhatə edir. Yoxsa ki, namaz üçün dəstəmaz almaq təkə möminlər üçün deyildir. Müsəlmanların da dəstəmazsız namaz qılmaları mümkün deyildir. İman islami əhatə etdiyi kimi, islam da imanı əhatə edir. Həmçinin: «**Məni müsəlman olaraq öldür...**» (Yusif 101) ayəsindəki «**Məni müsəlman olaraq öldür!**» - eyni zamanda

min il öncədən Qədərdə qeyd edilmişdir. Lakin uşağın bu gün doğulması, bəlanın bu gün baş verməsi isə artıq Allahın Qadasıdır. Qəza və Qədər özündə iki şeyi əhatə edir: 1) Allahın əzəli elmini. 2) Allahın bir şeyi yaratmasını.

Əziz müsəlman qardaş və bacılarım! Allahın qədər məsələsində olan fikir ayrılıqlarına görə müsəlman ümməti üç qrupa bölünür.

1. Bu – o, kəslərdir ki, Qədəri israr etməkdə həddi aşaraq insanın iradəsini, xeyir və şərr arasında seçim qabiliyyətini inkar etmişlər¹⁵.

Onlar deyirlər ki: «İnsanın nə iradəsi, nə də seçim qabiliyyəti vardır. O, öz əməllərini etməyə məcburdur¹⁶. Əməllərin qula isnad edilməsi məcazdır. Qul namaz qıldı, oruc tutdu, öldürdü, oğurluq etdi deyilməsi eyni ilə günəş doğdu, külək əsdi, yağış yağdı kimidir». Beləliklə onlar

- «Məni mömin olaraq öldür!» deməkdir. Yoxsa - məni müsəlman olaraq öldür, mömin olaraq öldürmə - mənasında deyildir. Çünki Allah bütün möminlərin ancaq müsəlman olaraq can vermələrini «*Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımcına qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ötün*». (Ali-İmran 102) istər¹⁴.

¹⁵ İlk olaraq Qədər barəsində danışan Bəsrə sakini olan Sansavayh olmuşdur. əl-Auzai – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Qədərdən ilk danışmağa başlayan İrak sakini olan Sausan olmuşdur. Xristian bir kimsə idi. İslamı qəbul etdikdən sonra yenidən Xristianlığa qayıdır. Onun görüşlərini özünə (əqidə) edən isə Məbəd əl-Cuhəni idi. Ondan isə öyrənən Qaylan olmuşdur". İbn Həcər "Fəthül Bəri" 10/179. Yunus b. Ubeyd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Bəsrədə olduğum zaman bunlardan başqa Qədəri yox idi: Sansavayh, Məbəd əl-Cuhəni və bir də Bəni Afvadan olan lənətlənmiş". Lələkai 3/749. Yəhyə b. Yamar deyir ki, Bəsrədə qədərdən ilk söz edən (yəni qədəri inkar edən) Məbəd b. Cuheyri idi. Onlar qədərin olmadığını və işlərin əzəldən Allahın təqdiri olmadan meydana gəldiyini söyləyirlər. Müslim 1/150. Məbəd əl-Cuhəni görüşləri Vasil b. Ata, Amir b. Ubeyd, Qaylan əd-Dimaşkiyə ötrüldü. Vasil b. Ata – Mötəzilə əqidəsinin başçısı idi. Onlar deyirlər ki: "Qullar azad olaraq, Allahdan aslı olmayaraq öz pis və yaxşı əməllərini yaradır, kafir və ya mömin olurlar, Allaha asi olurlar və ya itaət edirlər. Hər bir şeyin Onun qədəri ilə baş verməsini də inkar edirlər". Əməvi xilafətinin sonlarında isə bəndələrin azad seçimini inkar edərək məcbur edildiyini söyləyən kimsələrdə çıxdı. Bunların başında Cəhm b. Saffan dururdu. Əbu Muxriz kimi tanınır. H. 128-ci il Mərvəzdə öldürüldü. İbn Teymiyyə "əl-Fətava əl-Hənəliyyə əl-Kubra" deyir ki: "(Allahın bütün sifətlərini inkar edənlərdir) İlk olaraq bu fikirləri Cud İbn Dirhəm təbliğ etməyə başlamışdır. Ondan da Cəhm İbn Saffan bu fikirləri alır və yaymağa başlayır. Cəhmilər də ona nisbət edilərək belə adlanmışlar. Rəvayət edilir ki: Cud İbn Dirhəm bu görüşləri (fikirləri) Abana İbn Səbanadan, o da Talutdan, o da öz əmisi Lubeyd İbn əl-Əsləmdən almışdır. Lubeyd İbn Əsləm isə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - sehr (cadu) edən Yəhudi sehirbaz idi". Ömər b. Xeysem rəvayət edir ki: "Bir gün gəmidə səfərə çıxmışdıq. Bizimlə bərabər gəmidə bir Qədəri və Məcusi də vardı. Qədəri: "İslamı qəbul et!" dedi. Məcusi: "Allah istəsə" dedi. Qədəri: "Allah istəyir, lakin şeytan istəmir" dedi. Məcusi: "Allah bir şey istəyir, şeytan başqa şey və Şeytanın istədiyini almır. Bu güclü şeytandır. Daha yaxşı olar mən güclü olanla qalım" dedi. "Şərh Əqidətül Təhaviyyə" s. 278.

¹⁶ *Cəbr – Cəbərilər* – Məcburiyyət, məcbur edilmək deməkdir. Onlar deyirlər ki: Allah məcbur edir insanları bu və ya digər əməlləri etməyə. Bəzən onlara: "Azad seçimi inkar edən Qədərilər" deyilir. Uca və Böyük olan Allah barəsində bu cür düşünmək böyük bir xətdir. Allah Uca və Böyükdü ki, kimisə hər-hansısa bir işə məcbur etsin. Məcbur edə bilər O, kəs ki, onun istəmək iradəsi yoxudur. Allah bundan münəzzəhdir. Əbu Bakr əl-Həlləl – *rahmətullahi aleyhi* – "Sünna" adlı əsərində deyir ki, əl-Marruzi – *rahmətullahi aleyhi* – İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Ey Əbu Abdullah! Bir nəfər deyir ki: "Allah məcbur edir?". İmam öz etirazını bildirərək: "Biz belə demirik. Lakin Allah istədiyini azdırır, istədiyini də doğru yola yönəldir". Məcəmuul Fətava 8/103,463.

Rəbblərini zülm etməkdə və qulların güc yetirmədikləri şeyləri etməkdə ittiham etmiş oldular. Onlar insanın məcburiyyət qarşısında və könüllü surətdə etdiyi işlər arasında fərqi görməzlər. Şübhəsiz ki, onlar haqdan sapmışlar (azıblar). Çünki din sağlam düşüncə və həqiqət (haqq) onu sübut edir ki, (insanların) məcburiyyət qarşısında və könüllü surətdə etdiyi işlər (əməllər) arasında fərq vardır. İbni Mubarak – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Biz Yəhudi və Xaçpərəstlərdən sözləri nəql edərdik. Lakin Cəhmiyyədən sözləri nəql etməzdik».

2. Bu – o, kəslərdir ki, qulun iradəsini və seçim qabiliyyətini israr etməkdə həddi aşaraq, nəticədə Allahın istəyini və qədərini inkar etmişlər. Onlar deyirlər ki: «Qulun əməlləri Allah tərəfindən yaradılmayıb, təməmilə insanın özündən aslıdır». Qulun qüdrət və iradəsi ilə öz əməllərinin yaradıcısı olduğunu irəli sürmüşlər. Bununla da Allahdan başqa iki yaradıcı olduğunu qəbul etmişlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onları «Bu ümmətin məcusiləri» deyə adlandırmışdır. Çünki məcusilər şeytanın şərrinə və pisi yaratdığına inanaraq, Allah ilə birlikdə onun bir başqa yaradıcı olduğunu iddia edirlər. Bu qurup da qulları Allah ilə birlikdə yaradıcı olaraq qəbul etmişlər. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qədəriyyə bu ümmətin məcusiləridir. Xəstələnəcək olurlarsa onları ziyarətə getməyin, ölürlərsə cənazələrində iştirak etməyin» . İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – belə deyənlərin sözlərinə bərk qəzəblənmiş, onlara ağır sözlər söyləmiş, onlardan uzaq olduğunu söyləmiş, əməllərinin üzlərinə geri çırılacaqlarını, qədərə iman etmədikləri müddətdə əməllərinin əsla qəbul olunmayacaqlarını açıqca ifadə etmişdir. Bu sözlərin deyiliş səbəbi ona görədir ki, Yəhyə b. Yamər deyir ki, Bəsrədə qədərdən ilk söz edən (yəni qədəri inkar edən) Məbəd b. Cuheyne idi. Mən Humeyd b. AbdurRahman əl-Himyeri ilə birlikdə Həccə və ya Ümrəyə getmək üçün səfərə çıxdıq. Yolda: «Kaşki Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhəbələrindən biri ilə qarşılaşardıq. Bu kimsələrin qədər haqqında söylədiklərinə dair ona sual verərdik. Bunu demişkən məscidin girişində İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – ilə qarşılaşdıq. Mən və yoldaşım onun sağına və soluna keçdik. Birimiz sağ tərəfində, digərimiz isə sol tərəfində idik. Ey AbdurRahmanın atası! Bizim yaşadığımız yerdə Qurani Kərimi oxuyan, elm tələb etməkdə çalışan insanlar vardır. Onlar qədərin olmadığını və işlərin əzəldən Allahın təqdiri olmadan meydana gəldiyini söyləyirlər. İbn Ömər: «Onlarla qarşılaşdığımız zaman onlara deyin:

¹⁷ Əbu Davud «Aunul Məbud» 12/452, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 5039, «Şərhu Təhaviyyə» s 273 həsən hədis.

«Şübhəsiz ki, mən onlardan uzağam, onlar da məndən uzaqdırlar. Allaha and olsun ki, onlardan birinin Uhud dağı boyda qızılı olub və onu Allah yolunda versə də belə, qədərə iman etməyə nə qədər Allah bunu ondan qəbul etməz» . Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən ümmətimdə üç şeyin yaranmasından qorxuram. İmamların ədalət-sizliyindən, ulduzlara inanmaqdan və qədəri inkar etməkdən» . Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qul bu dörd şeyə inanmadıqca mömin olmaz. Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah olmadığına və məni haqla göndərdiyi Rəsulu olduğuna şəhadət etmək. Öldükdən sonra dirilməyə inanmaq və Qədərə inanmaq» . Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Son zamanlarda Qədar barəsində ümmətimdən söhbət ən pis kimsələr (çıxacaqdır)"²¹. Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Altı qrup insan vardır ki, mən onlara lənət edərəm, Allah onlara lənət edər və bütün nəbilər onlara lənət edər. Qədəri inkar edən...» . Bu qrupun bəzi nümayəndələri həddi aşaraq deyirlər ki: «Allah yaratdıqlarının etdikləri əməllər barəsində yalnız onlar bu əməlləri etdikdən sonra xəbər tutur». Onlar insanın istəyi və seçimi barəsində ifrata yol vermişlər. Nəfi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, bir nəfər İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – nun yanına gələrək ona birisinin salamını çatdırdı. İbn Ömər: "Mən eşitmişəm ki, o küfrə düşmüşdür. Əgər bu belədirsə məndən ona salam çatdırma. Çünki mən Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu eşitdim: «Mənim ümmətimin başına eybəcərlik, uçulma və daş yağma gələcəkdir. Bütün bunlar Qədərilərin başına gələcəkdir"²³. İmam Məlik – *rahmətullahi aleyhi* – dən: «Qədəriyyə mənsub kimsələrlə əlaqəni kəsimmiz?». O: «Əgər getməkdə olduğu yolu bilən birisidirsə bəli. Həmçinin də onların arxasında namaz qılma» . İmam Məlik – *rahmətullahi aleyhi* – dən: «Qədəriyyəyə mənsub bir kimsəyə qız verməyə dair sual verildi» o, da: «əl-Bəqərə 221-ci ayəsini oxudu: «**Həmçinin müşrik kişilər Allaha iman gətirməyə nə qədər mömin qadınları (onlara) ərə verməyin**» . İmam

¹⁸ Müslim «İman» 1.

¹⁹ İbn Əsakir, Əbu Yala, əs-Suyuti, əl-Albani "Səhih Cəmi" 212.

²⁰ Tirmizi 2146, İbn Məcə «Muqəddimə» 81, Həkim.

²¹ əl-Albani "Səhih Cəmi" 224.

²² Tirmizi 2155.

²³ Tirmizi 2152, əl-Albani "Həsən".

²⁴ Qadi İyad «Tərtibul Mədarik» 2/47.

²⁵ İbn Əbi Asim «Sünnə» 1/88, Hilyə 6/326.

Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – də: «Qədəriyyəyə mənsub bir kimsənin arxasında namaz qılmağı məkrüh görürdü» . İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – in bu ümmətin məcusiləri dediyi qədəriyyəyə mənsub kimsələr Allah, günahlar olunana qədər bilməz deyən kimsələrdir» . İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Qədəriyyə nə deməkdir bilirsinizmi? Özü bir iş etmədikcə Allah da bir şey yaratmamışdır deyən kimsədir» . İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – dən qədəriyyəyə mənsub birinin arxasında namaz qılmaq haqqında soruşuldu o, da: «(Bidət fikirlərinə) dəvət edən birisidirsə namaz qılma» .

3. Bu – o, kəslərdir ki, iman gətirib və Allahda onları bu məsələdə haqq yoluna yönəlmişdir. Bunalar – Sünnə tərəfdarları olan Əhli Sünnə Vəl Cəmaatdır. Onlar şəriətin dəlillərinə (Quran və Sünnə) və qərəzsiz məntiqə əsaslanaraq bu azmış iki fırqənin ortasında Vasat – orta yolu tutan kimsələrdir. Onlar deyirlər ki: «Allahın kainatda yaratdığı hər bir şey iki qrupa bölünür.

1) **Kovni İradə** - bu o, şeylərdir ki, Allah öz yaratdıqlarının arasında yaradır və heç kəs də onları dəyişdirmək qüdrətinə malik deyildir. Məs: Yağışın yağması, bitkilərin cücərməsi, doğulmaq, ölmək, xəstəlik, şəfa və s. kimi Allahın yaratdıqları ilə baş verən hadisələr. Heç kəs bunlardan qaça bilməz və heç kəs bunlar arasında seçim edə bilməz. Çünki bunlar yalnız və yalnız Allahın istəyi ilə baş verir. «**Allah kimi düz yola yönəltmək istəsə, onun köksünü İslam (dini) üçün açıb genişləndirər, kimi azdırmaq istəsə, onun ürəyini daraldıb sıxıntıya salar. O, sanki (sıxıntının şiddətindən) göyə çıxar. Allah iman gətirməyənlərə pisliyi belə edər!**» (əl-Ənam 125). «**Əgər Allah sizi (haqq yoldan) azdırmaq (və ya məhv etmək) diləyirsə, mən sizə nəsihət vermək istəsəm də, heç bir faydası olmaz. O, sizin Rəbbinizdir və siz Onun hüzuruna qaytarılacaqsınız.**» (Hud 34). İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Qulların diləməsi Allaha aiddir. Aləmlərin Rəbbi olan Allah diləmədikcə onlar diləyəməzlər. İnsanlar öz əməllərini yaratmamışlar. Onların əməlləri Allahın yaratdıqları arasındadır. Qulların əməlləri Onun tərəfindən yaradılmışdır. Qədər in xeyiri və şərri də Allahdandır» .

2) **Şəri İradə** – bu o, əməllərdir ki, yaradılmışların şəxsi iradəsi və istəyi ilə olur. Bu əməllər yaradılmışların istəyi ilə olur, hansıki Allah

²⁶ Beyhəqi «Mənakibus Şafii» 1/413.

²⁷ Beyhəqi «Mənakibus Şafii» 1/413.

²⁸ əl-Lələkai «Şərhu Usuli Etiqadi Əhli Sünnə vəl Cəmaat».

²⁹ əs-Sünnə 1/384.

³⁰ Beyhəqi «Mənakibus Şafii» 1/413.

onlara bəxş edib. *«Eləcə də sizdən doğru-düz (yolda) olmaq istəyənlər üçün. (Onu da bilin ki) aləmlərin Rəbbi olan Allah istəməsə, siz (bunu) istəyə bilməzsiziz».* (ət-Təkvir 28-29). *«İçərinizdən bəziləri dünyanı, bəziləri isə axirəti istəyirdi».* (Ali İmran 152). *«Allah sizə bilmədiklərinizi bildirmək, sizdən əvvəlkilərin getdiyi yolları göstərmək və tövbələrinizi qəbul etmək istər. Allah hər şeyi biləndir və hikmət sahibidir! Allah sizin tövbələrinizi qəbul etmək istəyir. Öz nəfsinə uyanlar isə sizi böyük bir ayrılıqla düz yoldan sapdırmaq istəyirlər. Allah istər ki, üzərinizdə olan ağırlığı yüngülləşdirsin, çünki insan zəif yaradılmışdır».* (ən-Nisa 26-28). *«Allah sizi çətinliyə salmaq istəməz, lakin O sizi pak, təmiz etmək və sizə olan nemətini tamamlamaq istər ki, bəlkə şükür edəsiniz!»* (əl-Maidə 6). *«Allah sizdən çirkinliyi yox etmək və sizi tərtəmiş, pak etmək istər!»* (əl-Əhzab 33).

Dərrakəli insan könüllü surətdə və məcburən etdiyi (əməllər) arasında fərqi dərk edir. Əgər insan öz istəyi ilə evin damından nərdivan ilə düşsə, bu əməli özü etdiyini başa düşür. Əgər o, evin damından öz istəyi olmadan aşağı yıxılırsa, onda o, bu iki əməl arasında fərqi görür. Çünki birinci əməl onun öz istəyi ilə, ikinci əməl isə (onun istəyi olmadan) məcburi baş verir. Bu da hər bir insana aydındır.

Uca və Böyük Allahın rəhmətinin və mərhəmətinin genişliyinə görə insan öz istəyi ilə etdiyi bəzi əməllərinə görə heç bir məsuliyyət daşımır. Məs: İnsan unudaraq etdiyi əməllərinə görə və ya yuxuda yatarkən etdiyi əməllərinə görə heç bir məsuliyyət daşımır. Mağara əhlindən danışarkən Allah buyurur: *«(Gözləri açıq olduğu üçün) onlar yuxuda ikən sən onları oyaq sanardın. (Torpağın rütubəti bədənələrini çürütməsin deyər) Biz onları sağa-sola çevirirdik».* (əl-Kəhf 18). Sağa-sola çevrilən insanlar olduqları halda Allah bu əməli özünə aid edir. Çünki yatan seçim qabiliyyətinə sahib olmadığı üçün yatdığı vaxt etdiyi əməllər barəsində ondan heç bir sorğu-sual olunmayacaqdır. Buna görə də Uca və Böyük olan Allah bu əməli özünə aid edir. Həmçinin Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: *«Üç şəxs üzərindən qələm qaldırılmışdır. Yatan şəxs ayılana qədər, uşaq həddi-buluğa catana qədər və dəli ağı başına gələnə qədər»* . Başqa bir hədisdə Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: *«Sizdən biriniz (oruc vaxtı) unudaraq yeyərsə və ya içərsə (qoy orucunu pozmayıb) axıra çatdıraraq tamamlasın. Heç şübhəsiz ki, Allah onu yedirdib və içirmişdir»* . Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* –

³¹ Əbu Davud.

³² Buxari, Müslüm.

buyurdu ki, oruc tutanı yedirdən də, içirdən də Uca Allahdır və bu əməli məhs ona aid edir. Belə bir kimsə orucdu olduğunu unudaraq yeyib içdiyinə görə seçim, qabiliyyətindən məhrum olan kimsəyə bənzəyir. Bundan başqa hər bir insan onun istəyi və iradəsi olmadan, hətta onların yaranma səbəblərini də bilmədən yaranan ağrı və qorxu arasında olan fərqi də görür. Həmçinin də öz istəyi ilə yaranan ağrı və sevinc arasında fərqi də görür. Bütün bu gətirdiyimiz nümunələr açıq-aydın və heç bir şəkk-şübhə doğurmamandır.

Əziz müsəlman qardaş və bacılarım! Əgər biz birinci qrupun dediyi kimi qədərdə həddi aşaraq insanın heç bir seçimi olmadığını ısrarla qeyd etsək, onda Allahın şəriətinin lazımsız olduğunu da qeyd etmiş oluruq. İnsanın istək və iradə haqlarının olmadığını qeyd etməklə qulu xeyirli işlərə həvəsləndirmək və pis işlərdən çəkəndirməyin də lazımsız olduğunu qeyd etmiş oluruq. Belə ki, qulun bu əməlləri etməkdə heç bir seçim haqqı yox idi və nəticədə Uca və Böyük olan Allah ona asi olanları cəzalandırırsa çox böyük ədalətsizlik etmiş olar. *Sübhanəllah!* Allah pak və nöqsansızdır. Şübhəsiz ki, bütün bunlar açıq-aydın Quran ayələrinə ziddir. Allah buyurur: **«Yoldaşı (ona) təhkim olunmuş mələk deyəcəkdir: «Bu yanumdakı (Cəhənnəm üçün) hazırdır!» (Allah o, iki mələyə buyuracaqdır): «Atın Cəhənnəmə hər bir inadçı kafiri, xeyrə mane olanı (zülüm etməklə, günah törətməklə) həddi aşanı, (Allahın birliyinə) şəkk edəni! O, kimsəni ki, Allahla yanaşı özünə başqa bir tanrı qəbul etdi. Atın onu şiddətli əzabın içinə!» Yoldaşı (şeytan və ya öz nəfsi) deyəcəkdir: «Ey Rəbbimiz! Onu mən azdırmadım. Lakin o, özü haqq yoldan açıq-aydın azmışdır!» (Allah buyuracaqdır): «Mənim hüzzurumda mübahisə etməyin. Mən sizə (dünyada Peyğəmbər vasitəsi ilə) bu əzabı bildirmişdim. Mənim hüzzurumda söz güləşdirməyin. Mən bəndələrə (səbəbsiz yerə) zülüm edən deyiləm!».** (Qaf 23-29).

Allah bu ayədə açıq-aydın bəyan edir ki, qulun cəzası ədalətsizliklə (haqsızlıqla) deyil, əksinə ədalətlə olunan bir işdir. Çünki artıq Allah öz qullarını bundan çəkəndirmiş və onlara halal ilə haramı, doğru yol ilə zəlalət yolunu bəyan etmişdir. Lakin onlar zəlalətə uğrayanların və azğınların yoluna uymağa üstünlük verdilər və indi də Uca və Böyük olan Allahın yanında heç bir bəhanələri də yoxdur. **«Biz Peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə gətirən və (kafirləri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün Peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın. Allah yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir».** (ən-Nisa 165).

O, ki qaldı ikinci qrup insanlara, onların dedikləri də Quran və Sünnə tərəfindən və ətrafda baş verən hadisələrlə təqzib olunur. Quran ayələri dəlildir ki, qulun istəməsi Allahın istəyinə bağlıdır. **«Eləcə də sizdən doğru-düz (yolda) olmaq istəyənlər üçün. (onu da bilin ki) aləmlərin Rəbbi olan Allah istəməsə, siz (bunu) istəyə bilməzsiniz».** (ət-Təkvir 28-29). **«Rəbbin istədiyini yaradar və seçər. Onların heç bir ixtiyarı yoxdur».** (əl-Qəsəs 68). **«Allah (bəndələrini) amin-amanlıq yurduna (Cənnətə) çağırır və istədiyini doğru yola salır!»** (Yunus 25). Allahın iradə və istəyini inkar edənlər əslində Allahın Rəbb olmasını inkar etmiş olurlar. Çünki onlar iddia edirlər ki, Allahın mülkündə baş verən hadisələr onun istək və iradəsi olmadan baş verir. Heç bir şey və heç bir hadisə Allahın ona istəyi olmadan baş vermir və yalnız Allah hər bir şeyin yaratıcısıdır. O, hər bir şeyin qədərini müəyyən edir.

Bu kimsələrin dedikləri ağıl baxımından da səhfdir. Çünki bütün məxluqlar Uca və Böyük olan Allaha məxsusdurlar. Hər bir şey Allaha məxsus olduğu üçün də Allahın mülkündə nəinsə onun istəyinə zidd olaraq baş verməsi də mümkün deyildir. Lakin burada belə bir sual ortaya çıxır. Əgər hər şey Allahın istəyi və iradəsələdirsə, hər şey Allaha məxsusdursa onda qulun bu aləmdə rolu nədir? Axı artıq Allah kiminsə qədərində haqq yoldan azacağını və zəlalətə düşəcəyini yazmışdır.

Bu suala cavab verərək biz deyirik ki, Uca və Böyük olan Allah doğru yola yönəldir o, kəsləri ki, buna layiqliklər və azdırır o, kəsləri ki, buna layiq deyillər. **«Onlar (haqdan) üz döndərdikdə Allah da onların qəlblərini (imandan) döndərdi»** (əs-Səff 5). **«Sonra əhdlərini pozduqları üçün onları lənətlədik və ürəklərini sərtləşdirdik. Onlar sözlərin yerlərini dəyişib təhrif edir və xəbərdar edildikləri şeylərin bir hissəsini unudurlar».** (əl-Maidə 13). Belə ki, Allah bu ayələrlə bəyan edir ki, qulun azmasına səbəb elə özüdür. Qul Allahın onun qədərində nəyi yazdığını bilmir. O, bu haqda yalnız (hadisə, iş) baş verdikdən sonra bilir. Allahın onu doğru yola yönəldəcəyi və ya haqq yoldan azacağı haqda onda heç bir məlumat yoxdur. Bəs nəyə insan zəlalət yolunu seçir və sonra da bəyan edir ki, bunu Allah belə istəyib. Məgər yaxşı olmazdır ki, insan haqq yola yönəlsin və sonra da bəyan etsin ki, Allah məni doğru yola yönəldib.

Bəs nə üçün insan günah etdikdə qədəri məsəl çəkir, xeyirli işlər etdikdə isə qədəri inkar edərək bəyan edir ki, bunları mən özüm etmişəm. Xeyr! Qula yaraşmaz ki, günah işlədikdə qədəri məsəl çəkərək desin: «Bu belə də olmalı idi. Mən Allahın yazdığı qərdədən qaça bilməzdim». Həmçinin qul xeyirli işlər edir və Allah da onu doğru yola yönəldirsə

(insan) lovğalığından, təkəbbürlüyündən deməmlidir ki: «Bunun səbəbi yalnız mən özüməm. Mən özüm buna nail olmuşam».

Hər bir kəsin önündə müəyyən imkanlar açılmışdır və həmçinin də hər bir kəs seçimə də sahibdir. Hamıya yaxşı məlumdur hər bir kəsin ruzisi, həyatı, dünyalıq azuqəsi Allah tərəfindən qədərdə müəyyən edilmişdir. Lakin buna baxmayaraq hər bir kəs ruzi, azuqə axtarışı üçün dəridən qabığından çıxır, müəyyən məsafələr qətt edir. Hətta bəziləri bu məqsədlərlə başqa ölkələrə də səfərlər edirlər. Lakin elə bir insan yoxdur ki, evində oturaraq desin ki: «Mənim ruzim yazılıb, mən də onu alacağam». Əksinə o, hər cür vasitələrə əl atır ki, özünü və ailəsini dolandırсын. Əbu AbdurRahmən Abdulla b. Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, doğru sözlü və doğru sözü təsdiq olunan Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən hər birinizin yaradılışı onun anasının qarınında qırx gün nütfa şəklində olaraq bir yerə gətirilir. Sonra bu müddət qədər aləqa şəklində olur. Sonra yenə bu müddət qədər mudğa şəklində olur. Sonra ona bir mələk göndərilir, mələk ona ruh üflədikdən sonra dörd xüsusiyyəti yazmaqla əmr olunur. Ruzisini, əcəlini, əməlini, bədbəxt və ya xoşbəxt olacağını» . Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah ana bətinə bir mələk (göndərər) və mələk: "Ya Rəbbim! Nütfa, Ya Rəbbim! Aləqa, Ya Rəbbim! Mudğa". Allah onu xəlq etmək istədikdə (Mələk): "Oğlan yoxsa qız, xoşbəxt yoxsa bədbəxt, Ruzisi nədir? Əcəli Nədir?". Bütün bunlar ana bətinə ikən yazılır"³⁷. Əbu Zərr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nütfənin (Ana bətinə) düşməsindən **42** gecə keçdikdən sonra Allah bir mələk göndərər. Mələk ona şəkil verərək: eşitmə, görmə, dəri və sümük (şəkilini) verər. Sonra: "Ya Rəbbim! Oğlan, yoxsa qız?" deyə soruşar. Bu zaman Allah öz iradəsini (qədərini) əmr edər və mələk də yazar"³⁸.

Qulun ruzisi müəyyən olduğu kimi, onun yaxşı və pis əməlləri də müəyyən olunmuşdur. Bəs onda nəyə görə sən dünya həyatını gözəlləşdirmək üçün hər cür vasitələrdən istifadə edirsən. Lakin gələcək hayatını, axirət yurdunu gözəlləşdirmək üçünə xeyirli işlərdən uzaq durursan. Həyatını gözəlləşdirilməsi, abadlaşdırılması üçün çalışırsan, özünü xəstəliklərdən qorumaq üçün sağlamlığının qayğısına qalırsan. Xəstələn-

³³ *Nütfa* – məni mənasındadır. Nütfa bəzən də saf su adlanır.

³⁴ *Aləqa* – laxtalanmış qan, ziyil deməkdir. «*O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı*». (əl-Ələq 2).

³⁵ *Mudğa* – çeynənilmiş ət parçasına oxşadığı üçün bu ad verilmişdir.

³⁶ Buxari 3208, Fəthul Bəri 11/477, Müslim 2643.

³⁷ Buxari 6595, Fəthul Bəri 11/477, Müslim 2646.

³⁸ Müslim 2645.

dikdə ən yaxşı həkim axtarırsan ki, səni müalicə etsin. Lakin buna baxmayaraq artıq sənin ömrün müəyyən edilmişdir. O, nə artacaqdır, nə də azalacaq. *«Allahın izni olmayınca heç kəsə ölüm yoxdur. O, (lövhü məhfuzda) vaxtı müəyyən edilmiş yazıdır. (Ali İmran 145). «Hər ümmətin bir əcəl vaxtı vardır. Onların əcəli gəlib çatdıqda bircə saat belə nə yubanar, nə də tələsərlər». (Yunus 49). «Ömür sahibi olan birinin uzun ömür sürməsi də, onun (yaxud başqa birinin) ömrünün qısaldılması da ancaq kitabda (lövhü məhfuzda) yazılmışdır. Həqiqətən bu Allah üçün çox asandır». (Fatir 11).* Lakin buna baxmayaraq sən demirsən ki: «Qoy mən yatağında qalım. Əgər Allah ölümü yazıbsa öləcəyəm, yox əgər yaşamağı yazıbsa deməli yaşayacağam». Əksinə sən var gücünlə çalışırsan ki, yaxşı həkim tapasan və onun əlləri ilə Allahın yazılmış olduğu şəfəni tapasan. Bəs nə üçün sən Allahın rəhmətini, mərhəmətini və Cənnətini qazanmaq üçün doğru yolu axtarmırsan. Bu yolda çalışmırsan.

İndi isə sənin qarşında iki yol açılır. Onlardan biri səadətə, xoşbəxtliyə, uğura, digəri isə ölümə, məyusluğa, zəlalətə aparır. Sən də bu yolların qarşısında seçim haqqına maliksən və heç kəs də sənə bu iki yoldan hansınısa seçməkdə maneçilik törədə bilməz. İstədiyini yolu seçib o, yolla da gedə bilərsən. Lakin haqdan üz döndərüb sonra da demə ki: «Mənim üçün belə yazılmışdır». Əksinə yaxşı olardı sən doğru yolu seçib sonra da deyəsən ki: «Mənim qədərimdə elə bu yazılmışdır» Amin.

QƏDƏR ALLAHIN SİRRİDİR

Qədər in əsli Allahın sirridir. O, haqda biliyə nə bir mələk, nə bir peyğəmbər, nə də onlardan aşağı olan hər hansı bir insan sahib deyildir. Bu haqda dərinliyə dalmaq, düşünmək və cürbəcür fikirlər yürütmək doğru deyildir. Allahın gizli sirri olduğu üçün sən bunu bilmək iqtidarında deyilsən. Qəza və Qədərə iman etmək imanının dayaqlarından biridir və bu Quran və Sünnə ilə sabitdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – açıqlamışdır ki, Qədərə iman etmək saleh əməli tərک etmək və istənilənə (arzu) edilənə çatmaq üçün çalışmamaq deyildir. Bütün bunlar Qədərə iman etməyə zidd olan bir şeylər deyildir. Bir gün səhabələr Qədər barəsində mübahisə etdikləri zaman Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəzəbli halda onların yanına çıxdı. Qəzəbdən yanaqları qıpqırmızı idi. Sanki nar suyunu üzünə çilənmişlər. O: "Məgər bu sizə əmr edilmişdir? Və ya mənim sizə gətirdiyimdir? Həqiqətən sizdən əvvəlkilər bu barədə mübahisə etdikləri üçün məhv oldular. Mən sizləri bu barədə mübahisə etməkdən çəkindirirəm"³⁹. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* –,

³⁹ əl-Albani "Səhih Sünnən Tirmizi" 2/223.

Ənu Muzəffər əs-Samani – *rahmətullahi aleyhi* – sözlərini qeyd edərək deyir ki: "Qədər məsələsində haqqı öyrənmək üçün yalnız Quran və Sünnədən gələn ilə kifayətlənmək lazımdır. (Bu məsələdə) ağıl və fikirlərə ehtiyac yoxdur. Kim bu iki qaynaq ilə kifayətlənməyib dərinliyə girərsə okean sularında qərq olar. Çünki Qədər Allahın sirlərindəndir. Bu haqda yalnız Allaha məlumdur. Digər məxluqlar üçün isə naməlumluq hicabı ilə örtlüdür. Allah Qədəri insan ağılı üçün qeyri-mümkün etmişdir. Bunda isə böyük hikmətlər vardır. Hətta Peyğəmbərlər, Rəsullar və Mələklər üçün də naməlum etmişdir"⁴⁰. İmam Təhavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "**Qədər** – Allahın sirridir. Bu sirr isə nə mələklərə, nə də Peyğəmbərlərə məlumdur. Bu məsələdə dərinliyə girmək – müvəffəqiyyətsizliyə addım atmaq, məhrum olmaq, günah (qazanmaq) və vacibdir var gücünlə (bu məsələdə) düşünməkdən, mühakimə etməkdən, öyrətməkdən (öyrənməkdən) çəkinməkdir. Allah Qədər barəsində olan elmi insanlardan gizləmiş və onu öyrənməyi də qadağan etmişdir. Allah: "(Allah) **gördüyü işlər barəsində sorğu-sual olunmaz; onlar (bütün bəndələr) isə (tutduqları əməllərə görə) sorğu-sual ediləcəklər**". (əl-Ənbiya 23)⁴¹. İmam əl-Acurri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "...Bəndələrin üzərinə düşən Qədərə iman edib – yaxşı və pis olan hər bir şeyin artıq təqdir edildiyinə və kim də bu məsələdə dərinliyə varıb aydınlaşdırma aparmağa çalışarsa, bəndələrin əməllərinin təqdir edilməsində (Cənnət və ya Cəhənnəmlik olmasında və s.) şübhə edərək yolundan azar". İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Qədərin xeyir və şərrinə də iman etmək vacibdir. Bu barədə varid olan hədisləri də qəbul edib iman gətirmək lazımdır. "Nə üçün? Necə? (Nə cür?)" sualları verilməməli (soruşulmamalı). Sadəcə bunları qəbul edib iman gətirmək lazımdır. Əgər insan hədisi oxuyub orada olan mənanı başa düşə bilmirsə onun üzərinə düşən anladığı ilə kifayətlənməsidir. Buna iman edib, itaət etməlidir. Məs: Əbu AbdurRahmən Abdulla b. Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, doğru sözlü və doğru sözü təsdiq olunan... və s. Qədər barəsində olan hədislər kimi"⁴². İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Bir çox insanlar başa düşmək və haqqı tapmaq üçün bu məsələni müxtəlif istiqamətlərdən araşdırmışlar. Müxtəlif millətlər keçmişdə də, hal-hazırda da bu məsələnin mahiyyətini başa düşmək üçün çalışmışlar. Bir çox məzhəblər bu məsələni müxtəlif şəkildə başa salmağa çalışmış və bu barədə bir çox əsərlərdə yazmışlar. Lakin kim ki, bu məslədə dərinliyə

⁴⁰ Fəthul Bəri 11/477.

⁴¹ "Şərh Əqidətul Təhaviyyə" s. 276.

⁴² Lələkai 3/157.

varamış və məsələni kökündən öyrənməyə çalışmışsa şübhələrə düşmüş və (insanlarla) ixtilaf etmişdir. Hər bir kəs də öz yolunu (fikirlərini) doğru və ən səhih hesab etmişdir. Lakin haqqa tabe olanlardan başqa onların hamısı xəta etmiş və haqdan uzaq düşmüşlər..."⁴³. Kim ki, öz ağılı ilə bu məsələdə dərinliyə varmağa çalışmışsa zəlalətə uğramış və məhvi olmuşlar. Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yolundan yayınaraq insanın seçim etməsini inkar etmiş (Cəbərilər), Digərləri isə: Allah yalnız xeyir yaradır, pisliliyi istəyə bilməz (Qədərilər) deyərək qədəri inkar etmişlər. İbn Əbil İzz əl-Hənəfi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, bir çox kimsələrin bu məsələdə azmalarına səbəb Allahın Kovni İradəsi ilə Şəri İradənin arasını ayır edə bilməmələrinə görədir. O, deyir ki: "Allah sevmədiyi və xoşlamadığı bir şeyi necə iradə (istəyə) bilər? Allah necə belə bir şeyi istəyə və yarada bilər? Allahın iradəsini sevmədiyi və nifrət etdiyi bir şeylə necə uyğunlaşdırmaq olar? Bu o, suallardır ki, bunların səbəbilə insanlar qruplara ayrılmış, fikirləri və yolları da bir-birindən ayrılmışdır. Bir şeyi bilmək lazımdır ki, bir şeyi iradə (istəmək) etmək o, (istənilən) şeyin özünə görə də ola bilər və ya başqasına görə də (onu) istəmək olar. O, (istənilən) şeyin özünə görə olanlar, özünə görə və onda olan xeyirə görə də sevilir. Bu da istəyənin (iradə) edənin niyyət və qəsdini (məqsədini) müəyyən edir. Başqasına görə istənilən (arzu edilən) özü-özlüyündə sevilən (istənilən) deyildir və xeyir də gətirmir. Lakin başqa bir istənilənə çatmaq üçün hədəfdir (və ya həyata keçirmək üçün hədəfdir). Belə şeylər özü-özlüyündə istəklidir, lakin istəklidir başqa məqsədə çatmaq üçün. Bax buna görə də sevənmək (xoşlamaq) və iradə (istək) uyğunlaşır və bir-birinə zidd də deyildir. Məs: İnsanlar acı dərmanı içirlər, onların müalicəvi olduğunu bildikləri üçün, hər hansısa bir cərrahiyyə əməliyyatına girirlər, həyatlarını qorumaq üçün və ya uzun, ağır səfərlərə çıxırlar bütün bunların onları öz məqsədlərinə çatdıqlarını bildikləri üçün. Dərrakəli insan elə bir xoşa gəlməz şeylərə girir ki, hətta sonunun nə ilə nəticələndiyinə arxayın olmadığı halda (yalnız və yalnız) müəyyən ehtimallarla ki, bu ona sonda xeyir gətirəcəkdir. Bəs onda hər bir şeydən xəbərdar olan (hər bir şeyin içini və zahirini də bilən) Allah barəsində nə demək olar? Ona – hansısa bir iradə edilən, böyük bir xeyirin həyata keçməsi üçün, hansısa bir şey istəklidir olmaya bilər. Məs: İblisin xəlf edilməsi. Onun səbəbindən dinlər dağıdılmış, bir çox qullar bədbəxt olmuş və öz əməlləri ilə Uca və Böyük olan Allaha qəzəbləndirmişlər. İblis səylə Allahın sevmədiyi və nifrət etdiyi əməlləri edir. Lakin məxluqlar onun mövcudluğundan bir çox Allahın sevdiyi ibrətlər

⁴³ "Şifaul Alil" s. 14.

(faydalar) alırlar. Bu xeyirin çıxarılması Onun üçün sevimlidir, nəinki onun yoxluğu. Məs: İblisin mövcudluğu onun əksinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Allah iblisi ən xəbis, çirkin, hər bir şərrin səbəbi olaraq yaratmışdır. Digər tərəfdən Allah Cəbrail - *əyhyssəalm* – ı ən gözəl bir biçimdə xəlv etmiş, bütün xeyirin səbəbi etmişdir. Hər ikisini də xəlv edən Uca və Böyük olan Allah hər bir həmd və tərif layıqdır. Onun qüdrətinin nişanələrindən gecə və gündüzün, xəstəlik və dərmanın, həyat və ölümün, xeyir və şərrin yaradılmasıdır. Bu Allahın qüdrətinin, qüvvətinin və mülkünün ən baris nümunəsidir. Allah bu zidd olan şeyləri yaratmış və onları bir-birinə qarşı qoymuşdur. O, onları əmr və idarə edir. Əgər bunlardan biri olmasaydı Onun hikmətinə və mülkünün kamilliyinə inanmaq mümkün olmazdı. İblisin mövcudluğu Allahın İsimlərinin: ***əl-Qahhar, əl-Muntəqim, əl-Adl, əd-Darr, Şədidul İqab, Səriul İqab, Zul Bətş əş-Şədid, əl-Xafid, əl-Muzill*** – olmasına səbəbdir. Bu İsimlər və onlara uyğun (müvafiq) olan əməllər – bu (İsimlərin) sahibinin kamilliyinin təzahürüdür. Əgər cin və insanların (yaradılış) təbiəti mələklərin (yaradılış) təbiətindən fərqlənməsəydi bu zaman bu İsimlər də izhar olmazdı. ***Həmçinin*** - İblisin mövcudluğu Allahın İsimlərindən: əs-Səbur, Yumşaqıq (mərhəmət), Bağışlamaq və günahları örtmək, güzəştə getmək və qullarından istədiyini cəzadan qurtarmaq – kimi sifətlərinin olmasına səbəbdir. Əgər Allah sevmədiyi səbəbləri yaratmış olmasaydı bu İsimlərə uyğun olan hikmət tələb olunmamış qalardı. Peyğəmbər buyurdu: "Əgər siz günah etməsəniz Allah sizin yerinizə elə bir qrup (insanlar) gətirər ki, onlar günah edər və Allahdan bağışlanma diləyərlər. Allah da onları bağışlayar"⁴⁴. ***Həmçinin*** - İblisin mövcudluğu Allahın elm və hikmətlə bağlı olan İsimlərindən: ***əl-Həkim, əl-Xabir***. O, istənilən şeyi uyğun və layiq olan şəkildə öz yerinə qoyan. O, öz eliminin və hikmətinin kamiyyəyi ilə rəhbərlik edir. Risaləti kimə endirdiyini O, daha gözəl bilir, O, daha gözəl bilir kim bunları qəbul etməyə daha layıqdır və buna görə Ona şükr (və həmd) edəcəkdir və kimdə buna layiq deyildir. Əgər Onun sevmədiyi səbəblər olmasaydı bir çox xeyirlər də olmazdı. Əgər şərrə gətirən səbəblər olmasaydı, onda bu səbəblərdən əmələ gələn və o, şərdən daha çox olan xeyir də olmazdı. Günəş, yağış, külək verdikləri ziyandan daha çox xeyir də gətirirlər. ***Həmçinin*** - İblisin mövcudluğu bir çox ibadətlərin olmasına da səbəbdir. Əksi təqdirdə bu ibadətlər də olmazdı. Cihad Allah üçün olunan ən gözəl ibadət növlərindəndir. Əgər bütün insanlar mömin olsaydılar onda nə Cihada, nə də onunla bağlı olan dost və düşmən məsələlərinə ehtiyac olardı. ***Həmçinin*** - Yaxşılığı əmr edib,

⁴⁴ Müslim, əl-Albani "Səhih Hədislər" 2/655,659.

pislikdən çəkəndirməyə, səbrə və nəfsələ cihada, Allahın razı olduğu bir şeyi etməyə, Tövbəyə və günahlardan məğfirət diləməyə, düşmənin hiylə və şərindən qorunmaq üçün edilən duaya ehtiyac olmazdı"⁴⁵. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Hər bir xeyirin başı – Allahın iradə (istədiyi) ilə hər bir şeyin olmasını qulun bimesəsidir. Onun iradə etmədiyi isə heç vaxt baş verməyəcəkdir. Onda sənə aydın olacaq ki, hər bir xeyir – Allahdan bir rəhmətdir və buna görə Ona həmd edəcək və Onun qarşısında boyun əyərək bu nemərlərin bitməyəcəyinə ümid edəcəkdir. Lakin hər bir Şərrin səbəbi - Allahın öz qulunu köməksiz buraxaraq onu cəzalandırmasıdır və buna görə də sən Ona yalvarırsan ki, səni bundan qorusun və səni yaxşı işləri görməkdə və pis işlərdən çəkinməkdə öz öhdəliyinə buraxmasın. Elm əhli həmfikirdilər ki, hər bir xeyirin əsasında Allahın quluna etdiyi kömək (dayaq) vardır. Lakin hər bir şərrin əsasında isə - Allahın qulunu köməksiz buraxması vardır. **Həmçinin** - Onlar həmfikirdilər ki, Allahdan kömək o, zaman gəlir ki, O səni öz-özünə həvalə etmirsə. Onun köməyindən məhrum olmaq isə - O səni yalnız buraxmasıdır"⁴⁶.

QƏDƏRƏ İMANIN DÖRD MƏRTƏBƏSİ

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat deyirlər ki, qədərə iman ancaq dörd xüsüs ilə tamamlanır. Bunlara da qədərin mərtəbələri və ya əsasları adı verilir. Bu xüsüsə qədər məsələsini başa düşməyin yoludur. Qədərə iman isə, bütün bu əsasları həyata keçirmədikcə tamam olmaz. Çünki bunların bir qismi digərinə bağlıdır. Bunların hamısını qəbul edən bir kimsənin qədərə imanı tamamlanır. Bunların birinə və ya digərinə inanmayan bir kimsənin imanında sarsıntılar meydana gəlir. *«(Ya Rəsulum!) Məgər bilmirsənmi ki, Allah göydə və yerdə nə varsa, hamısını bilir? Həqiqətən bu (ləvh-i məhfuz deyilən) bir kitabdadır. Şübhəsiz ki, bu Allah üçün asandır»*. (əl-Həcc 70).

1. Uca Allah olmuş, olacaq hər bir şeyi təfəsilatı ilə və incəliyinə qədər bildiyinə iman etmək. O, qullarının nələr etdiyini onları yaratmamışdan əvvəl bildiyi kimi, onların ruzilərini, əcəllərini, sözlərini, əməllərini, bütün hərəkətlərini, gizlətdiklərini, üzə vurduqlarını, kimilərin Cənnət əhli, kimilərinin də Cəhənnəm əhli olduğunu, kimilərinin xoşbəxt və ya bədbəxt olduğunu da əzəldən bəri bilir. İmran b. Hüseyn - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: «Bir nəfər Ya Rəsulullah! Cənnət əhli atəş əhlindən (ayırd edilib) bilindi mi?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Bəli,

⁴⁵ "Şərh Əqidətül Təhaviyyə" s.252-254.

⁴⁶ "Favaid" s. 141.

(ayırd edilib bilinmişdir) deyə buyurdu. Həmən şəxs: «Elə isə (yəni Cənnətlik, Cəhənnəmlik əzəldən bəri bəlli olduğu halda) çalışıb əməl edənlər nəyə əməl edirlər?» dedi. Peyğəmbər: «Hər kəs nə üçün yaradılmışsa onun yolları onun üçün asantlaşdırılacaqdır» deyə buyurdu. Hər bir kəs onun təyin etdiyi əcəl ilə dünyasını dəyişəcəkdir. Allahın təyin etdiyi əcəli isə keçə bilən və ya ondan geri qala bilən heç bir şey yoxdur. *«Hər bir ümmətin (əzəldən müəyyən edilmiş) əcəl vaxtı vardır. Onların əcəli gəlib çatdıqda bircə saat belə nə yubanır, nə də tələsərlər».* (əl-Əraf 34). *«Biz heç bir məmləkəti əcəli gəlib çatmamış məhv etmədik. Heç bir ümmət əcəlini nə qabağa çəkə bilər, nə də yubandıra bilər».* (əl-Hicr 4,5).

Allah hər bir şeyi yaratmazdan əvvəl bildiyi kimi, hal-hazırda da hər şeyi bilməkdədir. *«Qeybin açarları Allahın yanındadır. Onları ancaq Allah bilir. Allah suda və quruda nə varsa bilir. Elə bir düşən yarpaq yoxdur ki, Allah onu bilməsin. Yerin zülmətləri içində elə bir şey yoxdur ki, məhz açıq-aydın kitabda olmasın».* (əl-Ənam 59). *«O, özündən başqa heç bir ilah olmayan, gizlini də, aşkarı da bilən Allahdır. O, rəhimli və mərhəmətlidir».* (əl-Həşr 22). O, iman əhlini, şirk və küfr əhlini, salehləri, talehləri (saleh olmayanları) hər şeyi yaratmazdan əvvəl bildirdi. *«Həqiqətən sənin Rəbbin öz yolundan çıxanları da, doğru yolda olanları da ən gözəl tanıyandır».* (Nun 7).

Hansı gün, vaxt və harada onların başına nə gələcəyini də bilir. Yaratdıqlarından heç bir şey ondan gizli qalmaz. *«...Heç kəs səhər nə əldə edəcəyini (savab və ya günah qazanacağıni), heç kəs harda öləcəyini bilməz. Allah isə şübhəsiz ki, (hər şeyi) biləndir və (hər şeydən) xəbərdardır».* (Loğman 34). Əli - radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah – sallallahu aleyhi və səlləm – buyurdu: «Sizdən heç bir kimsə və yaradılmışlardan heç bir nəfs müstəsna olmaq üzərə şübhəsiz ki, Cənnətdəki və Cəhənnəmdəki yerini Allah yazmış (təqdir və təyin) etmişdir. Hər kəsin xoşbəxt və ya bədbəxt olduğu şübhəsiz ki, yazılmışdır». Səhabələrdən biri: «Ya Rəsulallah! O, halda nə üçün əməl edib çalışırıq? Hər şey bilindiylə halda (əməlin faydası nədir?) dedi. Peyğəmbər: «Xoşbəxt olanlardan olan kimsə, xoşbəxt kimsələrin əməli ilə əməl edəcəkdir. Bədbəxt olanlar da, bədbəxt olan kimsələrin əməli ilə əməl edəcəkdir. Xeyr, siz o bilinmiş olan yazıya görə dayanmayın, əməl edib çalışın. Çünki hər kəs nə üçün yaradılıbsa o da onun üçün asantlaşdırılacaqdır. Xoşbəxt olan kimsələrə, xoşbəxt kimsələrin əməllərini etmək asantlaşdırılacaqdır. Bədbəxt olan kimsələrə də, bədbəxt olan kimsələrin

⁴⁷ Buxari, Müslim.

əməlini etmək asantlaşdırılacaqdır». Sonra bu ayəni oxudu: **«Kim (malını Allah yolunda) versə, (Allahdan) qorxsə və ən gözəl sözü təsdiq etsə biz ona Cənnəti müyəssər edəcəyik. Amma kim (malını Allah yolunda xərcləməyə) xəsislik etsə, (mal-dövlətinə güvənib Allaha) möhtac olmadığını sansə və ən gözəl sözü yalan saysə biz onu Cəhənnəm üçün hazırlayacağıq»** (əl-Leyl 5-10) .

2. Bu da Uca Allahın məxluqatın qədəri ilə əlaqədar olaraq əzəldən bildiyini Lövhi-Məhfuzda yazmış olduğuna iman etməkdir. Lövhi-Məhfuz isə hər bir şeyin qədəri yazılmış kitabdır. Meydana gəlmiş, gələcək və qiyamət gününə qədər olacaq hər şey Uca Allahın dərgahında Ummul Kitabda yazılmışdır. Buna həmçinin əz-Zikr, əl-Kitabul Mubin adları da verilmişdir. **«Biz hər şeyi hesaba alıb İmami Mubində yazmışıq»**. (Yəsin 12). **«Allah sizi (atanız Adəmi) torpaqdan, sonra nütfə-dən xəlf etmiş, sonra da sizi (kişi və qadın olmaqla) cüt-cüt yaratmışdır. O, bilmədən heç bir qadın hamilə olmaz və bari-həmlini yerə qoymaz. Ömür sahibi olan birinin uzun ömür sürməsi də, onun ömrünün qısaldıl-ması da ancaq kitabda (Lövhi-Məhfuzda) yazılmışdır. Həqiqətən bu Allah üçün çox asandır»**. (Fatir 11).

Bu mərtəbə bir neçə yerə bölünür.

1) Əzəli Qədar

«Yer üzündə baş verən və sizin öz başınıza gələn elə bir müsibət yoxdur ki, biz onu yaratmamışdan əvvəl o, bir kitabda (Lövhi-Məhfuzda) yazılmış olmasın. Bu Allah üçün çox asandır». (əl-Hədid 22). Abdullah b. Amr b. əl-As - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah məxluqatın (qəza və qədərini) göyləri və yeri yaratmamışdan əlli min il əvvəl yazmışdır. Ərşi də suyun üzərində idi» . Ubadə b. Samit - *radiyallahu anhu* – dan soruşurlar ki: "Ey Allahın Rəsulunun səhabəsi! Atan ölümündən qabaq sənə hansı vəsiyyəti edib". Atam məni yanına çağıraraq dedi: "Oğlum! Allahdan qorx və bil ki, Ona iman etmədikcə, xeyir və şərrin qədərdən olduğuna iman etmədikcə ondan qorxmazsan. Bu şeylərə iman etmədən ölsən atəşə düşərsən. Mən Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – belə buyurduğunu eşitdim: «Heç şübhəsiz ki, Allahın ilk yaratdığı şey qələmdir». Ona: «Yaz!» deyərək buyurdu. Qələm: «Ya Rəbbim! Nə yazım» dedi. Allah: «Qiyamətin qopacağı vaxta qədər hər bir şeyin qədərini yaz!» deyərək buyurdu .

⁴⁸ Buxari, Müslim.

⁴⁹ Müslim.

⁵⁰ Tirmizi 2155, Əbu Davud 4/225,226, Musnəd 5/317, əl-Albani "Səhih" 2\228.

2) Ömürlük Qədər

«(Ey Peyğəmbər!) *Xaturla ki, bir zaman Rəbbin Adəm oğullarının bellərindən (gələcək) nəsillərini çıxardıb onları özlərinə (bir-birinə) şahid tutaraq: «Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?» soruşmuş, onlar da: «Bəli, Rəbbimizsən!» deyə cavab vermişdilər. (Belə bir şahidliyin səbəbi) Qiyamət günü: «Biz bundan qafil idik». (əl-Əraf 172). İshaq b. Rahuyenin rəvayət etdiyinə görə bir nəfər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən Qəza və Qədər haqqında soruşur. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Uca Allah Adəmin belindən zurrüyətini çıxardıb onları özlərinə qarşı şahit tutduqdan sonra ovcu ilə onları götürdü. Bunlar Cənnətlik, bunlar Cəhənnəmlikdir deyə buyurdu. Cənnət əhli olanlara Cənnət əhlinin əməli asantlaşdırıldı, Cəhənnəm əhli olanlara da Cəhənnəm əhlinin əməlləri asantlaşdırıldı» . İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah Adəmin belindən Numanda (Ərafətdə) əhd almışdır. Onun belindən yaradacağı bütün zurriyyətini çıxardaraq sanki qarşısına kiçik qarışqalar kimi səpmişdir. Sonra onlarla danışaraq: «(Ey Peyğəmbərim!) *Xaturla ki, bir zaman Rəbbin Adəm oğullarının bellərindən (gələcək) nəsillərini çıxardıb onların özlərinə (bir-birinə) şahid tutaraq: «Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?» – soruşmuş, onlar da: «Bəli, Rəbbimizsən!» – deyə cavab vermişdilər. (Belə bir şahidliyin səbəbi) Qiyamət günü: «Biz bundan qafil idik». (əl-Əraf 172) . Əbu Darda - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah Adəmi xəlf etdikdən sonra, onun sağ çiyinə vuraraq kiçik qarışqalar şəkildə oradan onun ağ zurriyyətini çıxartdı. Sonra onun sol çiyinə vuraraq kömürə oxşar qara zurriyyətini çıxardı. Sonra sağ əlində olanlara: Cənnətə və Mənə fərq etməz, sol əlində olanlar: Cəhənnəmə və Mənə fərq etməz»⁵³. Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Güc və Qüvvət sahibi olan Allah məxluqatını zülmətdə xəlf etdi və onların üzərində Öz nurundan verdi. Kimin üzərinə nur düşmüşsə onlar doğru yolla gedənlərdi. Kimin də üzərinə nur düşməmişsə o, kimsə zəlalətdə olandır. Buna görə də mən deyirəm ki: Artıq qələm qurumuş və Allah hər bir şeydən xəbərdardır»⁵⁴. Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Ənsarlardan balaca bir uşağın**

⁵¹ İbn Qeyyim «Şifaul Alil» s. 10, İbn Cərir «Təfsir» Əhməd Şakirin təhqiqi ilə 13/244-250, Əbu Davud 4/224.

⁵² İmam Əhməd «Musnəd» 1/172, İbn Əbi Asim «əs-Sünnə» 202, İbn Cərir «Təfsir», əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 1623, "Mişkət" 1/43.

⁵³ Xatib Təbrizi "Mişkət" 1/42.

⁵⁴ Tirmizi 2642, əl-Albani "Səhih".

cənazəsinə çağrıldı. Mən: «Ya Rəsulullah! O, nə xoşbəxdir! O, Cənnət sərçələrindən bir sərçə quşudur. Pislik etmədi və pislik etmək yaşına da çatmadı⁵⁵» dedim. Peyğəmbər: «Məgər bilmirsən Allah Cənnət üçün bir əhali yaratdı ki, onlar atalarının bellərində ikən Allah onları Cənnət üçün yaratmışdır. Allah Cəhənnəm üçün elə bir əhali yaratmışdır ki, onlar atalarının bellərində ikən Allah onları Cəhənnəm üçün yaratmışdır» deyərək buyurdu. Müslim b. Yəsar rəvayət edir ki, Ömər - *radıyallahu anhu* – dan bu ayə barəsində soruşdular: «(Ey Peyğəmbərim!) *Xatırla ki, bir*

⁵⁵ İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – müşriklərin uşaqlarından danışıarkən deyir ki: "Allah onların nə edəcəklərini daha gözəl bilir – Həddi-buluğa çatdıqları zaman Onlardan kimin kafir, kimin isə mömin olduğunu Allah daha gözəl bilir. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: "Qiyamət günü Allah onların cəm olduqları yerə bir Peyğəmbər göndərəcəkdir. Kim ona tabe olacaqsə Cənnətə, kim də asilik edəcəksə Cəhənnəmə girəcəkdir. Bu zaman Allahın onlar barəsində bildiyi həyata keçəcəkdir. Əməllərinin qarşılığı onlara veriləcəkdir". Məcmuul Fətava 4/246. **Ölmüş Körpə Uşaqlar Haqqında Bir Cox Rəylər Var:** 1) Onlar Allahın istəyi altındadırlar. 2) Onlar hamısı Cənnətlikdirlər. 3) Ataları haraya düşəcəksə onlar da oraya düşəcəklər. Valideyinlərinə tabe olurlar. Valideyinlərindən biri Cənnətə girərsə Cənnətə, Cəhənnəmə girərsə Cəhənnəmə girərlər. Aişə - *radıyallahu anha* – deyir ki, peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən: "Müşriklərin kiçik ikən ölənlər uşaqlarının axirətdə həli necə olacaqdır?". O: "Atalarına tabe olurlar". Heç bir əməl etmədən necə atalarına tabe olurlar. O: "Onların nə əməl etdiklərini Allah bilir" deyərək buyurdu. Əbu Davud. 4) Torpağa çevriləcəklər. 5) Cənnət ilə Cəhənnəm arasında bir yerdə olacaqlar. 6) Müşriklərin uşaqları Cənnət əhlinə xidmət edəcəkdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: "Rəbbimdən kiçik ikən ölənlər uşaqlarının Cənnətdə möminlərə xidmət etmələrini istədim. Rəbbim də qəbul etdi". Həkim, Tirmizi. 7) Bu məsələni araşdıranda susmaq lazımdır. 8) Araşdırmamış susmaq lazımdır. 9) Hamısı Cəhənnəmdədir. 10) Allah onları imtanhan edəcəkdir. Ən doğru olanı 1-ci və 10-cu rəylərdir. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər doğulan təbiətinə görə (fitrət üzərə) doğular. Sonradan ata-anası onu Yəhudiləşdirər, Xristianlaşdırar, Atəspərəstləşdirər. Həqiqətən heyvalarda dünyaya sağ-salamat gəlirlər. Məgər sən onların içərisində kəsik qulaqlı doğulan görmüsən. «(Ya Muhəmməd! Ümmətinlə birlikdə) *batıldan haqq tapınaraq üzünü Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dinə (İslama) tərəf tut. Allahın dinini heç vəchlə dəyişdirmək olmaz. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti bilməz.*» (ər-Rum 30) (Başqa rəvayətdə: Bir nəfər: «Ya Rəsulullah! Əgər uşaq Yəhudi, nəsrani və Məcusli olmamışdan qabaq ölərsə nə deyirsən?». Peyğəmbər: «Allah onların nə edəcəklərini daha yaxşı bilendir»). Müslim 2658. Bu hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurmadı ki: "Müsəlmanlaşdırar". Çünki hər doğulanan doğulduğu təbiəti İslamdır. Ayə: Allah qullarını Həniflər olaraq yaratdı və doğru olanı qəbul etmək üçün onlara fərsət vermişdir. Lakin sonradan şeytanlar onları azdırdılar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Rəbbindən buyurduğu rəvayətdə: «Mən qullarımı Həniflər olaraq yaratdım. Lakin sonradan şeytanlar onları dinlərindən sağa-sola sürüklədilər. Onlara halal etdiyimi qadağan etdilər və haqqında heç bir dəlil nazil etmədiyim şeyləri Mənə şərikk qoşmağı əmr etdilər». Buxari, Müslim. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü bağışlanmış olduqlarımı iddia edərək dəlil gətirəcək dörd təbəqədən olan insanlar vardır. Qulağı eşitməyən kar, axmaq adam, yaşlı adam və fitrət zamanı ölənlər insanlar. Kar belə deyər: «Ey Rəbbim, İslam gəldi lakin mən heç bir şey eşitmədim». Axmaq isə: «Ey Allahım, İslam gəldi lakin balaca uşaqlar belə məni ələ salıb başıma dəvə təzəyi atırdılar». Yaşlı dedi: «İslam gəldi, lakin mən heç bir şey başa düşmədim». Fitrət zamanı ölənlər insanlara gəlincə isə: «Ey Rəbbimiz, sənin elçilərin olan Peyğəmbərlər bizə gəlmədilər». Uca Allah Ona itaət etmələri barədə onlara əhd edir. Oda girin – hökmünü onlara təbliğ etmək üçün onlara bir Peyğəmbər göndərir. Peyğəmbər: «Nəfəsim əlində olan Allaha and içirəm ki, əgər onlar oda girsəydilər bu onlar üçün şərinlik və salamatlıq olardı". Təbərani 841, İbn Hibban 1827, Əhməd 4/24, əl-Albani 1434.

⁵⁶ Buxari, Müslim 2662.

zaman Rəbbin Adəm oğullarının bellərindən (gələcək) nəsilərini çıxardıb onların özlərinə (bir-birinə) şahid tutaraq: "Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?" – soruşmuş, onlar da: "Bəli, Rəbbimizsən!" – deyə cavab vermişdilər. (Belə bir şahidliyin səbəbi) Qiyamət günü: "Biz bundan qafil idik». (əl-Əraf 172). Ömər - radiyallahu anhu – Peyğəmbər – sallallahu aleyhi və səlləm – in belə buyurduğunu rəvayət etdi: "Həqiqətən Allah Adəmi xəlf etdikdə sağ əli ilə onun belinə apararaq oradan zürriyyətini çıxardaraq buyurdu: Mən bunları Cənnət üçün yaratdım və onlar Cənnət əhlinin əməllərini edəcəklər. Sonra yenə də əlini onun belinə apararaq oradan zürriyyətini çıxardaraq buyurdu: Bunları isə Mən Cəhənnəm üçün yaratdım və onlar Cəhənnəmə əhlinin əməllərini edəcəklər". Bu zaman bir nəfər: "Bəs onda əməl nəyə gərəkdir?" deyə soruşdu. Peyğəmbər: "Əgər Allah bəndəsini Cənnət üçün yaradıbsa ona Cənnət əhlinin əməllərini etməyə yardım edər (imkan verər), o da bu əməllərdən biri üzərə ölər və Cənnətə düşər. Yox əgər Allah onu Cəhənnəm üçün yaratmışsa ona Cəhənnəm əhlinin əməlini etməyə imkan verər, o da bu əməllərdən biri üzərə ölər və Cəhənnəmə düşər. (Bizim bundan xəbərimiz yoxdur deməyəsiz deyə Allah Adəm oğullarının belindən zürriyyətini çıxardıb və onları özlərinə şahid tutmuşdur)» .

3) Ana Bətnində Yazılan Qədar

Əbu AbdurRahmən Abdulla b. Məsud – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, doğru sözlü və doğru sözü təsdiq olunan Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən hər birinizin yaradılışı onun anasının qarında qırx gün nütfa şəklində olaraq bir yerə gətirilir. Sonra bu müddət qədar aləqa şəklində olur. Sonra yenə bu müddət qədar mudğa şəklində olur. Sonra ona bir mələk göndərilir, mələk ona ruh üflədikdən sonra dörd xüsusiyyəti yazmaqla əmr olunur. Ruzisini, əcəlini, əməlini, bədbəxt və ya xoşbəxt olacağını» . Lövhü Məhfuzə baş verəcək hər bir şey qeyd olunmuşdur. Lakin həyat ruzisi və əcəl Mələklərin (Lövhü Məhfuzədən götürülmüş) kitabında qeyd olunmuşdur. Bu da müəyyən səbəblərə görə dəyişə bilər. İnsanın iki həyatı (əcəli) vardır. **1)** Son – qəti olaraq yalnız Allaha məlumdur. **2)** Son olmayan – Allah Mələklərə bəndənin ruzisini və yaşını qeyd etmələrini əmr edir. Əgər bəndə qohumluq əlaqələrini möhkəmlədirsə bu zaman (Allah əmr edər ki) onun ruzisi artsın və ömrü də uzansın. Əgər o, əlaqələri kəsərsə ruzisi və ömrü

⁵⁷ Muvatta 3/92, Tirmizi 5/266, Əbu Davud 4/227, Musnəd 1/44,45, əl-Albani "Mişkət" 95, "Səhih".

⁵⁸ *Nütfa* – məni mənasındadır. Nütfa bəzən də saf su adlanır.

⁵⁹ *Aləqa* – laxtalanmış qan, ziyil deməkdir. «*O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı*». (əl-Ələq 2).

⁶⁰ *Mudğa* – çeynənmiş ət parçasına oxşadığı üçün bu ad verilmişdir.

⁶¹ Fəthul Bəri 11/477, Müslim 2643.

də qısalır. Bəndənin ömrünün artıb-artmamasından isə mələyin xəbəri olmur. Allah isə hər bir şeydə xəbərdardır"⁶².

3) *Qədr Gecəsində Yazılan İllik Qədr*

«Hər bir hikmətli (yaxud dəyişilməsi mümkün olmayan) iş o, gecə hökm (ayırd) olunur. Dərgəhimizdən bir buyuruq olaraq! (İl ərzində birinin başına gələcək bütün işlər, dünyada baş verəcək bütün hadisələr, xeyr, şər, əcal, ruzi, xoşbəxtlik, bədbəxtlik və s. Lövhi-Məhfuzda həmən ilin məhz qədir gecəsi yazılır və müvəkkil mələklərə bildirilir. Bu yazıya pozu yoxdur) Həqiqətən Peyğəmbərləri biz göndəririk». (əd-Duxan 4). İbn Abbas - rədiyallahu anhu – deyir ki: «Qədr gecəsində ana kitabdan bir il boyunca meydana gələcək ölüm, həyat, ruzi, yağış və hətta həcc edilən belə yazılır. Filan kişi həcc etdi, filan kişi həcc etdi».

4) *Gündəlik Qədr*

«Göylərdə və yerdə kim varsa, hamısı ondan (ruzi, mərhəmət və mədəd) diləyir. O, hər gün (hər an) bir işdədir. (Birini öldürər, birini dirildər, zalimə zülm edər, acizə kömək, birinin duasını qəbul edər, birinə mərhəmət əta edər, digərinə cəza verər. Bir işlə məşğul olmaq onu digərindən yayındırmaz)». (ər-Rəhman 29). İbn Abbas - rədiyallahu anhu – deyir ki, şübhəsiz Allahın yaratdıqları içərsində ağ incidən Lövhi-Məhfuz da vardır. Onun hər iki qapağı qırmızı bir yaqutdandır. Qələmi nurdur, yazısı da nurdur. Hər gün ona üç yüz altmış dəfə baxar. Bu baxışların hər birində yaradır, ruzi verir, həyat verir, öldürür, rəhm edər, zəlil edər və hər nə diləyərsə onu da edər və bu ayəni oxudu: «O, hər gün (hər an) bir işdədir». (ər-Rəhman 29) .

3. Yəni bu kainatda meydana gələn hər bir şey rəhmət və hikmətlə Allahın iradəsi və qüdrəti ilə meydana gəlir. Kainatda Allahın diləməsi olmadan heç bir şey vücuda gəlməz. O, dilədiyini rəhməti ilə hidayətə yönəldir, dilədiyini hikməti ilə sapdırır. «Allah iman gətirənləri dünyada da, axirətdə də möhkəm bir sözlə (şəhadətlə) sabitqədəm edər. Allah zalimləri (haqq yoldan) sapdırar. Allah istədiyini edəndir». (İbrahim 27). «Əgər Allah istəsəydi sizi (eyni dində olan) tək bir ümmət edərdi. Allah dilədiyini yoldan çıxardar, dilədiyini isə doğru yola salar. Sözsüz ki, etdiyiniz əməllərə görə sorğu-sual olunacaqsınız». (ən-Nəhl 93). «Rəbbin istədiyini yaradar və seçər. Onların heç bir ixtiyarı yoxdur». (əl-Qəsəs 68). «Allah istədiyini (haqq yoldan) azdırar, istədiyini isə düz yola yönəldər». (əl-Ənam 39). «(Ya Muhəmməd!) Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah istədiyini doğru

⁶² Məcmuul Fətava 8/517,540.

⁶³ əl-Həkim «Mustədrək» 2/519.

yola salar. Doğru yolda olacaq kəsləri daha yaxşı o, bilir». (əl-Qəsəs 56). Dilədiyi hər bir şey qaçınılmaz olaraq onun qüdrəti ilə olur. Olmaması mümkün deyildir. Olmasını diləmədiyi isə olmaz. «Bir şeyi yaratmaq istədiyi zaman Allahın buyurduğu ona ancaq: «Ol!» deməkdir. O, da dərhal olur. (Yasin 82). "Allah istəsəydi, onları yığıb doğru yola salardı". (əl-Ənam 35). "Əgər Allah istəsəydi, onlar müşrik olmazdılar. Biz səni onların üzərində gözətçi qoymamışıq və sən onların vəkili də deyilsən!". (əl-Ənam 107). "Əgər Rəbbin istəsəydi, yer üzündə olanların hamısı iman gətirərdi. İnsanları iman gətirməyə sənmi məcbur edəcəksən?! (Bu sənin işin deyildir. Sənin vəzifən ancaq islamı təbliğ etməkdir)". (Yunus 99). "Məgər Rəbbinin kölgəni (günçixandan günbatanadək) necə uzatdığını görmürsənmi? Əgər istəsəydi, onu daim öz yerində saxlayardı. Sonra Biz günəşi (kölgəyə) bir əlamət etdik. (Əgər günəş olmasaydı, kölgə bilinməzdi). Sonra onu (o kölgəni günəşin yüksəlməsi ilə) yavaş-yavaş Özümüzə tərəf çəkdik. (Əgər kölgəni yerə birdən salıb, birdən çəksəydik, insanlar vahiməyə düşərdilər)". (Furqan 45-46). "Əgər Allah istədiyi, sizi (eyni şəriətə tabe) vahid bir ümmət edərdi. Lakin bu (müxtəliflik) Allahın verdikləri ilə sizi imtahan etməsi üçündür. Elə isə yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın (bir-birinizlə yarışın). Hamınızın axır dönüşü Allahadır. (Allah) aranızda ixtilaf doğuran məsələlər barəsində sizə xəbər verəcəkdir!". (əl-Maidə 48). Qurani Kərimdə bu cür ayələr çoxdur. Əgər bir şey baş vermirsə bu o, demək deyil ki, Allah buna qadir olmadı. Əsla, Allah bunu belə istəyir. Allah hər bir şeyə qadirdi.

O, qulları üçün nəyi dilərsə o, da olur. Nəyi də diləməzsə, insanların hamısı bunun olmasını diləsələr də belə onun olması mümkün deyildir. «Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə, səni ondan Allahdan başqa heç kəs qurtara bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyr diləsə, heç kəs onun nemətinə maneçilik edə bilməz. Allah onu bəndələrindən istədiyinə nəsisib edir. O, bağışlayan və rəhm edəndir». (Yunus 107). «(Ey insanlar! Onu da bilin ki) Allah istəməsə, siz (bunu) istəyə bilməzsiniz. Həqiqətən Allah (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir». (Dəhr 30). «Eləcə də sizdən doğru-düz (yolda) olmaq istəyənlər üçün. (Onu da bilin ki) aləmlərin Rəbbi olan Allah istəməsə, siz (bunu) istəyə bilməzsiniz». (ət-Təkvir 28-29). İbn Abbas - radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah – sallallahu aleyhi və səlləm – mənə bir neçə nəsihət verərək buyurdu: «...Bunu da bil ki, əgər bütün insanlar sənə xeyir vermək üçün bir yerə yığışsalar Allahın yazdığından artıq sənə heç bir xeyir verə bilməzlər. Bunu da bil ki, əgər sənə zərər vermək üçün bir yerə yığışsalar yenə də Allahın yazdığından

artıq sənə zərər verə bilməzlər. (Çünkü) qələmlər qaldırılmış, səhifələr (in mürəkkəbi) qurumuşdur» . *«Allahın insanlara əta etdiyi mərhəmətə (verdiyi nemətə, ruziyə) heç kəs mane ola bilməz. Onun vermədiyi bir şeyi də özündən başqa heç kəs göndərə bilməz. O, yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir».* (Fətir 2). *«O, istədiyini edəndir».* (əl-Buruc 16). Abdullah b. Amr b. əl-As - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Adəm oğullarını qəlbləri Rəhmanın barmaqlarından iki barmağı arasında bir tək qəlb kimidir. Rəhman onları dilədiyi (istədiyi) yerə çevirib döndərir» . Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Uca Allah istədiyi vaxt ruhlarmızı aldı və istədiyi vaxt onları geri qaytardı» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Allah istəsə və filan kişi istəsə deməyin. Yalnız Allah istəsə deyin» . O, etdiyi heç bir şeydən soruşulmaz, yaratdıqları isə soruşurlar. Heç bir şey onun istədiyindən kənara çıxa bilməz. *«Allah gördüyü işlər barəsində sorğu-sual olunmaz. Onlar (bütün bəndələr) isə sorğu-sual ediləcəklər».* (əl-Ənbiya 23). *«...Əgər Allah istəsəydi, bu peyğəmbərlərin ardınca gələn insanlar onlara göndərilən aşkar dəlillərdən sonra bir-birləri ilə vuruşmazdılar. Fəqət (bununla belə yenə də) ixtilafa düşdülər. Onlardan bəziləri Allaha iman gətirdilər, bəziləri isə kafir oldular. Əgər Allah istəsə idi, onlar bir-birləri ilə vuruşmazdılar. Lakin Allah öz istədiyini edəndir».* (əl-Bəqərə 253). *«Anaların bətnində sizə istədiyi surəti verən odur. O, qüdrət və hikmət sahibindən başqa heç bir ilah yoxdur».* (Ali İmran 6). *«Beləcə biz hər bir Peyğəmbər üçün insan və cin şeytanlardan düşmənlər yaratdıq. Onlar aldatmaq məqsədilə bir-birinə təmtəraqlı sözlər tələqin edərlər. Əgər Rəbbin istəsəydi onlar bunu etməzdilər. Onları uydurduqları yalanlarla boşla getsin».* (əl-Ənam 112).

4. Uca Allah hər şeyin yaradıcısı olduğuna, göylərdə və yerdə onlar arasında olan hər şeyi onun yaratdığına inanmaqdır. Ondən başqa bir yaradıcı, ondan başqa Rəbb yoxdur. Ondən başqa hər nə varsa yaradılmışdır. O, əməldə olan hər kəsi və onun əməlini, hərəkət edən hər bir varlığı və hərəkətini yaradandır. *«Halbuki sizi də, sizin düzəltməyinizi də Allah yaratmışdır».* (əs-Səffat 96). *«And olsun nəfsi (insanı və ya insan nəfsini) yaradana».* (əş-Şəms 7). *«Sizi (yoxdan) yaradan, sonra sizə ruzi verən, sizi öldürən və daha sonra (qiyamət günü) dirildən məhz*

⁶⁴ Tirmizi 2516, əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 7834-cü hədis.

⁶⁵ Müslim.

⁶⁶ Buxari, Müslim.

⁶⁷ Əbu Davud 4/295, Musnəd 5/384,394,398.

*Allahdır». (ər-Rum 40). «Bu (gördükləriniz) Allahın yaratdıqlarıdır. İndi siz də mənə Allahdan başqalarının nə yaratdığını göstərin. Xeyr, zalimlər açıq-aşkar əyri yoldadırlar». (Loğman 11). «...Lakin Allah imanı sizə sevdirmiş, onu ürəklərinizdə süsləmiş, küfrə, itaətdən çıxmağa və (Allaha) asi olmağa qarşı sizdə nifrət oyatmışdır...». (əl-Hucurat 7). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Şübhəsiz Allah bir işi edəni və onun etdiyi işi yaradandır» .*

Açıqladığımız şəkildə qədərə iman etmək, qulun ixtiyar sahibi olmasına (yəni pis və yaxşını seçməsinə) və bu əməlləri etməsinə yetəcək qədər güc və qüvvəti olmasına zidd deyildir. «*Allahdan (Allahın əzabından) bacardığınız qədər qorxun*». (ət-Təğabun 16). «*Qadınlar sizin tarlanızdır. İstədiyiniz vaxtda öz tarlanıza gəlin. Özünüz üçün qabaqcadan yaxşı əməllər hazırlayın*». (əl-Bəqərə 223). «*Allah heç kəsi qüvvəsi çatmayan işi (görməyə) vadar etməz. Hər kəsin qazandığı yaxşı əməl də, pis əməl də özünə aiddir*». (əl-Bəqərə 286).

Qədərə iman gətirmək kamil olmaz ta ki, insan bu dörd şeyə iman gətirmədikcə.

QƏDƏRİ DƏLİL GƏTİRMƏK

Buna görə də qulun fərzləri tərک edib, pis işləri görməklə qədəri dəlil gətirməsi doğru deyildir.

1) Allah əzəli elmi ilə Adəm oğullarının Cənnətə və Cəhənnəmə girəcək olanların hamsını bilir. Bunların saylarında artma və əskilmədə olmaz. Allah hər insanın ana bətnində ikən iman əhli mi, yoxsa küfr əhli mi olduğunu bilir. Bu Lövhi Məhfuzda da yazılmışdır. Allahın bu haqda elmi əsla dəyişməz.

Yenə də quların əməlləri onlar o, əməlləri etməzdən əvvəl də Allaha bəllidir. Bu Allahın əzəli bir elmidir. Hər insan nə üçün yaradılmışsa ona uyğun əməl edər. Cənnət əhli Cənnət əhlinin əməlləri ilə əməl edər, Cəhənnəm əhli Cəhənnəm əhlinin əməlini işləyənlərdir. Bir kimsə pis əməldən sonra saleh əməl etmək yazılmışsa o, etdiyi pis əməldən sonra Cənnətə girər. Bəzi kimsələr də vardır ki, daha əvvəl saleh əməl işlədiyi halda həyatı Cəhənnəm əhlinin əməli ilə bitər və Cəhənnəm əhli olaraq yazılar. Mühüm olan insanın son anda etdiyi əməldir. Mömin ancaq Allahın diləməsi ilə mömindir, kafir də uca Allahın diləməsi ilə kafirdir. Səhl b. Sad - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar arasında elə kimsələr də vardır ki, insanlara görünüşünə (əməllərinə) görə Cənnət əhlinə yaraşan xeyrli

⁶⁸ Buxari «Xalqu Əfalul İbad» s. 25, Beyhəqi «Əsməu və Sifət» s. 23.

əməllər edər. Halbuki o, Cəhənnəmlidir. Yenə insanlardan elələri də vardır ki, insanlara görünüşünə (əməllərinə) görə Cəhənnəmliklərə aid pis əməllər edər. Halbuki o, Cənnətlidir» . Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Əgər Allah bir quluna xeyir diləyərsə onu istəfadə edər". Biz: "Necə istifadə edər? Ya Rəsulullah" dedik. Peyğəmbər: "Ölüm anında ona saleh əməl etməyə yardımçı olar" deyə buyurdu⁷⁰. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Həqiqətən elə bir kimsə vardır ki, uzun zaman Cənnət əhlinin əməlini edər. Lakin sonra onun bu əməli Cəhənnəm əhlinin əməli ilə son olub möhürlənər. Kimisi də uzun zaman Cəhənnəm əhlinin əməlini edər. Lakin sonra onun bu əməli Cənnət əhlinin əməli ilə son olub möhürlənər» . Səhl b. Sad – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – Xeybər günü müşrik Yəhudilərlə qarşılaşdı. Bu döyüşdə səhabələrin içindən olan bir nəfər mərđanə düşmənlərə qarşı vuruşurdu. Səhabələr: «Bu gün bizdən heç kimsə filankəsin göstərdiyi igidlik kimi igidlik göstərməyib» dedilər. Peyğəmbər: «O, Cəhənnəmlidir» deyə buyurdu. Səhabələrdən biri onu izləməyə başladı. Nəhayət döyüş əsnasında o, kimsə ağır yaralandı və ağrıdan ölmək istəyən o, kimsə qılıncının iti ucunu qarnına arxa tərəfini isə yerə diriyərək üstünə sancıldı və öldü» . ***Müşriklər belə deyəcəklər: «Əgər Allah istəsəydi, nə biz, nə də atalarımız müşrik olar və nə də biz bir şeyi haram edə bilərdik. Onlardan əvvəlkilər də (öz Peyğəmbərlərini) belə təkzib etmişlər. Nəhayət əzabımızı daddılar». Onlara de ki: «Bizim qarşımıza çıxara biləcək bir elminiz varmı? Siz yalnız zənnə qapılır və yalan uydurursunuz». (əl-Ənam 148).*** Əgər qədər onların leyhinə dəlil təşkil etsəydi, Allah onlara əzabını daddırmazdı.

2) Allahın sapdırdığı kimsənin irəli sürəcək hər hansı bir dəlili və ya bir iddiası yoxdur. Çünki uca Allah irəli sürüləcək bir bəhanə qalmasın deyə Peyğəmbərlər göndərmiş və qulun əməlini ona başa salaraq bunu qulun qazandığı olaraq təqdir etmişdir. ***«Biz Peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə gətirən və (kafirləri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün Peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın. Allah yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir». (ən-Nisa 165).*** Əgər Peyğəmbərlərə itaət etməyənlərin leyhinə qədər dəlil təşkil etsəydi,

⁶⁹ Müslim 2651.

⁷⁰ Tirmizi 2142, əl-Albani "Səhih".

⁷¹ Müslim 2651.

⁷² Buxari 6607, Müslim 112.

peyğəmbərlərin göndərilməsi ilə bu dəlil ortadan qaldırılmamalıydı. Lakin əksinə Allah peyğəmbərlər göndərməklə onlara pisi və yaxşını (halal və haramı) açıqlamışdır. Haqq və batil bəyan edilmişdir. Onların isə qədəri dəlil göstərməkdə heç bir əsası yoxdur.

3) Uca Allah əmr və qadağalar vermiş və ancaq gücü çata bilən şeylərlə onu sorumlu etmişdi. **«Allahdan (Allahın əzabından) bacardığınız qədər qorxun».** (ət-Təğabun 16). **«Allah heç kəsi qüvvəsi çatmayan işi (görməyə) vadar etməz. Hər kəsin qazandığı yaxşı əməl də, pis əməl də özünə aiddir».** (əl-Bəqərə 286). Əgər qul əməllərini etməyə məcbur olsaydı, o halda gücü çatmayan və edilməsi mümkün olmayan şeylərlə sorumlu olmuş olardı. Belə bir şey isə batildir. Çünki qul bilmədən, unutqanlıqdan və ya məcburiyyət qarşısında qalaraq etdiyi günahlardan ötrü sorumlu olmayacaqdır. İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah mənə görə ümmətimin səhvən, unutqanlıqdan və məcburiyyət qarşısında qalaraq etdiyi günahlardan keçib» .

4) Uca Allahın qədəri gizli bir sirdir. Qulun onu bilməsi ancaq etdiyi əməlin meydana gəlməsindən sonra mümkün ola bilər. Qul həqiqi mənada faildir. Allah da onların feillərini (əməllərini) yaradandır. Qul mömin, kafir, yaxşı, günahkar, namaz qılan, oruc tutandır. O, halda iman və əməlləri yaradan da Allahdır. Qula öz əməllərini edə bilməsi üçün qüdrəti, iradəni və seçmi də vermişdir. Onların qüdrətini və iradəsini yaradan da Allahdır. Sonra da xeyr və şərrə bir-birindən ayırd etmək üçün ağıl da vermişdir. **«Eləcə də sizdən doğru-düz (yolda) olmaq istəyənlər üçün. (Onu da bilin ki) aləmlərin Rəbbi olan Allah istəməsə, siz (bunu) istəyə bilməzsınız».** (ət-Təkvir 28-29).

5) Bizlər insanların dünya işlərində özlərinə uyğun olan işlərə yönəldiklərini, onları əldə etməyə çalışdıqlarını, (xeyrli işləri) kənara qoyaraq uyğun olmayan (xeyri olmayan) işlərə yönəlmədiklərini, uyğun işlərə yönəldiklərinə görə də qədəri dəlil göstərmədiklərini görürük. Yaxşı, bəs nə üçün insan dini ilə əlaqəli xüsurlarda ona fayda verən şeyləri (halalı) buraxaraq zərərli (haram) şeylərə yönələrək qədəri dəlil göstərərək, mənim üçün belə yazılmışdır? Deyir. Hər iki işin durumu eyni deyildirmi? Bu məsələ ilə bağlı açıqlama verək. Bir kimsənin qarşısına iki yol çıxır. Bunlardan biri çətinliklərlə, əzab-əziyyətlərlə (ölüm, talan) qorxu və aclığın hökm sürdüyü bir ölkəyə aparır. Digər yol isə rahatlıq, əzab-əziyyət olmayan ədalətli bir ölkəyə aparır. İnsan bu iki yoldan hansını seçər? Əlbətdəki rahatlıq və ədalətli olan ölkəyə aparın yolu

⁷³ İbn Macə, 2045; Beyhəqi, 7/356. əl-Albani «Mişkətul-Məsəbih» 6293-cü hədis.

seçər. Heç vaxt ağı başında olan adam birinci yolu seçib bununlada qədəri dəlil gətirməz. O, halda axirət ilə əlaqədar xüsuslarda nə üçün Cənnətə deyil məhz Cəhənnəmə götürən yolu izləməklə qədəri dəlil göstərməkdədir.

6) Fərzləri tərək etməklə, qadağaları etməklə qədəri dəlil göstərən bir kimsənin malını haqsızlıqla əlindən alsalar və ya ona qarşı haqsızlıq edilib və qədəri dəlil göstərən kimsəyə: «Məni qınama, çünki mənim sənə olan bu haqsızlığım Allahın qədəri ilədir». Onun belə bir iddiası qəbul edilməz. Yaxşı, bəs nə üçün başqasının ona qarşı etdiyi haqsızlıqlara qarşı qədərin dəlil göstərilməsini qəbul etmirsə, Uca Allahın haqlarını tapdalayaraq qədəri öz leyhinə dəlil göstərməsi necə düzdür? Möminlərin əmri Ömər b. əl-Xəttab - *radıyallahu anhu* – nun dövründə oğurluq üçün əlinin kəsilməsi hökmü verilmiş birisini gətirirlər. O, da əlinin kəsilməsi qərarını verdikdə oğru: «Ağır ol! Ey möminlərin əmri. Mən Allahın qədəri ilə oğurluq etdim» dedi. Ömər - *radıyallahu anhu* – da: «Bizlərdə ancaq Allahın qədəri ilə sənin əlini kəsirik» deyə cavab verdi.

Qədərin əsli Allahın sirridir. O, haqda biliyə nə bir mələk, nə bir peyğəmbər, nə də onlardan aşağı olan hər hansı bir insan sahib deyildir. Bu haqda dərinliyə dalmaq, düşünmək və cürbəcür fikirlər yürütmək doğru deyildir. İbn Məsud - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qədərdən danışanda susun» . Əli - *radıyallahu anhu* – deyir ki, qədər Allahın sirridir. Onu açmayasan. Kim qədərin dərinliyinə dalmaq istərsə gedəcəyi yol xüsrən və məhrumiyyətdir. Bu yolda xeyr əldə etməyib hidayətdən məhrum olar. Şişirdər və həddi aşar. Çünki qədərin həqiqətini Allahdan başqa heç kəs bilməz. İnsanlar nə qədər düşünürsə düşünsünlər, qədərin həqiqətinə vara bilməzlər. Ancaq biz, Əhli Sünnə vəl Cəmaat Allahın hər şeyi bildiyinə, yazdığına iman edirik. **«Elmdə qüvvətli olanlar isə: «Biz onlara inandıq, onların hamsı Rəbbimiz tərəfindəndir» deyərlər. Bunları ancaq ağıllı adamlar dərk edərlər. (Ali İmran 7).**

⁷⁴ Təbərani «Məcmul Kəbir» 10/223,224, Əbu Nuaym «Hilya» 4/108, əl-Lələkai «Şərhu Usuli Etiqad» 1/126, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 1/46.

ALLAH - *Subhənəhu Və Təalə* – NİN İRADƏSİ (İSTƏMƏSİ)

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat iman gətirir ki, Allah - *subhənəhu və təalə* – istədiyini edəndir. «*O, istədiyini edəndir*». (*əl-Buruc 16*). Allah nəyi istəmişsə onu da edir və Ona mane olan bir şey də yoxdur. Məxluq qəldikdə isə o, istədiyini edə bilmir. Çünki bəzən görürsən ki, insan bir şeyi istəyir lakin onu etməyə aciz və qadir olmur. Bəzən də bir şeyi etməyə qadir olduğu halda istəyir lakin onunla istədiyi şey arasına maneə girir. Məxluq hər dəfə istədiyini edə bilmir. Lakin Allah istədiyini istədiyi vaxt «*OL!*» deməklə edir. «*Bir şeyi yaratmaq istədiyi zaman Allahın buyurduğu ona ancaq: «OL!» deməkdir. O, da dərhal olar.*» (*Yasin 82*) və etdiyi şeylər barəsində soruşulmur. «*Allah gördüyü işlər barəsində sorğu-sual olunmaz. Onlar (bütün bəndələr) isə sorğu-sual ediləcəklər*». (*əl-Ənbiya 23*) – Bu ayədə sorğu-sual olunmaz – sözümdən qəsd Allahın etdiyi hər bir iş hikmətə uyğundur. Heç kəs deyə bilməz ki, Allah bu işi əbəs yerə edib. İnsanlar isə etdikləri işlər barəsində sorğu-sual ediləcəklər. Çünki onlar hər bir işi hikmətlə edə bilməzlər.

Biz iman gətiririk ki, Allahın iradəsi (istəyi) iki cürdür: 1. **Kovni İradə.** 2. **Şəri İradə.**

Kovni İradə – Allahın yaratması, əzəli qədər və s. başa düşülür. Allahın istədiyi şey mütləq mənada olmalıdır. Olmaması mümkün deyildir. Kovni iradə baş verən hər bir şeyi əhatə edir. İstər şərr olsun, istər xeyir. O, baş verən şeyin Allaha sevimli olması da vacib deyildir. Məs: İblisin və əsgərlərinin var olmasını diləməsi kimi, insanların etdikləri günahları, fahiş işləri Allah kovni olaraq istəyib. Lakin Allah kafirləri sevməz, fasiqlər topluluğundan razı qalmaz, həyasızlığı əmr etməz, qullarının da kafir olmalarına razı olmaz, fəsadı da sevməz. «*Allah fitnə-fəsadı sevməz*». (*əl-Bəqərə 205*). «*Yer üzündə təkəbbürlə gəzib dolaşma. Çünki sən nə yeri yara bilər, nə də (boyca) yüksəlib dağlara çata bilərsən. Bütün bunlar Rəbbinin dərgahında bəyənilməyən pis şeylərdir*». (*əl-İsra 37,38*). «*Amma bəndələrinin küfr etməsi Ona xoş getməz*». (*əz-Zumər 7*). Allah təqva sahiblərini, ehsan edənləri, ədalətli olanları, iman edib saleh əməl işləmələrini Allah kovni olaraq istəyir və həmçinin də bu əməllər Allaha sevimlidir. Kovni iradə mütləq baş verir və onun gecikməsi də mümkün deyildir. Həmçinin də bu baş verən şeyin də Allaha sevimli olması şərt deyildir.

Bəs onda Allah necə sevmədiyi bir şeyi istəyə bilər. Allahu məcbur edənmi var? İnsanlar içərisində heç kəs istəmədiyi bir şeyi etmir. Lakin biz deyirik ki, heç kəs və heç nə Allahu bu aləmdə məcbur edə bilməz.

Lakin Allahın sevmədiyini bir şeyi istəməsində xeyir vardır. Hansıki o, xeyir məsləhət xoşlamadığı bir şeydən daha da üstündür. Məs: Kafirələrin küfrü. Əgər onlar küfr etməsəydilər Allahın yaratdıqlarında etdiyi hikməti yoxa çıxardı. Əgər kimsə mömin, kimsə kafir olmasaydı artıq əmlər və qadağalar yoxa çıxardı. **«Sizi yaradan Odur. Kiminiz kafirsiniz, kiminiz mömin. Allah nə etdiklərinizi görəndir!»**. (ət-Təğabun 2). **«Əgər Rəbbin istəsəydi bütün insanları tək ümmət edərdi... Artıq Rəbbin: «Mən Cəhənnəmi bütün cinlər və insanlarla dolduracağam!» – sözü təməmilə yerinə yetdi»**. (Hud 118,119). Allah ayədə buyurur ki, Cəhənnəmi insanlar və cinlərlə doldurmaq kəliməsi artıq tam olaraq yerinə yetdi. Əgər Allah onları müxtəlif yaratmasaydı Allahın vədi yerinə yetməzdi. Əgər insanlar bir ümmət və bir dində olsalardı onda mömin və kafir bilinməzdi. **«Məgər biz müsəlmanları kafirlərlə eyni tutacağıq!»**. (Nun 35). **«Yoxsa Biz iman gətirib yaxşı işlər görənləri yer üzündə fitnə-fəsad törədənlərlə eyni tutacağıq. Yaxud Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənləri günahkarlara tay edəcəyik»**. (Sad 28). **«Yoxsa dünyada pis əməllər edənlər (axirətdə) onları iman gətirib yaxşı işlər görənlərlə bir tutacağımızı, onların həyatlarının və ölümlərinin eyni olacağını güman edirlər! Onlar nə pis mühakimə yürüdürlər!»**. (əl-Cəsiyə 21).

Əgər sizə sual verilsə ki, Allah məni hidayət yolundan uzaqlaşdırıb həlak yoluna yönəldərsə O, mənə yaxşılıq edib, yoxsa pislik. Cavab: «Əgər O, sənə sənənin haqqını verməyibse artıq pislik etmişdir. Əgər öz fəzilətindən verməmişse o, da Allahın rəhmətindəndir ki, qullarından istədiyinə verir. Məs: On kasıb sənənin qarşında durub ki, sən onlara nə isə verəsən. Sən də beş nəfərə nə isə verirsen. Sən vermədiklərinə pislikmi etdin? Xeyr. O, beş nəfərə isə öz fəzilətindən istədiyinə verdin. Həmçinin Allah da hidayəti fəziləti ilə istədiyinə verir. **«Əgər Allah istəsəydi bu peyğəmbərlərin ardınca gələn insanlar onlara göndərilən aşkar dəlillərdən sonra bir-biriləri ilə vuruşmazdılar. Fəqət itilafa düşdülər. Onlardan bəziləri Allaha iman gətirdilər, bəziləri isə kafir oldular. Əgər Allah istəsə idi, onlar bir-biriləri ilə vuruşmazdılar. Lakin Allah öz istədiyini edər!»**. (əl-Bəqərə 253). Onların döyüşmələri Allaha sevimli deyildir. Lakin Allah kövni olaraq bunu istəyir. **«Əgər Allah sizi azdırmaq istəyirsə mən sizə nəsihət vermək istəsəm də heç bir faydası olmaz. O, sizin Rəbbinizdir və siz Onun hüzuruna qaytarılacaqsınız»**. (Hud 34).

Şəri İradə – Şəri iradə Allahın sevdini, razı qaldığı, şəriət etdiyidir. Günahları və bu günahları edənləri sevmir və insanlara da əmr etmir. Bunu Kövni qədər ilə yaratsa da belə. Bundan razı deyil və sevmir. Başqa

bir şey ola da bilməz. «Allah sizə bilmədiklərinizi bildirmək, sizdən əvvəlkilərin getdiyi yolları göstərmək və tövbələrinizi qəbul etmək istər. Allah hər şeyi biləndir və hikmət sahibidir! Allah sizin tövbələrinizi qəbul etmək istəyir. Öz nəfsinə uyanlar isə sizi böyük bir əyriyyə ilə düz yoldan sapdırmaq istəyirlər. Allah istər ki, üzərinizdə olan ağırlığı yüngülləşdirsən, çünki insan zəif yaradılmışdır». (ən-Nisa 26-28). «Allah sizi çətinliyə salmaq istəməz, lakin O sizi pak, təmiz etmək və sizə olan nemətini tamamlamaq istər ki, bəlkə şükr edəsiniz!» (əl-Maidə 6). «Allah sizdən çirkinliyi yox etmək və sizi tərtəmiş, pak etmək istər!» (əl-Əhzab 33). Şəri istək kovni istəyin tam əksidir. Şəri istəkdə hər bir şey Allahın sevdiyi şeylərdir. Lakin şərrən istədiyi şey hər zaman baş verməyə də bilər. Məs: Allah istəyir ki, qullarının ibadət etmələrini, əmr etdiklərini yerinə yetirməyi və qadağan etdiklərindən çəkinmələrini, mömin olmalarını istəyir. Lakin bu hər zaman baş verməyə də bilər. Hamı mömin deyildir. Bu şəri istəkdir. Lakin kovni istəklə Allah onların kafir olmalarını istəyir. Kovni istək də mütləq baş verir. Allahın kovni və şəri iradəsi də hikmətə tabedir.

KOVNİ VƏ ŞƏRİ İRADƏ ARASINDA FƏRQ

1. Kovni iradə Allahın əzəli istəyi və yaratması ilə bağlıdır. Kovni iradə baş verir Allah bu iradədən razı qalsa da, qalmasa da belə. Şəri iradə isə Allahın məhəbbəti, razı qalması, şəriət etməsi ilə bağlıdır.

2. Kovni iradə mütləq baş verəcəkdir. Baş verməməsi mümkün deyildir. Şəri iradə isə yalnız səbəbləri götürənlərdə baş verir. Ola bilər ki, baş versin. Ola bilər ki, baş verməsin.

3. Kovni iradə Allahın məhəbbətindən aslı deyildir, şəri iradə isə Allahın məhəbbətindən aslıdır.

4. Kovni iradə bütün məxluqata yönəldilmişdir, şəri iradə isə mükəlləflərə (ağlı başında olan və həddi-buluğa çatanlara) yönəldilmişdir. Məs: Körpə uşağa biz namaz qılmağı əmr etmirik. Çünki həddi-buluğa çatmayıb və ağlı da başında deyildir. Lakin kovni olaraq o, uşağın ağlaması, külməsi yazılmışdır.

KOVNİ VƏ ŞƏRİ İRADƏYƏ ƏSASƏN ALLAHIN İRADƏSİ BU DÖRD HALDA OLA BİLƏR

1. Allahın hər iki iradəsinin eyni anda baş verməsi: Kovni və Şəri iradənin bir insanda cəm olması Saleh əməllər etməsi və qadağalardan çəkinməsidir⁷⁵.

⁷⁵ Məcmuul Fətava 8/198.

2. Yalnız Şəri iradə ilə baş verir, kovni iradə isə yox. Bu o, saleh əməllərdir ki, Allah bizlərə şərən buyurub. Lakin bu əməlləri kafirlər, fasiqlər tərək edərək asiliklər edirlər. Kafirlərə iman gətirmək əmr olunub, fasiqlərə isə asiliklər etməmək əmr olunmuşdur. Lakin onlar Allahın şəriətinə müxalif çıxaraq asiliklər edirlər və bu da kovni olaraq baş verir, şəri olaraq isə yox. Allah Fironun, Əbu Cəhlin, Əbu Talibin iman gətirib, saleh əməl etməsini istəyirdi, lakin kovni olaraq bu belə deyildir. Ona görə də kovni iradə baş verir, şəri iradə isə yox. Baş verib-verməməsindən aslı olmayaraq Allah Şəri iradədən razıdır.

3. Yalnız kovni iradədən aslı olan əməllərdir. Allah həməən əməlləri Kovni olaraq istəyib və qədər edib, lakin edilməsini bizlərə əmr etməyib. Bu da mübah olan əməllər, fasiqlik, asilik, fahiş işlər və s. Allah bunları sevmir və bunlardan razı da deyildir. Lakin Qədər edibdir. Şərən isə bizə buyurmamışdır.

4. Allah onu nə Kovni olaraq istəyib, nə də Şəri olaraq istəyib. Bu növə baş verməyən və yaradılmayan asiliklər, icazəli əməllər daxildir. Asiliklər olduğuna görə Allah sevmir, istəmir. Kovni olaraq istəmədiyinə görə də baş verməyib. Kovnən onu istəməyib, istəsəydi baş verərdi.

ƏRŞ VƏ QƏLƏM

İbn Ömər, Ubadə İbn Sabit və İbn Abbas - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Heç şübhəsiz ki, Allahın ilk yaratdığı şey qələmdir». Ona: «Yaz!» deyərək buyurdu. Qələm: «Ya Rəbbim! Nə yazım» dedi. Allah: «Qiyamətin qoracağı vaxta qədər hər bir şeyin qədərini yaz!» deyərək buyurdu⁷⁶. Abdullah b. Amr b. əl-As - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah məxluqatın (qəza və qədərini) göyləri və yeri yaratmamışdan əlli min il əvvəl yazmışdır. Ərşi də suyun üzərində idi» .

Bu hədislərə görə elm adamları Ərş və qələmin hansının daha öncə yaradılmış olduğu xüsusunda fərqli görüşlərə sahibdirlər. Böyük elm adamı İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – bu xüsusda iki görüş nəql etmiş və ərşin qələmdən öncə yaradılmış olduğu görüşünü tərçih etmişdir. O, «ən-Nuniyə» adlı əsərində deyir: «İnsanlar görüş ayrılığına düşmüşlər.

⁷⁶ Əbu Davud 2155,3319, Tirmizi 3319, Musnəd 5/317, İbn Əbi Asim "Sünnə" 102-107, əl-Albani "Ziləlul Cənnə" 1/48-50, "Mişkət" 94, "Səhih Silsilə" 133. Şeyx, mühəddi əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – sözü keçən bu hədis ilə əlaqəli gözəl bir təhrici vardı. Bu təhricdə «Ona yaz dedi» sözünün başında bir «Fə» və ya «Summə - Sonra» olmasını təhric etmişdir. Buna görə də o, qələmin ərşdən öncə yaranmış olduğunu, ərşin isə yazmadan öncə yradılmış olduğunu təhric etmişdir⁷⁷.

⁷⁷ Müslim.

Qələm xüsusunda, ərşdən öncəmi idi? Yoxsa ondan sonramı idi? İki görüş vardır. Əbu Əla əl-Həmədaniyə görə həqiqət budur ki, ərş öncədir. Çünki yazmadan əvvəl onun (ərşin) rukunları vardı. Yazma isə sonradan gerçəkləşir» .

Hədisdən də göründüyü kimi qələmin yaradılması (yəni qədər in yazılması) ərşin yaradılmasından sonra meydana gəlmişdir. Məxluqatın qədəri isə Qələmin yaradılması ilə birlikdə olmuşdur. Bu qələm də qələmlərin ilki, ən fəzilətli və ən dəyərlisidir. Təfsir alimlərinin bir çoxu belə deyirlər: «Bu qələm Uca Allahın: «*Nun! And olsun qələmə*». (*Qələm I*) buyurduğunda and içdiyi qələmdir».

Birinci - qələm qiyamət gününə qədər meydana gələcək hər bir hadisəni və hər bir varlığı yazmış olduğuna görə bütün bunlar qələm ilə yazılana uyğun olaraq meydana gəlirlər. Buna görə də insanın başına gələn hər bir şey onu ötüb keçməməli idi. Onu ötüb keçən hər bir şey isə onun başına gəlməməli idi. Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qədər in xeyri və şərr i ilə Allahdan olduğuna iman etmədikcə və sən in başına gələn hər bir şey in sən i ötüb keçməməsinə, sən in başına gəlməyən bir şey in isə sənə toxunmamasına kəsinliklə inanmadıqca heç bir qul iman etmiş olmaz» .

İkinci - qələm isə vəhy qələmidir. Allahın Peyğəmbərlərinə və Rəsullarına göndərmiş olduğu vəhy i yazdığı qələmdir. Bu qələmlərin sahibləri mələklərdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – İsrə gecəsində qələmlərin cızıltılarını eşitdiyi bir yerə qədər çıxarılmışdır .

Üçüncü - qələm isə Mələyin, insan ana bətnində olarkən göndərilərək ona ruh üflər və dörd şey i yazmaqla əmr olunar. Əbu AbdurRəhmən Abdulla b. Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, doğru sözlü və doğru sözü təsdiq olunan Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən hər birinizin yaradılışı onun anasının qarında qır x gün nüt fə şəklində olaraq bir yerə gətirilir. Sonra bu müddət qədər aləqa şəklində olur. Sonra yenə bu müddət qədər mudğa şəklində olur. Sonra ona bir mələk göndərilir, mələk ona ruh üflədikdən sonra dörd

⁷⁸ əl-Hərras «Şərhu Nuniyə» 1/165, İbn İsa Şərhi 1/374.

⁷⁹ «Səhihul Cəmi» 7461, «Cəmiul Usul» 7574, 7575, 7576.

⁸⁰ Buxari, Müslim.

⁸¹ *Nüt fə* – məni mənasındadır. Nüt fə bəzən də saf su adlanır.

⁸² *Aləqa* – laxtalanmış qan, ziyil deməkdir. «*O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı*». (əl-Ələq 2).

⁸³ *Mudğa* – çeynənilmiş et parçasına oxşadığı üçün bu ad verilmişdir.

xüsusiyyəti yazmaqla əmr olunur. Ruzisini, əcəlini, əməlini, bədbəxt və ya xoşbəxt olacağını» .

Dördüncü - qələm qulun həyata gəlməsi ilə onun əməllərini yazan qələmdir. Bu da Kiramə və Kətibin mələkləridir ki, Adəm oğullarının əməllərini yazırlar. Allah onları üzərimizə əməllərimizi, sözlərimizi və davranışımızı yazmaq üçün mükəlləf edib. Bizi ancaq ayaq yoluna girdiyimiz və cima halında tək buraxırlar. **«Sizin üstünüzdə gözətçi mələklər (əməllərinizi) yazan və (Allah dərgahında) çox hörmətli mələklər vardır. Onlar sizin nə etdiklərinizi bilirlər».** (əl-İnfitar 10-12). **«Şübhəsiz ki, elçilərimiz qurduğunuz hiylələri (əməl dəftərinizə) yazırlar».** (Yunus 21). **«Yoxsa onlar elə güman edirlər ki, biz onların pıçıltularını və xəlvəti danışqlarını eşitmirik! Xeyr, yanlarında olan elçilərimiz yazırlar».** (əz-Zuxruf 80). **«İnsan üçün onu öndən və arxadan təqib edən mələklər vardır. Onlar insanı Allahın əmri ilə qoruyurlar».** (ər-Rəd 11). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizinlə birlikdə ayaq yoluna girdiyiniz vaxt ilə cima halından başqa sizdən ayrılmayan mələklər vardır. Onlardan həya edin və onlara ikramınız olsun» .

MUSA VƏ XIDIR

– Əleyhimussəlam –

Bəzən insanlar Allahın qədəri ilə baş vermiş hadisələrdə olan hikməti anlaya bilmir və ya görmürlər. Lakin hərdən Allah insanlara bu hikməti açaraq göstərir və insanlar baş vermiş bədbəxtçiliyin, zülmün, fəlakətin onlar üçün fayda və xeyirlərlə dolu olduğunu görürlər. Buna misal olaraq: Musa və Xıdır - *əleyhimussəlam* – ın hadisəsini söyləmək kifayət edər.

Səid b. Cubeyr - *radıyallahu anhu* – deyir ki, İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – ya dedim: «Kufədə Noufa əl-Bikali adında bir nəfər vardır. İddia edir ki: Xızır – *əleyhissəlam* – ilə olan Musa – *əleyhissəlam* – İsrail Övladlarına göndərilən (Peyğəmbər) olan Musa – *əleyhissəlam* – deyildir. İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – (qəzəblənərək) Allahın düşməni yalan söyləmişdir. Həqiqətən mənə Ubey b. Kəb - *radıyallahu anhu* – belə rəvayət etdi ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «(Bir gün) Musa – *əleyhissəlam* – İsrail oğullarına xütbə ilə müraciət etdi. Müraciətdən qəlblər yumşaldı və gözlər isə yaşardı. Sonra onlardan bir nəfər Musanın arxasınca gedərək (və ya İsrail oğulları): «İnsanların ən elmlisi (alimi) kimdir?» deyər soruşdular. Musa: «İnsanların ən elmlisi (alimi) mənəm? (Başqa rəvayətdə: Bilmirəm)» deyər cavab verdi. Lakin bu

⁸⁴ Fəthul Bəri 11/477, Müslim 2643.

⁸⁵ Tirmizi 2800.

xüsusda elmi: «Allah ən gözəl bilir!» deyərək Allaha həvalə etmədiyindən ötrü Allah onun bu sözlərinə etiraz bildirərək: «Həqiqətən iki dənizin qovuşduğu yerdə mənim qullarımdan biri vardır ki, o səndən də çox elmlidir!» deyə ona vəhy etdi. Musa: «Ya Rəbbim! Mən onunla necə görüşə bilərəm?» deyə soruşdu. Ona: «Zənbilin içinə bir balıq qoy və (səfərə çıx), harada balığı itirsən mənim qulum orada olacaq! (Başqa rəvayətdə: Ölü balığı götür və onunla (Xızır) ilə görüşəcəyin yerdə balığa can veriləcəkdir)» deyə buyrudu. Bundan sonra Musa, yanında gənc xidmətçisi olan Yuşa b. Nun⁸⁶ ilə birlikdə səfərə çıxdılar. Balığı zənbilin içində (xidmətçisi) daşıyırdı.

Nəhayət (iki dənizin qovuşduğu yerdə) bir qayanın yanına çatdılar. (İstirahət üçün qayanın yanında) Musa və yanındakı gənc xidmətçisi yuxuya daldılar. Bu an (zənbildə gətirdikləri) balıq zənbildən sıçrayıb çıxaraq dənizdə bir yarıqana tərəf üz tutdu. (Dəniz içində belə bir yarıqanın (yolun) açılması) Bu hal gənc xidmətçini çox təcübləndirdi. Xidmətçi bu haqda Musa – *əleyhissəlam* – xəbər verməyi unuttu. (Oyandıqdan sonra) onlar yollarına davam edərək bütün gecəni yol getdilər. Səhər açıldıqda, Musa öz xidmətçisinə: «Nahar yeməyimizi gətir. Bu səfər bizi lap əldən salıbdır!» dedi. Halbuki Musa (görüş üçün) əmr olunduğu yeri keçmədikcə heç bir yorğunluq hiss etməmişdir. Xidmətçisi: «İş burasındadır ki, biz qayanın yanında olduğumuz vaxt mən balıq haqqında təmamilə unutmuşdum. Doğrusu onu xatırlamağı mənə şeytandan başqası unutturmadı. Balıq (dirilib) əcaib bir şəkildə dənizə tərəf yollandı!» deyə cavab verdi. Musa: «Elə bizim axtardığımız da budur!» deyə cavab verdi. Onlar öz izlərinə (ləpirlərinin) izinə düşərək gəldikləri yoll geri qayıtdılar. Gənc xidmətçi balığın getdiyi yeri ona göstərdi. Musa: «Mənə vəsf olunan yer elə buradır deyərək ətrafında o, şəxsi axtarmağa başladı. Nəhayət qayının yanına çatdıqda əbaya bürünərək arxası üstə yatmış vəziyyətdə birisini – Xıdırı⁸⁷ gördülər (Başqa rəvayətdə: Xızır – dənizin ortasında, yaşıl xalçanın üzərində, əbasına bürünmüş olaraq gördük. Əbanın bir ucu ayaqlarının altında, digər ucu isə başının altında idi)». Musa: «Əssələmu Aleykum!» deyə onu salamladı. Xıdır üzünün örtüyünü açaraq: «Və Aleykuməs Salam! Sənin ölkəndə belə bir salam haqqında haradan bilirlər?» deyə soruşdu. Musa: «Mən – Musayam!» deyə cavab verdi. Xıdır: «İsrail oğullarından olan Musasan?» deyə soruşdu. Musa: «Bəli!»

⁸⁶ İncildə: İsus Navin.

⁸⁷ *Xıdır* – yaşıl, yaşılıq deməkdir. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Xıdır – Xıdır deyilməsinin səbəbi budur: «Xıdır otsuz quru bir yerə oturuğu zaman o, otsuz yer yaşılıq qərq olardı (bürünərdi)» Buxari 3402.

deyə cavab verdi. Xıdır: «Sən Allahın sənə öyrətdiyi elə bir elm üzərindəsən ki, mən onu bilmirəm. Mən də Allahın mənə öyrətdiyi elə bir elm üzərindəyəm ki, sən onu bilmirsən!» dedi. Musa: «Öyrədildiyin doğru yolu göstərən elmdən mənə öyrətmək şərtilə sənə tabe olummu?» deyərək soruşdu. Xıdır: «Doğrusu sən (məndən öyrənmək üçün) mənimlə bir yerdə əsla səbr edib dözə bilməzsən. Axı sən (batininə, mahiyyətinə bələd olmadığı) bilmədiyini bir şeyə necə səbr edib dözə bilərsən (Başqa rəvayətdə: Məgər sənə əlində olan Tövrat və vəhyin gəlməsi kifayət deyilmi?). (Yəni – sənənin onlara səbrin çatmaz, çünki mən batini elmlə iş görürəm. Sənənin bildiyin isə ancaq zahiri elmdir)» deyərək cavab verdi. Musa: «İnşəallah! Mənim səbrli olduğumu görəcəksən və sənənin heç bir əmrindən çıxmayacağam!» deyərək cavab verdi. Xıdır: «Əgər mənə tabe olacaqsansa, səbəbini sənə izah etmədikcə məndən heç bir şey haqqında soruşma» deyərək cavab verdi. Musa: «Bəli!» dedi. Xıdır ilə Musa – *aleyhimussəlam* – gəmiləri olmadığı üçün dənizin sahili ilə getməyə başladılar. (Bir müddətdən sonra) bir gəminin yanına çatdılar. Onları da gəmiyə götürmələri üçün (dənizçilərdən) xahiş etdilər. Gəmiçilər Xıdır – *aleyhissəlam* – ı tanıdıqları üçün onlardan heç bir gediş haqqı da tələb etmədilər. (Bir müddətdən sonra) bir sərçə uçub gələrək gəminin kənarına qondu və dənizdən bir, iki dimdik su götürdü. (Bunu görəcək) Xıdır: «Ya Musa! Sənənin aldığı elm ilə, mənim aldığı elm Allahın elmindən bu sərçənin dənizdən əskiltiyi qədər belə əskiltməz!» dedi. (Bir müddətdən sonra) Xıdır gəminin (taxtalarından) birinə əl atıb onu sökməyə başladı. Musa: «(Bu) insanlar bizi öz gəmilərinə heç bir gediş haqqı tələb etmədən götürdülər. Sən isə bilə-bilə onların gəmilərini deşdin ki, onları suya qərç edərək batırasan. Doğrusu olduqca məzəmmətə layiq bir iş gördün!» dedi. Xıdır: «Mən sənə demədimmi ki, sən mənimlə bir yerdə (görəcəyim işlərə) görə əsla səbr edib dözə bilməyəcəksən!» deyərək cavab verdi. Musa: «Unutduğum bir şeydən ötrü məni danlama və məni öz işimdə (sənə tabe olmaqda) çətinliyə salma!» dedi. Beləliklə Musa – *aleyhissəlam* – (səfərin ilk başında) birinci dəfə unutulmuşluğu göstərdi. Gəmidən düşdükdən sonra onlar yollarına davam etməyə başladılar. (Bir müddətdən sonra) uşaqlarla oynayan gözəl (kafir) bir oğlan uşağını gördülər. Xıdır – *aleyhissəlam* – dərhal (uşaqlarla oynayan) oğlan uşağının yanına yaxınlaşaraq əliylə onun başından tutub yerində qopardı! (Başqa rəvayətdə: Yerə yıxaraq onu bıçaqla urdu)». Musa: «Heç bir günah iş tutmayan, buna görə də qisasa layiq olmayan pak, məsum bir cana qəsd etdin? Doğrusu olduqca məzəmmətə layiq bir iş gördün!» dedi. Xıdır: «Mən sənə demədimmi ki, sən mənimlə bir yerdə (görəcəyim işlərə) görə əsla səbr edib dözə

bilməyəcəksən!» deyə cavab verdi. Musa: «Əgər bundan sonra səndən bir şey haqqında xəbər alsam, bir daha mənimlə yoldaşlıq etmə. (Hərəkətlərinə etiraz etdiyim, səni qınadığım üçün) sən artıq mənim tərəfimdən üzürlüsən (məni atıb getməyə haqqın vardır) deyə cavab verdi. Sonra yenə də yollarına düzəlib getdilər. Axırda bir məmləkətin əhalisinə yetişib, onlardan yeməyə bir şey istədilər. Məmləkətin əhalisi onları qonaq (müsafir) etməkdən çəkildilər. Onlar o, məmləkətdə yığılmaq (uçulmaq) üzərə olan bir divar gördülər. (Xıdır) o, divarı əlilə düzəltdi. Musa: «Bunlar elə bir qövümdür ki, biz onların yanına gəldik, lakin onlar bizi qonaq (müsafir) etməkdən çəkildilər. İstəsəydin sözsüz ki, bu iş müqabilində onlardan (çörək pulu) alardın!» dedi. Xıdır: «Bu o, deməkdir ki, artıq biz səninlə ayrılmalıyıq. Zahiri gördüyün və dözə bilmədiyən şeylərin daxili mənasını (batinini, mahiyyətini) sənə xəbər verəcəyəm.

Belə ki, gəmiyə gəlincə o, dənizdə işləyən bir qurup yoxsula məxsusdur. Ona görə mən onu xarab etdim ki, bu adamların arxasında hər bir yaxşı gəmini zorla (ədalətsiz olaraq) ələ keçirən bir hökmdar (Hudad b. Budad adlı hökmüdar) vardır. Gəmini almaq üçün gələn hökmüdar onun deşik olduğunu gördüyü zaman onu zorla ələ keçirməkdən vaz keçdi. Sonra gəmi sahibləri o, gəmini taxta ilə düzəldib təmir etdilər. Oğlan uşağına gəldikdə isə onun ata-anası mömin kimsələr idi. (Mən onun daxilinə baxıb) gördüm ki, həddi-buluğa yetişdiyi zaman kafir olacaqdır. Böyüdükdə isə ata-anasını da öz arxasınca azgınlığa, küfrə sürükləyəcəkdir. İstədim ki, Rəbbi onun əvəzində onlara daha təmiz və ata-anasına qarşı daha mərhəmətli olan başqa bir övlad versin (Başqa rəvayətdə: Qız övladları dünyaya gəlir). Divara gəldikdə isə o, məmləkətdə yaşayan iki yetim oğlandır. Altında onlara çatan bir xəzinə vardır. Onların atası əməlisəleh bir adam idi. Allah onların həddi-buluğa çatmalarını və Rəbblərindən bir mərhəmət olaraq öz xəzinələrini tapıb çıxarmalarını istədi. (Ya Musa!) Mən bunları öz-özümdən etmədim. (Yalnız Allahın əmrini yerinə yetirdim). Sənin səbr edib dözə bilmədiyən şeylərin daxili (batini) mənası budur!» dedi. Peyğəmbər: «Allah Musaya rəhmət etsin! İstərdim ki, o, daha çox səbr edərdi və biz də onların aralarında baş verən hadisələrdən daha çox xəbərdar olardıq!» deyə buyurdu⁸⁸.

Bu dünyada baş verən hadisələrdən danışdığımız zaman Allaha qarşı ədəb formalarına diqqət etməliyik. Xıdır – *əleyhissəlam* – xeyirin (bərəkətin) Allahdan olduğuna: ***"Rəbbin onların həddi-buluğa çatmalarını və Rəbbindən bir mərhəmət olaraq öz xəzinələrini tapıb çıxartmalarını istədi"***. (*əl-Kəhf* 82), Həmçinin Musa – *əleyhissəlam* – ın

⁸⁸ Buxari 1/169, H. 74, 1/174, H. 78, 1/217, H. 122, 4/445, H. 2267, 3278, 3400, 4726, Müslim 2380.

köməkçisi balıq barədə unuttuqda demədi ki: "Bunu mənə Allah unutturdu". Əksinə bunu Şeytana nisbət etdi. **"Doğrusu, onu xatırlamağı mənə yalnız şeytan unutturdu"**. (*əl-Kəhf* 63). Şərrin və Xeyrin Allah tərəfindən yaradılması və təqdir edilməsinə baxmayaraq şərr Allaha nisbət edilməz. Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* - "Əqidətli Vasitiyyə" 1/70,71 deyir ki: "Xeyir və Şərrin Qədərdən olduğuna iman gətirmək – Şərdən qəsd – baş verən (təqdir edilən) hadisələrin şərr olmasıdır, Qədərin özü isə şərr deyildir. Uca və böyük olan Allahın əməli şərr ola bilməz. Çünki Onun əməli Xeyir və Hikmətlə doludur. Şərr Alahın təqdir etdiyi və yaratdığındadır. Allahın əməlində isə şərr yoxdur. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: "Şərr sənə nisbət edilməz...". Bizlər şərr olaraq təqdir olunanda və yaradılanda görürük. Vəhşi heyvanlar, ilanlar, əqrəblər, quraqlıq, xəstəliklər, kasıblıq və s. Bütün bunlar insanlar üçün şərdir. Çünki insan bunları qəbul edə bilmir. Həmçinin asiliklər, günahlar, bədbəxtçilik, qətillər və s. şərdir. Lakin bütün bunlar Allah üçün xeyirdir. Çünki Allah bunlarda böyük hikmətlər və faydalar təqdir etmişdir. Allahın istədiyi kimsələr bu hikmətləri görür, diləmədiyi kimsələr isə bunları görməzlər. Bizə şərr kimi görünən bir çox hadisələrdə faydalar ola bilər. **"İnsanların öz əlləri ilə etdiyi əməllərinin nəticəsi olaraq quruda və dənizdə fəsad törəyir ki, Allah onlara, etdiklərinin bir qismini daddırsın. Bəlkə, onlar haqqa qayıdalar"**. (*ər-Rum* 41).

ADƏM VƏ MUSA

– Əleyhimussəlam –

Üsyankarlar etdikləri günahları, asiliklərini Allahın onlar üçün yazdığı qədərin bir nəticəsi olaraq göstərməyə çalışırlar. Öz xətalarını, günahlarını qədərin üzərinə yükləyirlər. Bu mövzuda dəlilləri isə Adəm ilə Musa – *əleyhimussəlam* – ın Allahın dərğahında bir-birləri ilə mücadələ etmələri ilə əlaqədar olan hədisdir. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Adəm ilə Musa – *əleyhimussəlam* - Rəbbləri qatında bir-birləri ilə mücadələ etdilər. Nəticədə Adəm, Musaya hüccətlə qələbə çaldı. Musa: «Sən, Allahın əli ilə yaratdığı, öz ruhundan üfürdüüyü, mələklərini sənə səcdə etdirdiyi, Cənnətdə yerləşdirdiyi, sonra da etdiyin xətdən ötrü insanları yer üzünə endirən Adəm deyilsən?» deyə soruşdu. Adəm: «Sən, Allahın Rəsulu və kəlimi olaraq seçdiyi, içində hər şeyin bəyanı olan Lövəhləri verdiyi və səninlə (vasitəçisiz) danışmaq üçün Allahın özünə yaxınlaşdırdığı Musa deyilsən? Səncə Mənim yaradılmağımdan neçə il əvvəl Allahın Tövrətini yazdığını bilirən?» deyə soruşdu. Musa: «Qırx il

əvvəl» deyə cavab verdi. Adəm: «Tövratin içində: **«Və Adəm Rəbbinə asi oldu ...»**. (Ta ha 121) ayəsini oxudunmu?» deyə soruşdu. Musa: «Bəli, oxudum» deyə cavab verdi. Adəm: «Elə isə Allahın məni yaratmamışdan qırx il əvvəl üzərimə yazdığı və edəcəyim bir işdən ötrü məni qınayırsan?» dedi. Peyğəmbər: «Beləcə Adəm, Musanı hüccətlə məğlub etdi!» deyə buyurdu .

Buna belə cavab verilir. Bu hədis Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən səhih olaraq nəql edildiyi üçün biz onu qəbul edirik, dinlər və itaət edirik. Qədəriyyənin etdiyi kimi rədd ilə ravisini yalanlamaqla qarşılıq vermərik. Faydasız təvillərə də yol vermərik. Səhih olan budur ki, Adəm – *əleyhissəlam* – Qəza və Qədəri günahına dəlil göstərməmişdir. Çünkü o, Rəbbini də, günahını da çox gözəl bilən bir kimsə idi. Onun mömin övladlarından da heç kimsə qədəri günahının əleyhinə dəlil göstərməz. Çünkü bu batil bir şeydir. Musa – *əleyhissəlam* – da öz atasını çox gözəl tanıyırdı. Çünkü atasını da Allah seçmiş, bəyənmiş və hidayətə yönəltdi. Bura da olan qınama sadəcə Adəm övladlarını Cənnətdən çıxardan müsibətdir. Adəm – *əleyhissəlam* – ın etdiyi xətaya və günaha görə deyil, müsibətə qədəri dəlil gətirmişdir. Çünkü müsibətlər halında qədəri dəlil gətirmək olar. Ayıblamaq və qüsuru üzə çıxartmaq məqsədilə qədər dəlil göstərilməz. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, qədər günahlarda deyil, müsibətlərdə dəlil gətirilir. Qulun öz istəyi və iradəsi olmadan başına gələn hər bir müsibətdə qədəri dəlil gətirməsində bir xətər yoxdur. Məs: Qulun gözünü, qulağını və s. orqanlarını itirməsi, xəstələnməsi, doğuşdan şikəst çıxması və s. buna bənzər xüsuslarda qədəri dəlil gətirməsində bir xətər yoxdur. Çünkü müsibətlərdə qulun seçimi yoxdur. **«Yer üzündə baş verən və sizin öz başınıza gələn elə bir müsibət yoxdur ki, biz onu yaratmamışdan əvvəl o, bir kitabda (Lövhi-Məhfuzda) yazılmış olmasın. Bu Allah üçün çox asandır»**. (əl-Hədid 22). Günahlara gəlincə isə qulun içki içməsi, zina etməsi, oğurluq və s. kimi günahları işləməsində qədəri misal çəkməsi düzgün deyildir. Çünkü o, bütün bunları öz iradəsi ilə seçərək edir. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – «Şifaul Alil» isimli kitabında deyir ki: "İnsan bir günaha batdığı zaman dərhal tövbə edərsə Allah da tövbəsini qəbul edərsə bu vəziyyətdə qədəri dəlil gətirə bilər. Əgər günah edər və günahında davam edərsə bu vaxtı qədəri dəlil gətirməsi batildir. Kafirlərin və müşriklərin vəziyyəti belədir. Adəm – *əleyhissəlam* – da olmuş və bitmiş, təkrarlanmamış bir vəziyyəti dəlil

⁸⁹ Müslim 2652.

gətirdi . Allahın əmrinə və iradəsinə təslim olduğu üçün gətirdi. Allahın əmrinə və iradəsinə təslim olunduğu üçün belə vəziyyətlərdə qədəri dəlil gətirmək olar. Lakin Allahın əmr etdiyi tövhid və iman mövzusunda qədərə qarşı çıxdıqları və davamlı şirk içində olduqları halda ondan qaçmadıqları üçün müşriklərin qədəri dəlil gətirmələri batil bir şeydir. ***Müşriklər belə deyəcəklər: «Əgər Allah istəsəydi, nə biz, nə də atalarımız müşrik olar və nə də biz bir şeyi haram edə bilərdik. Onlardan əvvəlkilər də (öz Peyğəmbərlərini) belə təkzib etmişlər. Nəhayət əzabımızı daddılar». Onlara de ki: «Bizim qarşımıza çıxara biləcək bir elminiz varmı? Siz yalnız zənnə qapılırsınız və yalan uydurursunuz». (əl-Ənam 148).*** Əgər qədər onların leyhinə dəlil təşkil etsəydi, Allah onlara əzabını daddırmazdı".

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Babamız Adəm – *aleyhissəlam* – ın dəlili daha güclü idi». Babamız Adəm – *aleyhissəlam* – ın dəlilinin gücü nədə idi? Çünki Adəm – *aleyhissəlam* – ın başına gələn hər bir şey Allahın təqdir etdiyi qədər ilə olmuşdu. Bütün bu dəlillər Allahın Qədrini inkar edən Qədərilər və Mötəzilə əqidəsində olanlara rədddir. Allah Tövrətə Öz əli ilə Adəm xəlf etməmişdən **40** il əvvəl yazmışdır. Bu da Tövrətin möhtəşəmliyinə dəlildir. Abdullah b. Amr - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah üç şeyi əli ilə yaratmışdır. Adəmi, Tövrətə əli ilə yazmışdı və Ədn Cənnətindəki (ağacları da) əli ilə əkməmişdi»⁹¹. Həsənül Bəsrə – *rahmətullahi aleyhi* – Bəsrə əhlindən olan, insanın seçimini inkar edənlərə məktub yazaraq deyir: "Kim Qəza və Qədərə iman etməzsə kafirdir. Kim edilmiş günaha görə məsuliyyəti Allahın üzərinə atarsa o, da kafirdir. Heç kəs Allahın iradəsinə zidd olaraq Ona itaət edə bilməz, heç kəs də Onun iradəsinə zidd gedərək Ona asi ola bilməz..."⁹².

Allah şərrindən qorusun İblis, Adəm – *aleyhissəlam* – ın yanına ixlaslı bir nəsihətçi şəkildə gəldi və ağacın meyvəsindən yeyərsə ona bir zərərin toxunmayacağını, əksinə faydası olacağını, Cənnətdə əbədi qalacağını, mələklərdən olacağını və buna bənzər Adəmlə zövcəsini aldatan bir çox şeyi nəsihət olsun deyərək Allahın adından and içdi. Adəm – *aleyhissəlam* – isə fitrətinin təmizliyi və nəfsinin hiylədən uzaq olması səbəbiylə İblisin sözlərinin haqq olduğunda şübhə etmədi. Çünki o, Allah adına yalan yerə and içər biləcəyini zənn etmədi. Adəm və zövcəsi Allah

⁹⁰ Həmçinin Qədəri günaha sübut kimi bu halda da gətirmək olar: Bağışlanmış bir günah. Əgər tövbə etmişənsə və o, günahdan uzaqsansa. O, günahı edə-edə Qədəri dəlil gətirmək isə doğru deyildir.

⁹¹ Darakutni «əs-Sifət» s 45, Beyhəqi «əl-Əsmə və əs-Sifət» s 403 Mərfu hədis.

⁹² əs-Səədi "Təfsir" s. 232.

adına içilən anda sayğı duydular. Lakin İblis bu andın dəyərini doğrultmadı. Buna görə də Allah da onu kiçilti və lənətlədi. Adəm və zövcəsini tövbə etməyə müvəffəq etdi. Ayrıca Adəmi Peyğəmbər olaraq seçdi və hidayətə yönəltdi, hidayət rəhbəri etdi.

XEYİR VƏ ŞƏR

İmam Tahavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, xeyrilə, şərrilə, acısı və sevinci ilə qədərə (Allahın dilədiyinə) iman etmək sözlərinə gəlincə: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – məşhur Cəbrail – *aleyhissəlam* – in hədisində buyurmuşdur ki, xeyrilə şərrilə qədərə iman etməkdir. **«Allahın bizim üçün yazdığından başqa bizə heç bir şey üz verməz...».** (*ət-Tövbə* 51). **«Onlara bolluq qismət olduğu zaman Bu bizim haqqımızdır deyirlər. Bir pislik üz verdikdə isə bunu (bir uğursuzluq, nəhslik kimi) Musadan və yanındakılardan görərdilər. Ağah olun ki, onların başına gələn (bəla və müsibətlər) Allahdandır...».** (*əl-Əraf* 131). **«Onlara bir xeyir yetişdikdə bu Allahdandır deyirlər. Bir pislik üz verdikdə isə bu səndəndir söyləyirlər. Onlara de ki: «Hamısı Allah tərəfindəndir».** **Bu cəmaata nə olub ki, az qala söz də anlamır! (Ey insan!) sənə yetişən hər bir yaxşılıq Allahdandır, sənə üz verən hər bir pislik isə özündəndir...».** (*ən-Nisa* 78-79). **Onlara de ki: «Hamısı Allah tərəfindəndir»** buyuruğu o, deməkdir ki, bolluq, qıtlıq, zəfər və yenmək hamısı Allah tərəfindəndir. **«Sənə üz verən hər bir pislik isə özündəndir»** buyuruğu isə sənə nisbət edilən Allahdan gələn hər bir pislik sənənin etdiyən günah səbəbilə sənə verilən cəzadır. **«Sizə üz verən hər bir müsibət öz əllərinizlə qazandığınız günahların ucbatındandır».** (*əş-Şura* 30). İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – deyir ki, sənənin başına gələn hər bir pislik sənənin özündəndir . Çünki yaxşılıq Uca Allaha izafə edilir. Çünki hər bir baxımdanda bu yaxşılığı ehsan edən Odur. Hansı tərəfdən baxılırsa-baxılsın yaxşılığın mütləq ona izafə edilməsi lazımdır. Pisliliyə gəlincə isə O, pisliliyə ancaq bir hikmət olaraq yaradır. Çünki Uca Allah əsla heç bir pislik etməz. Əksinə Onun bütün əməlləri (fəlləri) xeyirdir və gözəldir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – də istiftah duasında buyurur ki, xeyir bütünlüklə sənənin əlindədir, pislik (şər) isə Sənə aid deyildir . Yəni Sən bir pislik və şər yaratmızsən. Əksinə bütün yaratdıqlarında bir hikmət vardır. O, hikmət etibarını ilə şər kimi görünən bir xeyirdir. Ancaq bəzi insanlar üçün onda bir şər ola bilər. Bu isə cüzi bir şərdir. Külli və

⁹³ Suyuti «Durrul Mənsur» 2/185.

⁹⁴ Namaza giriş təkbirindən sonra edilən dua.

⁹⁵ Müslim 771, Əbu Davud 760, Tirmizi 3422, Nəsai 2/130.

mütləq bir şər yaratmaqdan isə Şanı Uca Allah münəzzəhdir. Belə bir şər ona nisbət edilə bilməz. Əksinə Ona nisbət edilən hər şey xeyirdir.

Xeyir – insanın mənəfətləndiyi hər bir xeyirli elm, ailə, var-dövlət və s.

Şər – bunun əksi olaraq xəstəlik, cahillik, kasıblıq, ailənin dağılması.

Allah – *subhənəhu və təalə* – xeyiri hansısa bir hikmətə görə təqdir edir. Həmçinin şərridə. İnsanın nəzərində şər olan bir əməlin arxasında böyük bir xeyir, hikmət vardır. **«İnsanlar öz alləri ilə etdikləri pis əməllər (öz günahları) üzündən suda və quruda fəsad, pozuntu əmələ gələr (bəzi yerlərdə quraqlıq, qıtlıq olar, bəzilərində zərərli yağışlar yağar, zəlzələ baş verər, dənizlərdə gəmilər batır) ki, Allah (bununla) onlara etdikləri bəzi günahların cəzasını daddırsın və bəlkə onlar (tövbə edib pis yoldan) qayıtsınlar».** (ər-Rum 41). **«Əgər o, məmləkətlərin əhalisi iman gətirib (pis əməllərdən) çəkinsəydilər, sözsüz ki, onların başlarına göydən və yerdən bərəkət yağdırardıq (göyün və yerin bərəkət qapılarını onların üzünə açardıq). Lakin onlar (öz Peyğəmbərlərini) yalançı hesab etdilər, Biz də onları qazandıqları günahlara görə məhv etdik».** (əl-Əraf 96). **«Bu (dünyada) öz allərinlə etdiyiniz günahların cəzasıdır, yoxsa Allah bəndələrinə əsla zülm edən deyildir».** (əl-Həcc 10). Mucahid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, əgər hər hansı bir zalım yer üzərində zülümkarlıq edərsə Allah onun günahı ucundan yağışı saxlayar, meyvələr barını verməz, günahlar çoxaldıqca Allah da öz dərğahında əzabı çoxaldar. Günahların çoxalmasından günəşin tutulması, zəlzələlər və yer üzündən bərəkətin qalxması olur. Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – hicrət vaxtı üzünü bizə tərəf çevirib buyurdu: «Ey hicrət edənlər 5 şey vardır ki, ondan Allaha sığının. 1) Hər hansı bir qövmdə zinakarlıq açıq-aydın yayılırsa Allah onları taunla və başqa xəstəliklə cəzalandırır ki, bundan qabaq bu xəstəlik haqqında eşitməyiblər. 2) Hər hansı qövmdə çəkidə və ölçüdə aldadarlarsa Allah da onları acliqla və qəddar sultanla sınağa çəkər. 3) Hər hansı bir qövmdə zəkat verilməzsə Allah da onları quraqlıqla sınağa cəkər və əgər heyvanlar olmasaydı onlara heç yağış da yağmazdı. 4) Hər hansı bir qövüm Allahla əhdini pozarsa Allah da onların üzərinə düşmənlərini salar və əllərində olan şeyləri də onlardan alarlar. 5) Hər hansı bir qövümün (əmirləri) Allahın hökm etdiyi ilə əməl etməzlərsə Allah da onları zəlil edər (aralarında düşmənçilik salar)» . Abdullah b. Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə Səməd qövümünün ərazisi olan Hicr ərazisinə gəldik. Oranın quyularından su aldıq və xəmir yoğurduq. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi*

⁹⁶ İbn Məcə, İmam Əhməd, əl-Albani «Səhih Silsilə» 106.

və *səlləm* – aldığımız suları boşaltmağımızı və yoğurduğumuz xəmirləri isə dəvələrə yedirtməyimizi əmr etdi. Peyğəmbər: «Ağlayanlar müstəsna olmaqla (ağlamayanlar) nəbədə əzaba uğramış olan bu qövmin yurduna girsinlər. Əgər ağlamasanız onlara toxunan əzabın bir bənzəri sizlərə də toxunmasından qorunmaq üçün onların yurdlarına girməyin. Sonra Peyğəmbər – *səlləllahu əleyhi və səlləm* – vaxtilə Saleh – *əleyhissəlam* – in dişi dəvəsinin su içdiyi quyudan su almalarını onlara əmr etdi» .

Şərrin özü Allaha nisbət edilmir. Yəni Allah şər etmir. Əgər o, şərdə heç bir xeyir yoxdursa o, Allaha aid edilmir. Allahı təqdir etdiyi şərrin sonu xeyirlə, böyük hikmətlə olur. O, işin sonunda xeyir yoxdursa şərdirsə o, Allaha nisbət edilmir. Ola bilər ki, şər hansısa müəyyən bir insanlar üçün şər olsun. Lakin ümumi cəmaət üçün görürsən ki, xeyirdir. Məs: Allah İblisi yaradıb öz bəndələrini imtahana çəkmək üçün. İblis şərdir. Bəndələrinin bir qismi onu özünə düşmən tutar, bir qismi isə dost tutar. Həmçinin zinakarın daş-qalaq edilməsi, oğrunun əlinin kəsilməsi şərdir. Lakin onlar üçün xeyirdir çünki günahlarına kəffərədir. İkinci tərəfdən isə oğrunun cəzalandırılması insanların mallarının qorunması deməkdir, zinakarın daş-qalaq olunması qeyrət-namusun qorunması deməkdir. Həmçinin Allah güclü leysan yağış yağdırır. Bu yağış kimlərsə ziyan olduğu halda, görürsən ki, hansısa bir kəndin cəmaəti çoxdan bəri idi ki, belə bir yağışı öz əkin sahələri üçün gözləyirdilər. Görürsən ki, zəlzələlərdən sonra bir çox insanlar tövbə edirlər, bədbəxt hadisələrdən sonra insanların bir çoxları qəflətdən ayılıraq tövbə edib xeyirli işlər görməyə başlayırlar və s. İkinci tərəfdən də o şər ki, Allah onu təqdir edir o, insan üçün xeyirlidir. Əgər insan səbr edib əcrini Allahdan diləyirsə, o şər sənə doğru yolu tapmağına, Allahın sənə verdiyi nemətin qədrini bilməyə səbəb olur. İnsan xəstələndikdə, kasıbladıqda digər xəstə insanların, kasıbların nələr çəkdiyini də fikirləşir. Bu da Allaha şükr etməyi yaradır. **«Biz bilmirik ki, yerdə olanlara bir pislik etmək istənilmişdir, yoxsa Rəbbi onlara bir xeyir diləmişdir».** (*əl-Cinn 10*). Bu ayədə xeyir Allaha, şər isə Ona izafə edilməmişdir. Allahın rəhmətinin və hikmətinin kamilliyindən şər Ona izafə edilməz. Ona görə də deyilir ki: “Allahın Qadasında şə yoxdur, şər yalnız Qədərdə və Məqdidədir”. **«Əgər siz şükr etsəniz və iman gətirsəniz sizə əzab vermək Allahın nəyinə lazımdır? Allah şükrə qiymət verən və hər şeyi Biləndir!».** (*ən-Nisa 147*).

⁹⁷ Müslim 2980 – *Hicr* – Mədinə ilə Şam arasında bir vadinin adıdır. Bura Saleh – *əleyhissəlam* – in qövmü olan Səmədun mərkəzi idi. Allah bu qövmü Peyğəmbərinə itaət etmədiklərinə görə məhv etmişdir. Tarixçilər Səmədu Nuh – *əleyhissəlam* – in nəslindən sayırlar. Səməd b. Cabir b. İram b. Şam b. Nuh. Saleh – *əleyhissəlam* – İbrahim – *əleyhissəlam* – dan əvvəl yaşamışdır. Quran surələrinin adlarından da biri əl-Hicr surəsidir. Maraqlananlar bu surəyə baxa bilərlər.

«Əgər Allaha ibadət edirsinizsə Onun nemətinə şükr edin!». (ən-Nəhl 114). «Allah sizi analarınızın bətlərindən heç bir şey bilmədiyiniz (dərək etmədiyiniz) halda çıxartdı. Sonra sizə qulaq, göz və qəlb verdi ki, bəlkə şükr edəsiniz!» (ən-Nəhl 78). «Əgər şükr etsəniz sizin şükrünüz Ona xoş gələr. Heç bir günahkar başqasının günahını daşımaz...». (əz-Zumər 7). «Biz ona haqq yolu göstərdik. İstər (nemətlərimizə) minnətdar olsun, istər nankor». (Dəhr 3). «(Ya Peyğəmbər!) De ki: «Sizi yoxdan yaradan, sizə qulaq, göz və qəlb verən Odur. (Allahın nemətlərinə) nə az şükr edirsiniz!» (əl-Mulk 23). «(Ey Cəmaatım!) Yadınıza salın ki, o, zaman Rəbbiniz bunu bildirmişdir. Əgər Mənə şükr etsəniz sizə olan nemətimi artıracağam. Yox əgər nankorluq etsəniz, (unutmayın ki,) Mənim əzabım həqiqətən şiddətlidir!». (İbrahim 7).

Şər Allahın felində (əməllərində) deyildir. O, şərrü və ya xeyri də yaratdıqlarının əməllərində edir. **«Yaratdıqlarının (insanların, cinlərin, vəhşi heyvanların) şərrindən».** (əl-Fələq 2). Allah – *subhənəhu və təalə* – nin əməli (feli) xeyirdir və heç kəsə əsla zülm etməz. Uca Allah zülmdən münəzzəhdir. O, ədalət sifətinə sahibdir. Kimsəyə zərrə ağırlığında zülm etməz. Onun bütün əməlləri ədalətdir və rəhmdir. **«(Ey insan!) sənə yetişən hər bir yaxşılıq Allahdandır...».** (ən-Nisa 79). Allah – *subhənəhu və təalə* – əsla heç kəsə zülm etməz. Əksinə Allah ədalətlidir. Buna Quran və Sünnədən bir çox dəlilləri misal gətirmək olar. **«Malınızdan verdiyiniz hər hansı bir şeyin əvəzi təməmilə sizə ödəniləcəkdir. Sizə əsla zülm edilməz».** (əl-Bəqərə 272). **«Allah onlara zülm etmədi, lakin onlar öz özlərinə zülm etdilər».** (Ali-İmran 117). **«Bu əzab sizin öz əllərinizlə törətdiyiniz işlərə görədir, yoxsa Allah**

⁹⁸ **Zülm** – hər hansı bir şeyi qoyulması lazım olan yerdən başqa bir yerə qoymaqdır. Zülm üç növdür. 1) Allaha qarşı olan zülmüdür – **«(Ya Muhəmməd!) Yadında olsun ki, bir zaman Loğman öz oğluna nəsihət edərək belə demişdir: «Oğlum! Allaha şərik qoşma. Doğurdan da Allaha şərik qoşmaq ən böyük zülmüdür».** (Loğman 13). 2) İnsanlara qarşı olan zülm. 3) İnsanın özü özinə etdiyi zülm. Cabir - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zülmədən çəkinin, çünki zülm qiyamət günü zülmətdir» Müslim şərhü 5/441. Əbu Umamə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdən iki sinif vardır ki, mənim şəfaətimə əsla nail olmayacaqdır. Zalım və gözü zülmədən başqa bir şey görməyən başçı ilə haqdan uzaqlaşan və oğurluq edən hər kəs» Səhih Cəmi 3692. Əbu Musa - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah zalıma möhlət verər. Nəhayət onu yaxaladımı artıq buraxmaz» Buxari 5/214, Müslim şərhü 5/444. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qardaşınız istər zalım olsun, istərsə də məzlum ona yardım edin». Səhəbələrədən: «Ey Allahın Rəsulu! Məzluma yardım etdik, zalıma necə yardım edək?» deyər sorudular. Peyğəmbər: «Onu zülm etməkdən çəkəndirməkdir» Buxari 3/98. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar zalımı görüb onun əllərini zülmədən çəkməzlərsə (Başqa rəvayətdə: «Yaxşılığı əmr edib pisləkdən çəkəndirməzlərsə») aradan çox vaxt keçməz ki, Allah onları bir cəza ilə hamısını məhv edər (Başqa rəvayətdə: «Sonra ona dua etsəniz də O, sizin duanızı qəbul etməz»))» Səhihul Cəmi 1969, 6947.

bəndələrinə əsla zülm edən deyildir». (Ali-İmran 182). «*Sizə xurma çərdəyində olan nazik tel qədər belə zülm olunmaya-cəqdir*». (ən-Nisa 77). «*İnsanlar arasında ədalətlə hökm olunar, onlara zülm edilməz*». (Yunus 54). «*Onlar heç bir zülm, haqsızlıq görmədən Cənnətə daxil olacaqlar*». (Məryəm 60). «*Bu gün heç kəsə heç bir zülm edilməyəcəkdir. Siz ancaq etdiyiniz əməllərin cəzasını çəkəcəksiniz*». (Yasin 54) . Əbu Zərr əl-Ğifari - *radiyallahu anhu* – , Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Uca və Böyük olan Allahdan belə buyurmuşdu: «Ey mənim qullarım! Mən zülümü özümə haram etdim. Onu sizin aranızda da haram edirəm. Buna görə də bir-birinizə zülm etməyin» . İbn Abbas, Ubadə b. Samit və Zeyd b. Sabit – *Allah Onlardan Razi Olsun* - yolu ilə gələn rəvayətdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Heç şübhəsiz ki, əgər Allah aləmlərdə olan hər bir şeyi cəzalandırmaq istəsə onlara zülm etmədən cəzalandırar. Əgər onlara rəhmət diləməli olsa əlbətdəki Onun rəhməti onlar üçün öz əməllərindən də xeyirli olar» . İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Hüneyn günü hərbdən sonra qənimətləri bölüşdükdə bəzi inanları bu bölüşdə üstün tutdu. Əqra b. Xabisa yüz dəvə verdi, Uyeynə (b. Hisnu) də bu qədərini verdi. Ərəb əşrəflərindən bəzilərinə də bu sayda dəvə verərək başqalarından üstün etdi. (Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in bu işinə) bir nəfər etiraz edərək dedi: «Vallahi bu bölüm ədalətli olmadı və Allah – *subhənəhu və təalə* – nin razılığı bu işdə gözlənilmədi». İbn Məsud: «Vallahi! Mən bu sözləri Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə çatdıracağam dedim. Və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə gedib eşitdiklərimi ona xəbər verdim». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in üzü dəyişdi. Qıpqırmızı boya kimi oldu. Əgər Allah və Rəsulu da ədalətli olmasa onda kim ədalətli ola bilər! deyərək buyurdu. Sonra da: «Allah Musa – *aleyhissəlam* – a rəhmət eləsin. O, bundan da əziyyətli sözlərlə qarşılaşdı lakin səbr etdi . «*De ki: «Allah ədaləti əmr etdi...»*. (əl-Əraf 29).

⁹⁹ Həmçinin Bəqərə 279,281, Nisa 40,49,124, Ənam 160, Ənfəl 51, Tövbə 70, Yunus 44,47, Hud 101, Nəhl 33,111,118, İsrə 71, Məryəm 60, Ənbiya 47, Həcc 10, Muminun 62, Ənkəbut 40, Rum 9, Yasin 54, Kəhf 49, Zumər 69, Zuxruf 76, Casiyə 22, Əhqaf 19, Qaf 29, Fussilət 46 və s. ayələr dəlildir ki, Allah zülm edən deyildir.

¹⁰⁰ Müslim 2577, Əhməd «Musnəd 5/160.

¹⁰¹ Əbu Davud 4699, İbn Məcə 77.

¹⁰² Buxari 3150, Müslim 1061.

ALLAH – *Subhənəhu Və Təalə* – NİN QƏDƏRİ İLƏ RAZILAŞMAQ

Allah – *subhənəhu və təalə* – nin istədiyi hər bir şey baş verir, istəmədiyi isə olmur. Yerlərdə və göylərdə Allahın istədiyindən kənarında heç bir şey baş vermir. Baş verən hər bir şey də Allahın hikmətinə uyğundur. Allah istədiyinə hidayət verir öz rəhməti və fəzilətilə. İstədiyini də zəlalətə salır öz hikmətilə. Allahın istədiyindən başqa heç bir şey baş vermir. Hər bir şey Allahın istəyi və iradəsilədir. Kiminsə mömin və kimnsə kafir olması Allahın istəməsilədir. Allahın istəyi olmasa bir yarpaq belə ağacdən düşə bilməz. Allah etdiyi heç bir şey haqqında soruşulmaz, lakin insanlar isə soruşulacaqlar. Allahın istədiyi kimsələrdən başqa heç kəs iman gətirə bilməz. Müşriklər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in möcüzələrini gördülər. Lakin yenə də iman gətirmirdilər. Bütün kainatda baş verən hər bir şey istər Allahın felləri olsun, istər insanların felləri Allahın istəyi ilə olur. Allah yaradır öz istəyilə, gecənin 3/1 göy səmasına enir öz istəyilə, rəhm edir öz istəyilə, gülmür, qəzəblənir öz istəyilə. Məxluqatların istəyi də Allahın istəyilədir. Məscidə getməyimiz, məsciddə toplanmağımız və s. Allahın istəyilədir. Allahın istədiyi bir şey baş verməyə bilməz. Baş verməyən şey isə ona görə baş vermir ki, Allah istəmir. **«Əgər Allah istəsəydi onlar müşrik olmazdılar. Biz səni onların üzərində gözetçi qoymamışdıq və sən onların vəkili də deyilsən».** (*əl-Ənam 107*). **«Allah istəsəydi onları doğru yola yığardı».** (*əl-Ənam 35*).

İnsan hər hansısa bir şeyi düzəldir, Allahın istəyi, iradəsi altında. Bizim özümüzü də, əməllərimizi də Allah yaratmışdır. Bütün hərəkət edənləri və hərəkətlərində, hər bir yerində duran və onun sükunətdə durmasını da Allah yaratmışdır. Bununla yanaşı Allah insana qüdrət və ixtiyar vermişdir ki, insan da bununla hərəkət edir. İnsan hidayəti də, zəlaləti də öz ixtiyarı ilə seçir. Heç şübhəsiz ki, Allah öncədən bildirdi sən kim olacaqsan. Sən bu yolu öz ixtiyarınla seçmişən. Firon kafir idi. Allah bunu bildirdi. Lakin buna baxmayaraq ona dəvətçilərini göndərir ki, onunla yumşaq danışaraq ona haqqı bəyan etsinlər. **«Fironun yanına yollanın. O, (Allahlıq iddiasına düşməklə) həqiqətən azğınlaşıb həddini azmışdır. Onunla yumşaq danışın. Bəlkə öyüd-nəsihət qəbul etsin, yaxud (Rəbbindən) qorxsun»** (*Ta ha 43-44*). Hər bir şey Lövhi Məhfuzdakı kimi olacaqdır. Allah əzəli elmi ilə hər bir şeyi bilir və hər bir şeydən də xəbərdardır. Allahın elmi nə artır, nə də azalır. Allah bilir ki, yaratdıqdan sonra kim necə olacaqdır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah Zəkəriyyə oğlu Yəhyə - *əleyhissəlam* - anasının bətnində

ikən mömin olaraq yaratmışdı, Fironu isə anasının bətnində ikən kafir olaraq yaratmışdır"¹⁰³.

Allahın Qədəri ilə razılaşmaq hər bir müsəlmana vacibdir. Çünki qədr ilə razılaşmaq Allahın Rububiyyəti ilə razılaşmağın kamilliyindəndir. Kim qədr ilə razılaşarsa deməli o, kimsə Allahın Rububiyyətilə razıdır. Allah Qada edir. **Qada** Allahın felidir. **Məqdi** – isə baş vermiş deməkdir. Qada ilə hər bir mömin razı qalmalıdır. Qadaya qarşı çıxmaq olmaz. Məqdinin isə təfsilatına varmaq lazımdır. Çünki məqdinin bir neçə növü vardır.

1. Onunla insanın razı qalması vacibdir. Bu da Allahın bizə şəriət etdiyi əmrlərilə və qadağaları ilə razı qalmaqdır. Burada həm qada tərəfdən razı qalmaq lazımdır, həmçinin də məqdi tərəfdən də razı qalmaq lazımdır.

2. Haramdır onunla razı qalmaq. Günahlar, asiliklər və s. Zinakarın zina etməsi, oğrunun oğurluq etməsi, şərik qoşanın şirki və s. Bununla razı qalmaq olmaz. Qada tərəfdən razıyıq. Çünki Allah bunu belə təqdir edib. Lakin məqdi tərəfdən isə biz razı deyilik, inkar edirik və aradan qaldırmaq üçün çalışırıq. Allah bu işi Qada etməklə yanaşı bu işi sevmir və razı da deyildir. Nə üçün biz Qadadan razı qalmalıyıq? Çünki bu Allahın hikmətindəndir və qədrindəndir. Nə üçün inkar etməliyik? Çünki Allahın xoşuna gəlmir.

3. Müstəhəbdir onunla razı qalmaq. Onlarla razı qalmaq müstəhəb, səbr etmək isə vacibdir. Bunlarda Allahın göndərdiyi müsibətlər və bəlalardır. İnsana vacibdir ki, başına gələnlərə səbr etsin, razı qalmaq isə bu məsələdə müstəhəbdir. Məs: Zəlzələ nəticəsində yaxınlarını itirir. Bu Allahın göndərdiyi müsibətdir. Buna səbr etməsi vacibdir. Çünki Allahın qədəri belə idi. Razı qalması isə müstəhəbdir. Lakin yaxşıdır ki, insan Allahın Qadası ilə razı qalsın. Bu da imanın kamilliyi və əcrin qazanılmasıdır. Əbu Səid əl-Xudri və Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mömini nə yorğunluq, nə xəstəlik, nə əzab-əziyyə, nə rahatsızlıq, nə kədər, nə də bədəninə batan tikan maraqlandırır. Onu maraqlandıran Allahın bunlara səbr etdiyinə görə günahlarını təmizləməsidir» .

Səbr Və Rıda Arasında Fərq:

Səbr - İnsan səbr edir o, işlərə ki, onları sevmir və onlardan xoşlanmır. Həmən şeyin (həmən anda) baş verməsini sevmir. Eyni zamanda insan şəriətə və səbrə zidd olan heç bir şey də etmir. Səbr edir

¹⁰³ İbn Adi "Kamilə", Təbərani "Mucəmul Vasit", əl-Albani "Səhih Cəmi" 3232.

¹⁰⁴ Buxari, Müslim.

Allahın razılığını qazanmaq və Allahın əmri olduğu üçün. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – oğlunun qəbri üzərində duraraq ağlayan bir qadının yanından keçirdi. Peyğəmbər: «Allahdan qorx və səbrli ol!» deyərək buyurdu. Qadın Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – i tanımadığı üçün: «Ged başımdan! Sən mənim dərdimi bilməzsən» dedi. Qadına: «O, şəxs Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – idi deyildikdə dərhal onun ardınca qapısına gəldi». Lakin qapı önündə (zənn etdiyi) kimi qapıçılara rast gəlmədi. Qadın: «Sizi tanımamışdım (üzr istəyirəm)» dedikdə Peyğəmbər: «Həqiqi səbr müsibətin ilk anında olur» deyərək buyurdu .

Rıda – İnsanın bir işə ikrah etməməsi, razı qalmasıdır. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, bəndənin başına gələnlər iki halda ola bilər: «Əməli etməzdən öncə ona lazımdır ki, Allahdan kömək diləsin, Allaha təvəkkül etsin və dua etsin. Əgər hadisə onun heç bir felini olmadan baş verərsə səbr etsin və razı qalsın. Əgər əməl insanın öz istəyi ilə baş verərsə yaxşı əməldirsə (nemətdirsə) Allaha həmd etsin, yox əgər günahdırsa Allahdan bağışlanma diləsin». Namaza başlamamışdan əvvəl Allaha yönəl, Allahdan kömək və əcr dilə. Namazı bitirdikdən sonra bağışlanma dilə. Əstəğfirullah de və Allaha həmd et bu ibadəti yerinə yetirdiyinə görə. «**Səbr et. Günahının bağışlanmasını dilə. Axşam-səhər Rəbbini həmd-səna ilə təqdis et!**». (*əl-Mumin 55*). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah güclü mömini zəif mömindən daha çox sevir. Hər bir işdə özünə faydalı olanı götürməyə səy göstər. Allahdan kömək dilə aciz olma. Başına bir müsibət gələrsə demə: «Əgər belə etsəydim belə olmazdı» De ki: «Allahın qəza və qədəri bu imiş. Əgər sözü şeytana yol açır» .

BƏNDƏLƏRİN ƏMƏLLƏRİ

Quran və Sünnə bəyan etmişdir ki, bəndələrin əməlləri məxluqdur. Həmçinin Allah tərəfindən bu əməllər yazılmışdır və Allahın qədərindən kənarda da deyildir. Allah bilirdi ki, nə yaradacaq və onlar da nə edəcəklər. Bütün bunları da Lövhi Məhfuzda yazmışdır. Allahın qədəri öncədən onlar üçün yazılmışdır və onlar da həmmən qədər üzərə hərəkət edirlər. Allah kimin qədərində səadət, xoşbəxtçilik yazılıbsa həmmən insan haqqa hidayət edir, kimin üçünsə bədbəxtçilik yazılıbsa o, da zəlalətə düşər olur. Allah Cənnət əhlinin öncədən bilir və onlar üçün Cənnət əhlinin əməllərini asantlaşdırır və həmçinin də Allah Cəhənnəm əhlini də

¹⁰⁵ Buxari 1283, Müslim 926.

¹⁰⁶ Buxari, Müslim.

bilir və onlar üçün də Cəhənnəm əməllərini yaradıb. **«Halbuki sizi də, sizin düzəltməyinizə də Allah yaratmışdır».** (əS-Saffət 96). **«Allahın doğru yola yönəltdiyi şəxs doğru yolda olan, (haqq yoldan) azdırdığı şəxslər isə ziyana uğrayanlardır».** (əl-Əraf 178). **«(Ya Rəsulum!) İnsanları hikmətlə (Quranla, tutarlı dəlillərlə), gözəl öyüd-nəsihət (moizə) ilə Rəbbinin yoluna (İslama) dəvət et, onlarla ən gözəl surətdə (şirin dillə, mehribanlıqla, əqli səviyyələrinə müvafiq şəkildə) mübahisə et. Həqiqətən, Rəbbin yolundan azanları da, doğru yolda olanları da daha yaxşı tanıyır!».** (ən-Nəhl 125). **«Onların etdiyi hər şey (əməllərinin yazıldığı) dəftərlərdədir!».** (Qəmər 52). Bura qədər sadələşdirməmiz onu göstərir ki, bütün fellər Allah tərəfindən yaradılmışdır.

«Bu sizin (dünyada) etdiyiniz yaxşı əməllər müqabilində varis olduğunuz Cənnətdi!». (əz-Zuxruf 72). Bu ayə insanın ixtiyar və iradə sahibi olduğunu göstərir. **«Haqq Rəbbinizdədir. Kim istəyirsə inansın, kim də istəyir inanmasın...».** (əl-Kəhf 29). Mömin də, kafir də ixtiyar sahibidirlər. Allah insana ağıl verib, qüdrət verib, pis və yaxşı yolu da göstərib, Cənnətə və Cəhənnəmə aparan əməlləri də göstərib ki, insan seçsin. **«Etdiyiniz əməllərin cəzası olaraq dadın əbədi əzabı».** (əS-Səcdə 14). **«(Ey möminlər!) Qadınlarınız sizin (övlad əkdiniz) tarlanızdır. İstədiyiniz vaxtda öz tarlanıza gəlin».** (əl-Bəqərə 223). İnsan ixtiyar sahibidir yaxınlaşmağın formasında. Həmçinin Sünnədən də dəlillər bizlərə bəyan edir ki, insana əməl etmək və ya etməmək qadağan olunmayıb. Çünki insan Allahın onun qədərində nə yazdığını bilməz. Buna görə də Allaha təvəkkül edərək buyrulan işləri etməli, səadət yolunu tutmalı və bu səadətə çatmaq üçün Allahın razı qaldığı səbəblərdən tutmalıdır. Əli - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən heç bir kimsə və yaradılmışlardan heç bir nəfs müstəsna olmaq üzərə şübhəsiz ki, Cənnətdəki və Cəhənnəmdəki yerini Allah yazmış (təqdir və təyin) etmişdir. Hər kəsin xoşbəxt və ya bədbəxt olduğu şübhəsiz ki, yazılmışdır». Səhabələrdən biri: «Ya Rəsulallah! O, halda nə üçün əməl edib çalışırıq? Hər şey bilindiyi halda (əməlin faydası nədir?) dedi. Peyğəmbər: «Xoşbəxt olanlardan olan kimsə, xoşbəxt kimsələrin əməli ilə əməl edəcəkdir. Bədbəxt olanlar da, bədbəxt olan kimsələrin əməli ilə əməl edəcəkdir. Xeyr, siz o bilinmiş olan yazıya görə dayanmayın, əməl edib çalışın. Çünki hər kəs nə üçün yaradılıbsa o da onun üçün asantlaşdırılacaqdır. Xoşbəxt olan kimsələrə, xoşbəxt kimsələrin əməllərini etmək asantlaşdırılacaqdır. Bədbəxt olan kimsələrə də, bədbəxt olan kimsələrin əməlini etmək asantlaşdırılacaqdır». Sonra bu ayəni

oxudu: «**Kim (malını Allah yolunda) versə, (Allahdan) qorxsə və ən gözəl sözü təsdiq etsə biz ona Cənnəti müyəssər edəcəyik. Amma kim (malını Allah yolunda xərcləməyə) xəsislik etsə, (mal-dövlətinə güvənib Allaha) möhtac olmadığını sansa və ən gözəl sözü yalan saysa biz onu Cəhənnəm üçün hazırlayacağıq**» (əl-Leyl 5-10) . İmran b. Hüseyn - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: «Bir nəfər Ya Rəsulullah! Cənnət əhli atəş əhlindən (ayırd edilib) bilindi mi?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Bəli, (ayırd edilib bilinmişdir) deyə buyurdu. Həmən şəxs: «Elə isə (yəni Cənnətlik, Cəhənnəmlik əzəldən bəri bəlli olduğu halda) çalışıb əməl edənlər nəyə əməl edirlər?» dedi. Peyğəmbər: «Hər kəs nə üçün yaradılmışsa onun yolları onun üçün asantlaşdırılacaqdır» deyə buyurdu . Ömər b. Xattab - *radiyallahu anhu* – deyir ki: "Ya Rəsulullah! Bizim etdiyimiz əməllər indi təqdir edilir, yoxsa artıq təqdir edilmişdir?". Peyğəmbər: "Hər bir şey artıq təqdir edilmişdir. Ey Xattabın oğlu (sənədə), digərlərinə də onun yolu asantlaşdırılacaqdır. Kim xoşbəxtlər içərisində olarsa, o öz xoşbəxtçiliyi üçün çalışır. Kim də bədbəxtlər içərisində olarsa, o da öz bədbəxtçiliyi üçün çalışır"¹⁰⁹. Amr b. As - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – əlində iki kitab olduğu halda yanımıza gəldi və buyurdu: «Bilirsinizmi bu nə kitabdır?". Biz: "Xeyr, Ya Rəsulullah" dedik. O, sağ əlində olan kitaba işarə edərək: "Bu aləmlərin Rəbbinin kitabıdır və orada Cənnət əhlinin adları, atalarının adları və (mənsub olduqları) qəbilənin (millətin) adı vardır. Sonuncu ad ilə yekun verilib və bundan sonra ora nə əlavə ediləcəkdir, nə də oradan çıxarılacaqdır". Sonra o, sol əlində olan kitaba işarə edərək: "Bu aləmlərin Rəbbinin kitabıdır və orada Cəhənnəm əhlinin adları, atalarının adları və (mənsub olduqları) qəbilənin (millətin) adı vardır. Sonuncu ad ilə yekun verilib və bundan sonra ora nə əlavə ediləcəkdir, nə də oradan çıxarılacaqdır". Səhəbələr: "Bəs onda əməl nəyə lazımdır Ya Rəsulullah! Artıq hər bir yazılmışdır" dedilər. Peyğəmbər: "Doğru əməl edin və yaxınlaşın. Kim Cənnətə düşərsə ömrünü Cənnət əhlinin əməli ilə son verər öncədən nə etməsinə baxmayaraq, kim də Cəhənnəmə düşərsə ömrünü Cəhənnəm əhlinin əməli ilə son verər öncədən nə etməsinə baxmayaraq". Sonra Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – əlini açaraq sanki (kitabları) tullamaq istədi və buyurdu: "Sizin Rəbbiniz qulları

¹⁰⁷ Buxari, Müslim 2647,2648.

¹⁰⁸ Buxari, Müslim.

¹⁰⁹ Tirmizi 2135, əl-Albani "Səhih".

ilə (məsələni) həll etdi. Kimiləri Cənnətə, kimiləri də Cəhənnəmə düşəcəkdir"¹¹⁰.

Hafiz əl-Həkəmi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bəndələrin bu əməlləri etmək üçün istəyi və qüdrəti vardır. Allah insanları və onların qüdrətlərini və istəklərini də yaradandır. Həmçinin onların sözlərini və əməllərini də yaradandır. Allah özü bunu insanlara vermiş və qədərdə də təqdir etmişdir. Bu əməllərinə görə cəza və əcr qazanmağı da onlar üçün təqdir etmişdir. Allah insanlara onların gücləri çatmayacaqları və daşıya bilməyəcəkləri şeylərlə yükləməmişdir. Allah onlara xəbər vermişdir ki, onlar Allahın onlar üçün təqdir etdiyindən başqasına da nail ola bilməzlər. Allahın istədiyindən başqa da bir şey istəyə bilməzlər. Allah insanların istəyini, məşiatini, əməllərini, qüdrətini də öz istəyi, məşiatı, qüdrəti və iradəsi daxilində etmişdir. Allahın istəyi, iradəsi, qüdrətindən kənarında deyildir. Bununla bərabər insanın istəyi, qüdrəti, iradəsi Allahın istəyi, iradəsi, qüdrəti deyildir. Necə ki, insan Allahın özü deyildir. İnsan məxluqdur, Allah isə yox. Qüdrət, istək, iradə bunlar yalnız adlarda birbirinə bənzəyirlər. Lakin həqiqətdə isə Allahın qüdrəti, istəyi, iradəsi özünə məxsus şəkildə, insanın isə özünə məxsus şəkildədir.

Fəli edən həqiqətən də bəndədir, fələ hidayət edən isə həqiqətən də Allahdır. Hidayət edən Allah, hidayət olunan isə bəndədir. **«Sizi yaradan Odur. Kiminiz kafirsiniz, kiminiz mömin. Allah nə etdiklərinizi görəndir»**. (ət-Təğabun 2). Kim hidayətə layiqdirsə hidayət olunacaqdır. Kim də hidayətə layiq deyilsə əməlləri ilə zəlaləti qazanacaqdır. Allah şəri olaraq istəyir hamının hidayət olunmasını. Lakin kovni olaraq istəmir. Allah insanları yaradıb və onların əməl etmələri üçün qadağalar və əmrlər qoymuşdur. Kim ki, əməli və əməl etməyi də insana izafə (xas) edərsə artıq küfr etmiş olar. Çünki bu Qədəriyyə firqəsinin sözüdür ki, onlar həm əməli, həm də əməli etməyi insana izafə edirlər. İnsan öz əməlini özü yaradır və edir. Allah öncədən onun nə əməl edəcəyini bilmir. Əməl etdikdən sonra bilir. Həmçinin kim hər iki əməli Allaha izafə edərsə yenə də küfr etmiş olar. Bu da Qədəriyyənin bir qolu olan Cəbərilərin fikridir ki, onlar deyirlər: «İnsan əməlləri etməyə məcburdur, onun heç bir seçimi və ixtiyarı yoxdur». Əhli Sünnə vəl Cəmaat deyir ki: «Hidayət edən Allahdır, hidayət olunan isə insandır. Kim fəli Allaha, fəli yerinə yetirməyi isə insana izafə edərsə o, həqiqi mömindir».

QƏZA VƏ QƏDƏRƏ İMANIN FAYDALARI

1. Razılıq, Yəqinlik Və Əvəz

¹¹⁰ Tirmizi 2141, əl-Albani "Həsən".

*«Allahın izni olmadıqca (heç kəsə) heç bir müsibət üz verməz. Kim Allaha iman gətirsə, Allah onun qəlbini haqqa yönəldər və o, dünyada baş verən hər şeyin Allahın əzəli hökmü və izni ilə olduğunu bilir. Allah hər şeyi (keçmiş, indini və gələcəyi) biləndir. (ət-Təğabun 11). Ömər - radiyallahu anhu – deyir ki: «Sevmiş olduğum və sevməmiş olduğum şeyə əhəmiyyət vermirəm. Çünki mən xeyrin sevdiyim, yoxsa sevmədiyim şeydəmi olduğunu bilmirəm». Həsənül Bəsri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Meydana gələn xoşlamadığınız şeyləri və bəbaları pis görməyin. Neçə xoşlamadığınız işlər vardır ki, qurtuluşunuz ondadır və neçə özünüz üçün yaxşı gördüyünüz işlər vardır ki, onda həlakınız vardır». İbn Kəsr – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Müsibətə düçar olan adam bilir ki, bu Allahın qəza və qədəridir. Ona səbr edir, Allahın qəzasına təslim olur və Allah da onun qəlbini hidayətə yönəldir, qəlbinə yəqinlik və dünyada itirdiklərinin daha yaxşısını ona verir». İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Səbrli adamın qəlbini yəqinliyə yönəldir. O, bilir ki, məruz qaldığı müsibət təsadüfi deyildir. Bu Allahın qəza və qədəridir».*

2. Nəfsin Rahatlığı, Qəlbın Sakitliyi

Nə vaxt ki, insan bilsə ki, baş verən şeylər Allahın təqdiri ilədir və baş verən şeylər mütləq olmalı idi onda nəfs rahatlanır, qəlb sakitləşər Rəbbin qəzası ilə razılaşar və qədərə iman edəndən daha xoş, sakit və rahat həyatı olan heç kəs olmaz. Əgər sən səbəblərdən istifadə edərək xoşuna gəlməyən bir şey baş verərsə və əgər Allaha inanırsansa xoşlamadığın bir şeyin baş verməsinə görə Allaha təslim olarsan. Onun təqdir etdiyi ilə razı qalarsan. Allahın təqdir etdiyi elə budur. Əgər Allah belə yazıbsa onun başqa bir hala düşməsi mümkün deyildir. Buna insan iman gətirərsə o, rahatlıq tapar. Əgər bu Allahın mənə yazdığıdırsa və mən də Allahın bəndəsi və mülküyəmsə Allah da öz bəndəsinə və mülkünə istədiyini edə bilər. Bununla o, sakitləşər və rahatlıq tapar. Heç bir kədər hissi də keçirməz. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah kimə xeyir istəyərsə onu imtahanlara məruz qoyar» . Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu:

¹¹¹ Səbəblərdən istifadə etdiyin zaman Allaha etimad etməlisən. Çünki səbəb də, nəticə də Allahın təqdiri ilədir. İnsan səbəbdən tutduğu zaman səbəb deyil Allaha güvənməlidir. Əgər tək səbəbə güvənərsə o, yalnız, tək qalar. Ona heç bir kömək olunmaz. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – duasında buyurur ki: «Ya Həyyu! Ya Qayyumu! Rəhmətinlə yardım diləyirəm. Bütün işlərimi islah et və məni bir göz qırpmı belə öz ixtiyarıma (nəfsimə) buraxma». Həkim 1/545, «Səhihul Tərgib vət Tərhib» 1/273. Səbəbin özündən tutmaq vacibdir. Lakin bununla bərabər Allaha etimad olunmalıdır.

¹¹² Buxari 5645

«Mükafatın böyüklüyü bəlanın böyüklüyündən aslıdır. Allah bir qövmü sevərsə onları imtahan edər. Kim (Allahın qədəri) ilə razı qalarsa Allah da onlardan razı qalar, kim də (Allahın qədrinə) razı qalmayıb qəzəb edərsə Allahın da onlara qəzəbi tutar» . Əgər insan qədərə iman etməzsə onun səbr etməsi də mümkün deyildir. Baxın o, insanlara ki, onlar qədərə inanmırlar. Başlarına bir müsbət gəldikdə səbr etməyib özlərinə intihar edərlər. Məgər bu intihar, özünü öldürmək onları düşükləri müsibətdən qurtarırmı? Əlbətdə ki, yox! Onlar belə etməklə bundan da şiddətlinə məruz qalırlar. Əbədi olaraq onlara Cəhənnəmdə özlərinə qəsd etdikləri şeylə cəza veriləcəkdir. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim özünə intihar edərək dağdan atarsa Cəhənnəmlik olar və orada əbədi olaraq özünü dağdan atar. Kim də zəhər içərək özünə intihar edərsə Cəhənnəm içində əlində zəhər olduğu halda əbədi olaraq ondan içər. Kim də özünə iti bir dəmir soxaraq intihar edərsə Cəhənnəmdə əbədi olaraq o, dəmiri qarına soxaraq cəzalandırılır» .

O, şey ki, insanın xoşuna gəlmir və onu aradan qaldırmaqda mümkün deyilsə kədərlənmək, peşmançılıq çəkmək və şeytanın ona olan vəsvəşələrinə qulaq asmaq nəyə lazımdır. Allahın qəza və qədrinə inanan insan başına gələn hər bir işdən razı qalar və ondan daha xoş həyatı olan da olmaz.

Görürsən ki, insan müəyyən bir şey üçün səy göstərir, çalışır və dəridən qabıqdan çıxır ki, o iş alınsın. Lakin onunla o, iş arasına qədər girərək işin alınmasına mane olur. Bu şeyə görə kədərlənməməli və peşman olmamalıdır. Əksinə xeyir elə Allahın təqdir etdiyində idi. Məs: Bir tacir böyük ticarət müqaviləsi bağlamaq məqsədilə səfər etmək üçün təyyarə gözləyir. Müəzzin azan verəndə o, girib namazını qılır. Namazı bitirəndən sonra görür ki, təyyarə artıq uçmuşdur. O, olub keçənlərə görə qəm-qüssəyə qərq olub oturur. Bir müddətdən sonra məlum olur ki, təyyarə qəzaya uğramışdır. Səcdə edib sağ qaldığı və namaza görə

¹¹³ Tirmizi 2398, əl-Albani zəif.

¹¹⁴ Buxari «Tıbb» 56, Müslim «İman» 109, 175, Tirmizi 2044, 2045, Əbu Davud 3872 Həmcinin başqa rəvayətdə: Sabit b. Dahhaq - *radiyallahu anhu* – (ağac altında Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – beyət edənlərdən biridir) rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər kim İslamdan başqa bir din adına yalandan and içərsə o, kimsə elə dediyi kimidir, kim də özünü bir şeylə öldürüb (intihar edərsə) Qiyamət günü ona o, şeylə də əzab verilər, bir kimsəni yerinə yetirə bilməyəcəyi (gücü çatmadığı) bir şeylə nəzir etməsi mötəbər deyildir, mömini lənətləmək onu öldürmək kimi bir şeydir, kim özünü bir şeylə kəsərsə Qiyamət günü o, şeylə kəsilir, hər kim bir mömini küfürdə ittiham edərsə onu öldürmüş kimidir, hər kim malı çox olsun deyə yalan bir iddia edərsə Allah ona mal azgınlığından başqa bir şey verməz». Buxari 6047, Müslim 110, Tirmizi 2638, Əbu Davud 3257, Nəσαι 5-7.

gecikdiyi üçün Allaha şükr edir. *«Bəzən xoşlamadığınız bir şey sizin üçün xeyrli, bəzən də xoşladığınız bir şey sizin üçün zərərli ola bilər. (Onu) Allah bilir, siz bilməzsiniz».* (əl-Bəqərə 216).

3. Sevinməmək Və Kədərlənməmək

«Yer üzündə baş verən və sizin öz başınıza gələn elə bir müsibət yoxdur ki, biz onu yaratmamışdan əvvəl o, bir kitabda (Lövh-i-Məhfuzda) yazılmış olmasın. Bu Allah üçün çox asandır. Bu sizin əlinizdən çıxana kədərlənməməyiniz və sizə verilənə də sevinib qürrələnməməyiniz üçündür. Allah özünü bəyənən, özü ilə fəxr edən heç bir kəsi sevməz». (əl-Hədid 22-23). İnsan özü ilə fəxr etməkdən, özü ilə xoşlanmaqdan uzaqlaşmalıdır nə vaxt ki, öz istədiyinə nail olur. Çünkü insanın istədiyinə nail olması Allahın ona verdiyi nemətdir. Özünə arxayın olma ki, mən müəyyən dərəcədə elmliyəm, ibadətim var. Sələflər qorxardılar hidayət olunduqdan sonra da, ibadət, itaət etsələr də belə, Allahın razılığını qazanmağa çalışsalar da belə sonda özlərini heç nə görərdilər. Allahın yanında özlərini ən aşağı insan görərdilər. Fəxr edərək demirdilər ki, biz bunu öz elmimiz, təcrübəmiz, aqlımız və zəhmətimiz sayəsində qazanmışıq. Nəfslərini daima məzzəmmət üzərində qurardılar. Öz nəfslərini qınayaraq deyərdilər ki: «Məgər sən filan günahın sahibi deyilsən». Çünki səni özündən başqa heç kəs yaxşı tanımır. *«Ürəkləri Rəbbinin hüzuruna qayıdacaqlarından qorxuya düşüb verməli olduqlarını verənlər».* (əl-Muminun 60). Aişə – radiyallahu anha – deyir ki: «Ya Rəsulullah! Bu ayədə söz edilən kimsələr zina edən, içki içən, oğurluq edən və bu işlərdən sonra Allahın əzabından qorxan kimsələrdir?»). Peyğəmbər: «Xeyr, ey Sıddıqın qızı! Ayədə qəsd edilən kimsə namaz qılan, oruc tutan, sədəqə verən və bunları etdikdən sonra etdiyi əməllər qəbul olunmaz deyə qorxan kimsədir» deyə buyurdu . Həsənül Basri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mömin iki şeyi özündə birləşdirir. Yaxşı əməl ilə qorxunu (Başqa rəvayətdə: Qorxu və ümüd möminin iki miniyidir). Münafiq isə iki şeyi cəm edər. Pis əməl ilə arxayınçılığı». Əksinə bu nemətə görə Allaha şükr edər və nəfsi ilə xoşlanmağı, fəxr etməyi də tərک edərdilər. *«Onlar İslamı qəbul etdiklərinə görə sənə minnət qoyurlar. De ki: Müsəlman olduğunuzla mənə minnət qoymayın! Xeyr, əgər (iman gətirdiyinizi) doğru deyirsinizsə, (bilin ki) sizi imana müvəffəq etməklə əslində Allah sizin boynunuza minnət qoymuş olar»* (əl-Hucurat 17). *«Başına gələn müsibətdən sonra dərğahımızdan ona bir mərhəmət əta etsək mütləq: Bu elə mənim haqqımdır. Qiyamətin qopacağını güman etmirəm. Doğurdan da əgər*

¹¹⁵ Buxari, Müslim.

Rəbbimin hüzuruna qaytarılıb gətrilsəm Onun dərgahında məni ən gözəl nemət (Cənnət) gözləyir deyər. Biz kafir olanlara nə etdiklərini mütləq (bir-bir) xəbər verəcək və sözsüz ki, onlara şiddətli bir əzab daddıracağıq. (Kafir, naşükür) insana nemət bəxş etdiyimiz zaman (imandan) üz döndərər, haqdan uzaqlaşıb yan gəzər. Ona bir pislik üz verdikdə (Rəbbinə) uzun-uzadı dua edər (yaxşı gündə Allahu unudar, dar gündə dərhal Ona yalvarar)» (Fussilət 50-51). «Bu mənə yalnız məndə olan elm sayəsində verilmişdir. Məgər Qarun Allahın ondan əvvəl özündən daha qüvvətli və daha varlı olan neçə-neçə kəsləri məhv etdiyini bilmirdimi? Günahkarlar öz günahları barəsində sorğu-sual olunmazlar». (əl-Qəsəs 78). «Bu mənə yalnız biliyimə görə verilmişdir! Deyər. Xeyr, bu bir imtahandır». (əz-Zumər 49). «İnsana gəldikdə isə Rəbbin onu imtahana çəkib ehtiram etsə, ona bir nemət versə o: «Rəbbim mənə ehtiram göstərdi!» deyər. Amma nə zaman rəbbin onu imtahana çəkib ruzisini əskiltsə: «Rəbbim məni alçaltdı, mənə xor baxdı!» deyər». (əl-Fəcr 15,16). Əbu Hureyrə – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – sallallahu aleyhi və səlləm – buyurdu: «Allah İsrail oğullarından cüzəm xəstəliyinə tutulana, keçəli və koru imtahan etmək üçün yanlarına bir mələk göndərir. Mələk cüzəm xəstəliyinə tutulananın yanına gələrək: «Ən çox nəyi arzu edirsən?» deyər soruşur. Cüzəm: «Gözəl rəng, gözəl dəri və insanları məndən iyrendirərək uzaqlaşdıran bu xəstəliyin getməsinə arzu edirəm!» dedi. Mələk cüzəmin vücuduna əl sürtdü. Dərhal ondan bu xəstəlik getdi və ona gözəl rənglə, gözəl dəri verildi. Mələk: «Ən çox sevdiyən mal hansıdır?» dedi. Cüzəm: «Dəvə və ya inək!» deyər cavab verdi. Ona on aylıq bir dəvə verildi. Mələk: «Allah bunu sənin üçün bərəkətli etsin!» deyər dua etdi. Sonra mələk keçəlin yanına gələrək: «Ən çox nəyi arzu edirsən?» deyər soruşur. Keçəl: «Gözəl saç və insanları diksindirərək məndən uzaqlaşdıran bu keçəlliyin getməsinə arzu edirəm!» deyər cavab verdi. Mələk onun da vücuduna əl sürtdü. Dərhal keçəllik ondan gedərək yerinə gözəl saç verildi. Mələk: «Ən çox sevdiyən mal hansıdır?» dedi. Keçəl: «İnək!» deyər cavab verdi. Ona da balalı bir inək verildi. Mələk: «Allah bunu sənin üçün bərəkətli etsin!» deyər dua etdi. Sonra mələk korun yanına gələrək: «Sən ən çox nəyi arzulayırsan?» deyər soruşur. Kor: «Allahdan gözlərimi geri qaytarmasını və insanları görməyimi arzu edirəm!» deyər cavab verdi. Mələk ona da əl sürtdü və Allah ona görmə qabiliyyətini verdi. Mələk: «Ən çox sevdiyən mal hansıdır?» dedi. Kor: «Qoyun!» deyər cavab verdi. Ona da balalı qoyun verildi.

Bir müddətdən sonra dəvə və mal-qara sahiblərinin heyvanları bala verildilər. Qoyun sahibinin də qoyunu quzuladı. O, qədər ki, dəvə sahiblərinin bir vadi dəvəsi, mal-qara sahibinin bir vadi mal-qarası, qoyun sahibinin də bir vadi dolusu qoyunları oldu.

Günlərin birində mələk bu üç kimsə ilə görüşmək üçün ilk görüşdüyü surətdə cüzəmin yanına gəldi və ona: «Mən kasıb birisiyəm. Səfər zamanı bütün azuqəmdən məhrum olmuşam. Bu günki gündə Allahdan, sonra da səndən başqa müraciət edəcəyim yer yoxdur. Sənə gözəl rəng, gözəl dəri və gözəl mal verən Allah xatirinə səndən bu səfərimi bitirib (yurduma) çatmaq üçün dəvə istəyirəm. Cüzəm: «Borcum çoxdur və (sənə verəcəyim malım da yoxdur)» dedi. Mələk: «Mən səni tanıyıram. Sən insanların iyənərək çəkdiyi və Allahın var-dövlət verdiyi kasıb deyilsən?» dedi. Cüzəm: «Xeyr, mənə bu mal-qara ata babamdan mülk qalıb!» deyə cavab verdi. Mələk: «Əgər sən yalan deyirsənsə qoy Allah səni əvvəlki vəziyyətinə qaytarsın!» dedi. Sonra mələk keçəlin yanına gəldiyi ilk görkəmdə gələrək ona da cüzəmə dediyi sözlərin eynisini dedi. Keçəl də cüzəmin verdiyi cavabın eynisini verdi. Mələk ona da bəd dua edərək: «Qoy Allah səni də əvvəlki vəziyyətinə qaytarsın?» dedi. Mələk bundan əvvəlki surətdə gəldiyi kimi korun da yanına gələrək ona da: «Mən kasıb birisiyəm. Səfər zamanı bütün azuqəmdən məhrum olmuşam. Bu günki gündə Allahdan, sonra səndən başqa müraciət edəcəyim yer yoxdur. Sənə gözünü qaytaran Allah and verirəm səndən bu səfərimi bitirib (yurduma) çatmaq üçün qoyun istəyirəm». Kor: «İstədiyin qədər götür və istədiyin qədər də saxla. Həqiqətən mən kor bir kimsə idim. Allah mənə gözlərimin nurunu verdi. Vallahi bu gün Allah üçün alacağın (götürəcəyin) heç bir şeydə sənə əngəl olmayacağam və götürdüklerini geri qaytarılmasını da istəmirəm!» deyə cavab verdi. Mələk: «Malını saxla özünə. Allah sizləri imtahan etdi və səndən də razı qaldı. O, iki yoldaşına isə qəzəb etdi» deyə cavab verdi . Bəğavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «(Bu nemət mənə) Allahdan mənə gəlmiş bir elm üzərə verilmişdir. Doğrusu bu mənim haqqımdır». Bilirəm ki, dünya həyatında bu mənə verildiyinə görə Allah qatında mənim yerim, şərəfim vardır. Mücahid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu yaxşılığı əməlim sayəsində qazandım. Mən bu yaxşılığı haqq etdim». İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allahın sizə bəxş etdiyi nemətlərlə qürrələnib insanlar arasında fəxr etməyin. Bu sizin əməyinizin nəticəsi olmayıb, Allahın qəza və qədəri ilə sizə bəxş edilən

¹¹⁶ Buxari 3464, Müslim 2964.

ruzisidir. Allahın nemətləri ilə təkəbbür və lovğalıq etməyin. Sevincinizi şükrə, kədərini isə səbrə çevirin» .

4. İnsanlardan Qorxmamaq

De ki: «*Elə isə bir söyləyin görək, əgər Allah mənə bir zərər toxundurmaq istəsə, sizin Allahdan qeyri ibadət etdikləriniz onun zərərini aradan qaldıra bilərlərimi?*» **Yaxud:** «*Əgər Allah mənə bir mərhəmət əta etmək istəsə, onlar onun mərhəmətinə mane ola bilərlərimi?*» **De ki:** «*Mənə təkcə Allah kifayət edər.*» (əz-Zumər 38). «*Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə, səni ondan Allahdan başqa heç kəs qurtara bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyir diləsə, heç kəs onun nemətinə maneçilik edə bilməz.*» (Yunus 107). Qul hər şeyin Allahdan gəldiyini bildiyinə görə yalnız Allah hüzurunda qorxu və sayğı duymalı və yalnız Ona qarşı təqvalı davranmalıdır. «*O, halda insanlardan qorxmayın Məndən qorxun.*» (əl-Maidə 44). «*...Və yalnız Məndən qorxun.*» (əl-Bəqərə 40). «*Allaha və onun Peyğəmbərinə itaət edənlər, Allahdan qorxub çəkinənlər məhz belələri uğura çatanırlar.*» (ən-Nur 52). «*...Qorxub çəkinməyə də, (günahları) bağışlamağa da layiq olan ancaq Odur.*» (əl-Muddəssir 56). Hər bir məxluqun bir yaradılmışdan ya da yaradıcıdan qoxmasının qaçınılmaz olduğu məlumdur. Yaradılmışdan qorxmanın zərəri bir çox baxımdan faydalarından daha ağırdır. Allahdan qorxmaq isə dünya və axirət səadətinin səbəbidir. Həqiqətən Allah ondan qorxulmaya layiqdir. Günahları bağışlayan da Odur, heç bir yaradılmış günahları bağışlamaya qadir deyildir. Əbul-Abbas Abdullah b. Abbas - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün (minikdə) Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in arxasında idim. O, buyurdu: «Ey oğul! Mən sənə bir neçə kəlimə öyrədəcəm... Bunu da bil ki, əgər bütün insanlar sənə xeyir vermək üçün bir yerə yığışsalar Allahın yazdığından artıq sənə heç bir xeyir verə bilməzlər. Bunu da bil ki, əgər sənə zərər vermək üçün bir yerə yığışsalar yenə də Allahın yazdığından artıq sənə zərər verə bilməzlər. (Çünkü) qələmlər qaldırılmış, səhifələrin (mürəkkəbi) qurumuşdur» . İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Həqiqətən də dünyada bir Cənnət vardır ki, kim o Cənnətə girməzsə axirətin Cənnətinə daxil olmaz. Düşmənlərim mənimlə nə edə bilər. Mənim Cənnətim, bağım qəlbimdədir. Hara getsəm o, da mənimlədir. Məndən ayrılmazdır. Həbs olunmağım Allah ilə tək qalmağımıdır, öldürülməyim şəhidlikdir, sürgün olunmağım isə mənim üçün səfərdir».

5. Olub Keçənlərə Peşman Olmamaq

¹¹⁷ İbn Kəsir «Təfsir» 4/314.

¹¹⁸ Tirmizi 2516, əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 7834-cü hədis.

İnsan istədiyi şey alınmadıqda, xoşlamadığı bir şey baş verdikdə narahatçılığı, peşmançılığı, qəzəblənməyi, özündən tez çıxmağı dəf edə bilməlidir. O, bilməlidir ki, bunların hamısı Allahın təqdiri ilədir. O, Allah ki, göylərin və yerlərin mülkü onun əlindədir. Bu kimi şeylərə görə səbr edər və əcrini də Allahdan gözləyər. Bu da insanın qədərə inanmasının böyük səmərələrindən biridir. İnsanın özündən narahatçılığını, peşmançılığını qovur. İnsan bilməlidir ki, bu belə də olmalı idi. Başqa çür olması mümkün də deyildir. Bəzən görürsən ki, insan hansısa işi düzəltmək, islah etmək istəyir. Lakin iş istədiyinin əksi olaraq alınır. Məs: Görürsən ki, insan qələmini düzəltmək istədiyi halda onu vurub sındırır. Qədr onun əksinə olur və o, bilməlidir ki, bu belə də olmalı idi. Başqa cür olması da mümkün deyildir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – duasında buyurardı: «Allahım! Verdiyinə mane ola biləcək, vermədiyini də verə biləcək yoxdur» . «(Müharibəyə getməyib Mədinədə evlərində) oturan və (müharibəyə getmiş) qardaşları haqqında: «Əgər onlar sözüməz qulaq assaydılar, öldürülməzdilər» deyənlərə (Ya Muhəmməd!) söylə ki: «Əgər doğru deyirsinizsə, onda (bacarıb) ölmü özünüzdən uzaqlaşdırın». (Ali-İmran 168). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah güclü mömini zəif mömindən daha çox sevir. Hər bir işdə özünə faydalı olanı götürməyə səy göstər. Allahdan kömək dilə aciz olma. Başına bir müsibət gələrsə demə: «Əgər belə etsəydim belə olmazdı» De ki: «Allahın qəza və qədəri bu imiş. Əgər sözü şeytana yol açır» .

6. Günahların Təmizlənməsi

Əbu Səid əl-Xudri və Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mömini nə yorğunluq, nə xəstəlik, nə əzab-əziyyət, nə rahatsızlıq, nə kədər, nə də bədəninə batan tikan maraqlandırır. Onu maraqlandıran Allahın bunlara səbr etdiyinə görə günahlarını təmizləməkdir» . İbn Məsud - *radıyallahu anhum* – rəvayət edir ki, qızdırmadan əziyyət çəkən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına daxil oldum: «Ya Rəsulallah! Bu xəstəlikdən nə çox izdirab çəkirsən». Peyğəmbər: «Bəli, mənim xəstəliyim sizdən iki nəfərin (bu xəstəlikdən) çəkdiyi izdirab kimidir». Mən: «Bu ona görədir ki, sən bu xəstəlikdən iki qat əcr qazanırsan?» deyər soruşdum. Peyğəmbər: «Bəli, bu belədir deyərək istənilən müsəlmanın başına gələn xəstəlik, bədəninə batan tikan və bundan daha böyük hər

¹¹⁹ Buxari 1/255, Müslim 1/414.

¹²⁰ Buxari, Müslim.

¹²¹ Buxari, Müslim.

hansı qəza başına gələrsə Allah bu səbəblə onun pisləklərini örtər və o, kimsə günahlarını ağac yarpaqlarını tökdüyü kimi tökər» . Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mömin və möminə xanım daima Allahın imtahanlarına məruz qalacaqlar. O, imtahanlar ki, onların özlərinə, uşaqlarına və mallarına toxunacaqdır o, vaxta qədər ki, onlar öz Rəbblərini günahsız qarşılayana qədər» . **«Sizə üz verən hər bir müsibət öz əllərinizlə qazandıığımız günahların (etdiyiniz əməllərin) ucbatındandır».** (əş-Şura 30).

7. Böyük Əcr (Mükafatın) Verilməsi

«Əlbəttə, biz sizi bir az qorxu, bir az aclıq, bir az da mal, can (övlad) və məhsul qutluğu ilə imtahan edərək. (Ya Muhəmməd! Belə imtahanlara) səbr edən şəxslərə müjdə ver. O, kəslər ki, başlarına bir müsibət gəldiyi zaman: «Biz Allahın bəndələriyə və (öləndən sonra) ona tərəf (onun dərgahına) qayıdacağıq» deyirlər. (əl-Bəqərə 155-156). Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah buyurdu – mömin qulumun ən çox sevdiyi insanları əlindən alsam və o da buna səbr edərək əcrini Məndən gözləyərsə, Məndə ona Cənnətdən başqa bir mükafat olmaz» . Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah buyurdu – İki gözünü alaraq qulumu imtahan etdiyim zaman səbr edərsə, onların yerinə ona Cənnəti verərəm» . Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah kimə xeyir diləyərsə onu imtahanlara məruz qoyar» .

8. Ölümdən Qorxmamaq

«Allahın izni olmayınca heç kəsə ölüm yoxdur. O, (lövh-i-məhfuzda) vaxtı müəyyən edilmiş bir yazıdır». (Ali-İmran 145). İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Hər bir şey səbədləri ilə bərabər təqdir edilmişdir. Bunlardan biri də duadır.¹²⁷ Səbəbsiz olaraq heç bir şey təqdir edilməmişdir. Hər bir şeyin təqdir edilmiş bir səbəbi vardır. Qul səbəbi etdiyi zaman təqdir edilmiş hadisə baş verir, əksi təqdirdə baş vermir. Həqiqətən aqlığı dəf etmək və susuzluğu götürmək - yemək və içməklə

¹²² Buxari 5647, Müslim 2571.

¹²³ Tirmizi 2401.

¹²⁴ Buxari 6424.

¹²⁵ Buxari 5653.

¹²⁶ Buxari 5645.

¹²⁷ İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: "Dua baş verən və baş verməyən (hadisələrdən) kömək edir. Ey Allahın qulları! Allaha dua edin". Həkim, əl-Albani "Səhih Cəmius Sağir" 1/641.

bağlıdır, uşağın olması isə - yaxınlıqla, məhsul yığıcı - əkinçiliklə, (qurbanlıq) heyvanın ölümü - onun kəsilməsiylə, həmçinin Cənnətə düşməkdə əməllər (səbəbilədir), Cəhənnəmə düşmək – *Allah Qorusun* – digər (əmmələrlə) bağlıdır"¹²⁸. Rəvayət edilir ki, Əbu Ubeydə Ami b. əl-Cərrah - *radiyallahu anhu* –, Ömər - *radiyallahu anhu* – nun Şamda Taun xəstəliyinin yayılmasına görə şəhərə girməmək qərarına qarşı etiraz edərək dedi: "Ey möminləri əmiri! Allahın bizim üçün təqdir etdiyi qədərdən qaçırıq?". Ömər: "Ey Əbu Ubydə! Bu sözləri başqası desəydi? Bəli, biz Allahın qədərindən digər qədərinə qaçırıq" dedi¹²⁹.

9. Hər Çətinlikdən Sonra Asanlıqlar Vardır

Əbul-Abbas Abdullah b. Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün (minikdə) Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in arxasında idim. O, buyurdu: «Ey oğul! Mən sənə bir neçə kəlimə öyrədəcəm... **Bunu da bil ki, (Allahın) yardımı, zəfəri - səbrlə birlikdədir. Qurtuluş – kədər və sıxıntı ilə bərabərdir və şübhəsiz ki, hər bir çətinlikdən sonra - asanlıq vardır**» .

İnsanlar içərisində ən çox rahatlıq içində olanı ən çox yorulanıdır. Yorğunçuluqdan sonra rahatlıq gəlir. Deyirlər ki: «Dünyada ağıla çatmaq və axirətdə də səadətə çatmaq üçün yorğunluq körpüsünün üstündən keçmək lazımdır». Rahatçılığın arxasından həsrət gəlir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dünya möminin zindanı, kafirin isə Cənnətidir» . Şair deyir ki: «Mən böyük bir rahatlıq gördüm. Lakin ardından yorğunçuluq vardır. Əgər məşəqqət olmasaydı hamı ağa olardı». Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – gecə və gündüz oruc tutur və ona deyirlər ki: «Nəfsinə istirahət ver!». O: «Kim rahatlığı tələb edirsə rahatlığı tərk edər». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kim rahatlığı üstün tutarsa o, rahatlığı ötürər. İnsan nə qədər bu məşəqqətlərə və çətinliklərə dözsə bir o qədər də sevinər, ləzzət alar. Himməsi olmayanın sevinci də olmaz, səbri olmayanın ləzzəti də olmaz, bədbəxçiliyi (çətinliyi) olmayanın da neməti olmaz, yorğunçuluğu olmayanın da rahatçılığı olmaz». Sələflər deyirlər ki: «Elm rahat bədənə alınmaz. Rahatlıq yalnız yorğunluqla əldə edilir. Nemətlərə çatmaq yalnız o, yolda olan çətinliklərə dözməklə olur. Bu rahatlığa yalnız Cənnətdə çatılır». Rabi b. Xuseymə – *rahmətullahi aleyhi* – yə dedilər ki, nəfsinə bir az rahatlıq ver! O: «Mən onun rahatlığını istəyirəm». İmam Əhməd –

¹²⁸ Cavabul Kəfi s. 24.

¹²⁹ İbn Həcər "Fəthul Bəri" 10/179.

¹³⁰ Tirmizi 2516, əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 7834.

¹³¹ Müslim 2956.

¹³² **Himmə** – Qarşıdakı çətinlikləri asant görmək, iradə sahibi.

rahmätullahi aleyhi – dən soruşdular ki: «İnsan nə zaman rahatlıq tapar?». O: «Birinci ayağını Cənnətə qoyduğu zaman».

10. Bil Ki, Səndən Yan Keçən Bəla Sənə Toxunmamalı İd, Başına Gələn Bəla İsə Səndən Yan Keçməməli İdi

Əbul-Abbas Abdullah b. Abbas - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün (minikdə) Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in arxasında idim. O, buyurdu: «Ey oğul! Mən sənə bir neçə kəlimə öyrədəcəm... **Bil ki, səndən yan keçən bəla sənə toxunmamalı idi. Başına gələn bəla isə səndən yan keçməməli idi**»¹³³. İbn Deyləmi deyir ki, Ubey b. Kəb - *radıyallahu anhu* – nun yanına gələrək dedim: "Qəlbimdə Qədərə qarşı bəzi şübhələr yer almışdır. Mənə elə bir şeylər danış ki, Allah onları qəlbimdən dəf etsin". O: "Əgər Allah yer və göy əhlini cəzalandırırsaydı bu iş ədalətli olardı, əgər O hamısını əff etsəydi Onun mərhəməti onların əməllərinin qazandığı həsənətdən çox olardı. Əgər sən Uhud dağı boyda qızıl xərcləsən, lakin Qədərə iman etmədikcə, sənin başına gələn hər bir şeyin səndən yan keçmədiyinə, səndən ötüb keçənin isə sənin başına gəlmədiyinə iman etmədikcə Allah bunu səndən qəbul etməz. Əgər bunlara iman etmədən ölsən Cəhənnəmə düşərsən". Bundan sonra mən İbn Məsud, Huzeyfə b. Yəmən və Zeyd b. Sabit - *radıyallahu anhum* – un yanına da getdim. Onlar da eyni şeyi söylədilər"¹³⁴.

Əgər sən bu bölümü düzgün şəkildə yerinə yetirə bilsən qəlbin Allahın təqdir etdiyi Qədar ilə razılaşmasını və bununla təskinlik tapmasını vacib edər. **«Bu sizin əlinizdən çıxana gədər lənməməyiniz və sizə verilənə də sevinib qürrələnməməyiniz üçündür. Allah özünü bəyənən, özü ilə fəxr edən heç bir kəsi sevməz».** (əl-Hədid 23). əd-Dəhhaq – *rahmätullahi aleyhi* – deyir ki: «Sizə təqdir etmədiyimiz dünyəvi şeylərə görə kədər lənməyin, sizə verdiyimiz dünyəvi şeylər barəsində sevinməyin. Əgər o, yazılıbsa sizdən yan keçən deyildir. Sizə verilməlidir». Sələflərdən biri deyir ki: «Qədərə iman gətirmək insanın kədərini, qəmini, hüznünü aradan qaldırır». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – də buna işarə edərək buyurur: «Allah güclü mömini zəif mömindən daha çox sevir. Hər bir işdə özünə faydalı olanı götürməyə səy göstər. Allahdan kömək dilə aciz olma. Başına bir müsibət gələrsə demə: «Əgər belə etsəydim belə olmazdı» De ki: «Allahın qəza və qədəri bu imiş. Əgər sözü şeytana yol açır» . Bu hədis onu bildirir ki, insanın öz nəfsinə xatırlatması keçmiş (yazılmış Qədəri) müsibət zamanı artıq o,

¹³³ Tirmizi 2516, əl-Albani «Səhix əl-Cəmi» 7834, əl-Albaninin təhqiqi ilə «Riyadus-Salihin» 63.

¹³⁴ Əbu Davud 3699.

¹³⁵ Buxari, Müslim.

şeytanın vəsvəsələrini ondan uzaqlaşdırır. O, vəsvəsələr ki, insana dərdi, qəmi, kədəri, peşmançılığı gətirir. İnsan bilsə ki, bu yazılan olmalı baş verməli idi. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə on il xidmət etdim. Bir dəfə də olsun mənə uf demədi, üstümə qışqırmadı. Etdiyim bir işdən ötrü nə üçün onu etdin, etmədiyim bir işdən ötrü də nə üçün bu işi etmədin deyə demədi (Bağqa rəvayətdə: Əgər xanımlarından biri mənə qınamış olsaydı ona: Onu buraxın. Çünkü nə təqdir edilmişsə o, da olur)» .

Yalnız Onun istədiyi olur. İnsanın da buna iman gətirməsi ondan dərdi, qəmi, kədəri qaldırır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bir kişiye tövsiyə edərkən buyurdu: «Allahın sənə təqdir etdiyi bir şeydə Allahı imtahan etməyin». Əgər mömin insan Allahın təqdir etdiyində olan hikmətə, rəhmətə baxarsa bu onu Allahın təqdir etdiyi ilə razı qalmasına yönəldər. **«Allahın izni olmadıqca (heç kəsə) heç bir müsibət üz verməz. Kim Allaha iman gətirsə Allah onun qəlbini haqqa doğru yönəldər və o, dünyada baş verən hər şeyin Allahın əzəli hökmü və izni ilə olduğunu bilər. Allah hər şeyi biləndir».** (ət-Təğabun 11). Əlqamə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: **«Kim Allaha iman gətirsə Allah onun qəlbini haqqa doğru yönəldər...»** Bu o, kimsədir ki, başına bir müsibət gəlir və bilir ki, bu Allah tərəfindəndir və müsibətə təslim olur və onunla razı qalır. Suheyb - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Möminin işinə heyrat edirəm. Çünki onun hər bir işi xeyirdir. Bu hal mömindən başqa heç bir kimsə üçün deyildir. Onun başına bir sevinc verici bir şey icabət edərsə şükr edər. Bu da onun üçün bir xeyir olar. Əgər onun başına zərər və ziyan verici bir hal icabət edərsə səbr edər və bu hal da onun üçün xeyirli olar» . Hər iki halda da xeyiri qazanması mömindən başqasında ola bilməz. Müsibət və xeyiri də qarşılamaq üçün mömində əsaslar vardır və o, bilir bunları necə qarşılansın. **«De ki: Allahın bizim üçün yazdığından başqa bizə heç bir şey üz verməz».** (ət-Tövbə 51). Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mükafatın böyüklüyü bəlanın böyüklüyündən aslıdır. Allah bir qövmü seversə onları imtahan edər. Kim (Allahın qədəri) ilə razı qalarsa Allah da onlardan razı qalar, kim də (Allahın qədərinə) razı qalmayıb qəzəb edərsə Allahın da onlara qəzəbi tutar» . Əbu Dərda - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Allah

¹³⁶ Beyhəqi.

¹³⁷ Müslim.

¹³⁸ Müslim 2999.

¹³⁹ Tirmizi 2398, əl-Albani zəif.

bir şeyi təqdir etdiyi zaman ondan razı qalmasını istəyər». Ummu Dərda - *radiyallahu anha* – deyir ki: «Allahın təqdir etdiyi ilə razı qalanlar o, kəslərdir ki, Allah nəyi təqdir etdisə onunla razı qaldılar. Onlar üçün Cənnətdə dərəcələr vardır. Elə bir dərəcələr ki, hətta şəhidlər Qiyamət günü o, dərəcələrə qiyyətə edirlər». İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Allah sevinci, fərhi yəqində və razılıqda qoymuşdur. Dərdi və kədəri şəkdə və qəzəbdə qoymuşdur». Ömər b. AbdulAziz – *rahmətullahi aleyhi* – dualarında deyirdi: «Allahumə! Qəza və qədərində məni razı sal və o təqdir etdiyinə bərəkət qoy.Hətta mən bununla razı qalım və Sənin gecikdirdiyin şeyi tez istəməyim və ya tezlaşdirdiyin bir şeyin gecikməsini istəməyim». Bil ki, bəndə razılığın dərəcəsinə çatmaz hətta o, kimsə kasıblıq və müsibət zamanı razı qalmasa necə ki, varlıqda və əmin-amanlıqda razı qaldığı kimi. Sən Allahdan öz işin bərəsində xeyirli olanı istəyirsən və nəfsinə uyğun olmayan bir iş baş verdikdə və ya təqdir olduqda qəzəblənirsən. Bəlkə də sənin xeyirin nəfsinə uyğun (xoş gəlməyən) bir şeydədir. Əgər sənə istədiyini o, şey təqdir olsaydı bəlkə də sənin həlakın orada olardı. Lakin təqdir olunan şey sənin nəfsinə uyğun gəldikdə isə sən razı qalırsan. Bu da sənin qədər bərəsində elminin azlığındandır. İbn Aun – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allahın Qəza və qədəri ilə razı qal. Sən belə etsən dərdirin az olar və axirət işlərin üçün bu daha xeyirli olar».

Əgər bəndə Allahdan xeyir-bərəkət diləyərək İstixarə edirsə o, zaman ona lazımdır ki, Allahın onun üçün seçdiyi ilə razı qalsın. Seçilən əməl onun nəfsinə müvafiq olsada, olmasa da belə. Çünki insan bilmir xeyir nəfsinə müvafiq olandadır, yoxsa olmayanda. Ona görə də Sələflərdən bir dəstəsi İbn Məsud və s. əmr etmişlər ki, əgər bir insan təqdir edilmiş şeyin nəfsi istəyinə müxalif olduğu zaman səbr edə bilməyəcəksə o, kimsə İstixarə etdiyi zaman rahatlıqda sözüünü işlətsin. Məs: Allahım! Səndən filan şeyi istəyirəm rahatlıqda.

İnsanın Təqdir Olunanla Razı Qalması Üçün Bəzi Səbəblər Vardır: 1) İnsan yəqin bilməlidir ki, Allah mömin üçün nəyi təqdir edibsə onda xeyir vardır. Bununla o, kimsə xəstə misalında olur hansı ki, özünü mahir, nəsihət edən bir həkimə təslim etmişdir. Həkim o, xəstəni incitsə də belə ondan razı qalır ona olan inancına görə. İnsan bilir ki, həkim onun xeyrini istəyir. İnsan bunu dərk etsə başına gələn bütün müsibətlərlə razı qalar. 2) İnsan bu razılığın qarşılığında Allahın ona nə qədər savab vəd etdiyinə baxsın. Əgər insan müsibət zamanı razılığın qarşılığını bilərsə razı qalar. Onun razılığı o, qədər güclənər ki, təqdir olunan müsibətin ağrısını unutdurar. Saleh qadınlardan birinin dırnağı qırılır və o, gülərək

deyir: «Bunun savabının ləzzəti mənə onun ağrısının acılığını unutturdu».

3) O, bəla verənin sevgisində dərinliyə getmək. Bəla verənin əzəmətini, kamilliyini bilmək. İnsan bu dərəcəyə çatarsa o, ağrını heç hiss etməz Ona olan sevgiyə görə. Necə ki, Yusuf – *aleyhissəlam* - görənlər onu gördükləri zaman unudaraq əllərini kəsdilər və o ağrını da hiss etmədilər. İnsan Allahı, o bəla verəni seversə ağrıları hiss etməz. Heç sevən insan da bəlanı, müsibəti hiss edərmə? Bəzi müsibət əhli demişlər ki: «Qoy Allah istədiyini etsin. Hətta bizi tikə-tikə doğrasalarda biz yalnız Ona qarşı sevgidə artacağıq». Sələflərdən birinin yanına xəstə ikən (ziyarət məqsədilə) daxil olurlar və ondan: «Sənə seimli olan nədir?» deyər soruşurlar. O: «Mənə sevimli olan Allaha ən sevimli olanıdır». Sələflərdən bir kişinin oğlu cihadda dünyasını dəyişmişdir. Onun yanına başsağlığı vermək üçün gələnlər onun ağladığını görüb soruşdular: «Səni ağladan nədir?». O: «Mən onun öldürülməsinə görə ağlamıram, mən ağlayıram ona görə ki, öldüyü zaman onun Allahdan razılığı necə idi». Bütün bunlar onu göstərir ki, müsibətlərə, bəlalara razı qalması vacib deyildir. Bu bəyənildən, müstəhəb bir əməldir. Lakin kim razılığı bacarmasa qoy səbrə yönəlsin. Çünki səbr etmək vacibdir. «**Yalnız (dünyada Allah yolunda çətinliklərə) səbr edənlərə (axirətdə) saysız-hesabsız mükafat veriləcəkdir!**». (əz-Zumər 10). İnsan bacardığı qədər razılıq dərəcəsini qazanmağa çalışmalıdır. Həsənül Bəsrî – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Razılıq məqamı ağırdır. Lakin möminin sığınacaq yeri səbrdir». Səbrin mahiyyəti odur ki, insanın nəfsini saxlaması, qəzəblənməkdən həps etməsi. Lakin bununla yanaşı qəlbində ağrı vardır. Razılıq isə müsibətlə yanaşı köksünün genişliyini vacib edir. Hətta qəlbə o, ağrı olsa da belə razılıq o, ağrının hissiyatını yüngülləşdirir. Bəzəndə o, hissiyatı razılıq bütünlüklə aradan qaldırır.

Ömər b. AbdulAziz, Fudeyl b. İyad – *Allah Onlardan Razı Olsun* – deyirlər ki: «Razı insan o kəsdir ki, olduğu haldan (başına gələn müsibətdən) başqasını arzulamır. Səbr edən kimsə isə səbr edir, lakin başqa halı arzulayır». Səbr müsibətin ilk anında olduğu kimi, razılıq isə müsibət baş verdikdən sonra olur. Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – dualarında buyurardı: «Allahım! Mən səndən Qəza və qədərindən sonra razı qalmağı diləyirəm». Kim bəla baş verəndən sonra razı qalarsa həqiqi razılıq da elə budur. Kim müsibət zamanı Allahın təqdir etdiyinə qəzəblənərsə onun ağrı çəkməsi ilə yanaşı Allahın qəzəbi də vardır.

Səbr – həps etmək deməkdir. Üç növdür. **1.** Qəza və Qədər ilə təqdir edilənlərə səbr (bəla, müsibətlər və s). **2.** Əmr edilənlərə səbr etmək (namaz, oruc və s). **3.** Qadağan edilənlərə səbr (haramlara qarşı səbrli

olmaq). *«Ey iman gətirənlər! Səbr və dua ilə Allahdan kömək diləyin. Allah səbr edənlərlədir»*. (əl-Bəqərə 153). *«Ey iman gətirənlər! Səbr edin, dözüün, hazır olun və Allahdan qorxun ki, bəlkə nicat tapasınız»*. (Ali İmran 200). *«And olsun ki, biz içərinizdəki mücahidləri və səbr edənləri ayırd edib bilmək üçün sizi imtahana çəkəcək və əməllərinizi də yoxlayacağıq»*. (Məhəmməd 31). *«Əlbəttə biz sizi bir az qorxu, aclıq, bir az malnan və məhsul qıtlığı ilə imtahan edərək. Səbr edən şəxslərə müjdə ver»*. (əl-Bəqərə 155). Ömər – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Biz gözəl həyatı səbrlə hiss etdik» Buxari, Əhməd. Əli – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «İmansız səbr başsız adam kimidir. Səbri olmayanın imanı da olmaz». İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «İnam imanın hamısıdır. Səbr isə imanın yarısıdır».

Səbr Cənnətin xəzinələrindən bir xəzinədir. Allahda bunu yalnız istədiyi quluna, hörmətli kimsəyə nəşib edir. Meymun b. Məhrəm – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Heç kəs hətta Peyğəmbər də, ondan aşağı olan kimsələrdə böyük bir xeyiri sbrdən başqası ilə almamışlar». İbrahim ət-Teymi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər Allah insana əziyyətə qarşı səbr veribsə o kimsəyə imandan sonra ən üstün verilən nemət elə budur». Ömər b. AbdulƏziz – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər Allah bir bəndəsinə nemət verdikdən sonra neməti alaraq əvəzinə ona səbr verərsə bu alınan nemətdən daha xeyirlidir». Yəhya b. Muaz – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər sən Rəbbini sevirənsə və Rəbbin səni ac qoyarsa və çılpaq edərsə sənə vacibdir ki, buna səbr edib başqalarından da gizlədəsən. Çünkü sevən sevdiyinin əziyyətinə dözər». Ona görə də dünya müsibətləri onlarda nemətlər yerində idi. Onlardan biri deyir ki: «Bəlanı nemət saymayan və əmin-amanlığı da müsibət saymayan fəqih deyildir». Onlardan digəri isə: «Mənim başıma bir müsibət gəldikdə 4 dəfə Allaha həmd edirəm. 1 Həmd edirəm ki, Allah bundan böyük müsibət verməyib. 2 Həmd edirəm ki, bu müsibətə qarşı səbr vermişdir. 3. Həmd edirəm ki, məni istircə: **«İnnə Lilləhi Və İnnə İleyhi Raciun»** kəlməsinə müvəffəq etdiyi üçün. 4. Həmd edirəm ki, bu müsibəti mənim dinimdə etməyib».

10. Allahın Məsləhət Bildiyində Xeyir Vardır

«Bəzən xoşlamadığınız bir şey sizin üçün xeyrli, bəzən də xoşladığınız bir şey sizin üçün zərərli ola bilər. (Onu) Allah bilir, siz bilməzsiziz». (əl-Bəqərə 216). Qədər inşirini ancaq Allahın qəza və qədərinə inanan insan hiss edə bilər. Nəfsi rahat olar. Çox vaxt mömin insan şərrin baş verməsi haqqında düşünür. İş baş verərsə, başına müsibət gələrsə onu fikirləri ilə bir daha da şişirtmir. Onu rahatlıqla

qarşılıyır və müsibətin itiliyini söndürür. Mömin insan şərri gözləməklə, şərri çoxaltmağı bir arada toplamır. Baş verən şeyləri rahatlıqla qarşılıyır və bilir ki, Allahın təqdir etdiyində xeyir vardır və bunu Allah daha yaxşı bilir.

"Möminlər (müttəfiqlərin) ordu hissələrini gördükdə dedilər: "Bu, Allahın və Peyğəmbərinin bizə olan (zəfər) vədidir. (Biz bununla imtahana çəkilib. Əgər bu imtahandan yaxşı çıxsaq, zəfər çalacağıq, çünki Allah və Peyğəmbəri həqiqi möminlərə kafirlər üzərində qalib olmağı vəd etmişlər). Allah və Peyğəmbəri düz buyurmuşlar!" Bu (vəziyyət) onların yalnız (Allaha) imanını və itaətini artırdı". (əl-Əhzab 22). Qəza və Qədərə iman gətirən müsəlman bir kimsə heç vaxt müvəffəqiyyətsizlik və məğlubiyyətdən sonra ruhdan düşməz, çünki o, qəti olaraq yəqindir ki, hər bir müvəffəqiyyətsizlik onu daha böyük itkidən və təhlükəli bələdan qurtarmışdır. O, götürdüüyü səbəblər üzərində, öz halından və əməlindən düşünər. Əgər çata bilmədiyi hədəf doğru, bu hədəfə çatmaq üçün istifadə etdiyi səbəblər halaldırsa bu zaman o, yeni güc və qüvvə ilə, Allaha ümüd və təvəkkül edərək bu işin asanlaşdırılmasını diliyərək bu işə qol qoyar".

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

- «Qurani Kərim» Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevin tərcüməsi.
«Sələsətil Usul» Muhəmməd b. Saleh əl-Useyminin şərhilə - Türk Dilində.
«Fəthu Rabbil Bəriyyə bi Təlhisil Həməviyyə» Muhəmməd Saleh əl-Useyminin şərhilə - Türk Dilində.
«Aləmus Sunnətul Mənşura» Hafız b. Əhməd əl-Həkəmi - Türk dilində.
«əl-Vəciz Fi Əqidətul əs-Sələfi əs-Salihin» Abdullah b. AbdulHəmid əl-Əsəri - Türk Dilində.
«əl-Əqidətul Təhəviyyə» İbn Əbil İzz əl-Hənəfinin şərhilə - Türk Dilində.
«əl-Əqidətul Təhəviyyə əl-Muyəssər» Muhəmməd əl-Humeyyisin şərhilə - Türk Dilində.
«əl-Əqidətul Vasitiyyə» İbn Teymiyyə. Muhəmməd Xəlil Hərrasın şərhilə - Türk Dilində.
«Судба и Предопределение» Умар Сулейман ал-Ашкар – Перевод Э.Р.Кулиева.
«Ərbəin ən-Nəvəviyyə» Nazim Muhəmməd Sultanın şərhilə - Türk Dilində.
«Səhih Müslim» - Türk Dilində.
«Muxtəsər Səhih Buxari» - Rus və Türk Dillərində.
«Əhli Sünnə Vəl Cəmaatın Etiqadi Özəllikləri» Muhəmməd Abdulhadi əl-Misiri - Türk Dilində.
«Əhli Sünnətə Görə İman» Abdullah b. AbdulHəmid əl-Əsəri - Türk Dilində.
Muxtar qardaşımızın «**Qəza** və **Qədar**» dərslərindən istifadə etmişəm.